

E **MACROBII AVRELII**

THEODOSII VIRI CONSVLARIS ET ILLVSTRIS, CONVIVIO

RVM PRIMI DIEI SATVRNALIORVM

LIBER PRIMVS, AD EVSTACHI

VM FILIVM

VLTAS VARIAS

F QVE RES IN HAC VITA NOBIS EVSTACHI FI
 li natura conciliauit. Sed nulla nos magis, q̄ eorum qui
 e nobis essent procreati, charitate deuinxit: eamq̄ nostrā
 in his educandis atq̄ erudiendis curam esse uoluit: ut pa-
 rentes, neq̄, si id quod cuperent ex sententia cederet, tantū
 ulla alia ex re uoluptatis, neq̄ si contra eueniret, tantum
 moeroris, capere possint. Hinc est q̄ mihi quoq̄ institutione tua nihil antiqui-
 us aestimatur. Ad cuius perfectionem, compendia longis anfractibus antepone-
 da ducens, moræq̄ omnis impatiens, non operior, ut per hæc sola te promoue-
 as, quibus ediscēdis gnauiter ipse inuigilas: sed ago, ut ego quoq̄ tibi legerim,
 & quicquid mihi uel te iam in lucem edito, uel anteq̄ nascereris, in diuersis seu
 Græcæ seu Romanæ linguæ uoluminibus elaboratum est, id totum sit tibi sci-
 entia supellex: & quasi de quodam literarum penu, siquando usus uenerit, aut
 G historiae quæ in librorum strue latēs clam uulgo est, aut dicti facti ue memora-
 bilis reminiscendi, facile id tibi inuentu atq̄ depromptu sit. Nec indigeste tanq̄
 in aceruum congeffimus digna memoratu, sed uariarum rerum disparilitas, au-
 toribus diuersa, cōfusa temporibus, ita in quoddam digesta corpus est: ut quæ
 indistincte atq̄ promiscue ad memoriae subsidiū annotaueramus, in ordinem
 instar membrorum cohærentia conuenirent. Nec mihi uitio uertas, si res quas
 ex lectione uaria mutuabor, ipse sæpe uerbis quibus ab ipsis autoribus enarra-
 tæ sunt explicabo: quia præsens opus non eloquentiæ ostentationem, sed noscē-
 dorum congeriem pollicetur. Et boni consulas oportet, si notitiam uetustatis,
 modo nostris non obscure, modo ipsis antiquorum fideliter uerbis recognos-
 cas: prout quæq̄ se uel enarrāda, uel transferēda suggererint. Apes enim quo-
 dammodo debemus imitari, quæ uagantur, & flores carpunt: deinde quicquid
 H attulere, disponunt, ac per fauos diuidunt, & succum uarium in unum saporem
 mistura quadam & proprietate spiritus sui mutant. Nos quoq̄ quicquid di-
 uersa lectione quæsiuimus, commitemus stylo, ut in ordinem eodem digerente
 coalescat. Nam & in animo melius distincta seruantur: & ipsa distinctio non
 sine quodam fermento, quo condit̄ uniuersitas, in unius saporis usum uaria li-
 bamēta confundit: ut etiā si qd apparuerit unde sumptū sit, aliud tamen esse q̄
 unde sumptum noscetur appareat. Quod in corpore nostro uidemus sine ulla
 opera nostra facere uaturam. Alimenta quæ accipimus, quandiu in sua quali-
 tate per-

tate perseverant, & solida innatant, male stomacho oneri sunt. At cum ex eo quod **A**
 erant mutata sunt, tum demum in vires & sanguinem transeunt. Idem in his qui-
 bus aluntur ingenia præstemus, ut quæcunque hausimus, non patiamur integra
 esse, ne aliena sint, sed in quandam digeriem concoquantur. Alioquin in me-
 moriam ire possunt, non in ingenium. Ex omnibus colligamus, unde unum fi-
 at ex omnibus: sicut unus numerus fit ex singulis. Hoc faciat noster animus: oia
 quibus est adiutus abscondat, ipsum tamen ostendat quod efficit. Ut qui odo-
 ra pigmenta conficiunt, ante omnia curant, ut nullius sint odoris propria quæ
 condiuntur, confusuri videlicet omnium succos odoraminum in spiramentum
 unum. Vides quæ multorum uocibus chorus constet: una tamē ex omnibus red-
 ditur. Aliqua est illic acuta, aliqua grauis, aliqua media, accedunt uiris foeminae,
 interponitur fistula. Ita singulorum illic latent uoces, omnium apparent, & fit
 concentus ex dissonis. Tale hoc præsens opus uolo. Multæ in illo artes, multa
 præcepta sunt, multarum ætatum exempla, sed in unum conspirata. In quibus si **B**
 neque ea quæ iam tibi cognita sunt asperneris, nec quæ ignota sunt uites, inuenies
 plurima, quæ sint aut uoluptati legere, aut cultui legisse, aut usui meminisse.
 Nihil enim huic operi insertum puto, aut cognitu inutile, aut difficile perceptu.
 sed omnia, quibus sit ingenium tuum uegetius, memoria adminiculatio, oratio
 solertior, sermo incorruptior: nisi sicubi nos sub alio ortos cœlo latinæ linguæ
 uena non adiuuet. Quod ab hisce (si tamen quibusdam forte nonnunquam tempus
 uoluntasque erit ista cognoscere) petitum impetratumque uolumus, ut æqui bo-
 niceque consulant, si in nostro sermone natiua Romani oris elegantia desideretur.
 Sed ne ego incautus sum, qui uenustatem reprehensionis incurram a. M. quon- **C**
 dam Catone profectæ in Aulum Albinum, qui cum Lucio Lucullo consul fu-
 it: Is Albinus res Romanas oratione Græca scriptitauit. In eius historię primo
 scriptum est ad hanc sententiam, Neminem succensere sibi conuenire, siquid in
 illis libris parum compositæ, aut minus eleganter scriptum foret. Nam sum, in-
 quit, homo Romanus, natus in Latio: unde & eloquium Græcum a nobis ali-
 enissimum est. Ideoque ueniam gratiamque male existimationis, siquid esset erra-
 tum, postulauit. Ea cum legisset M. Cato, Næ tu, inquit, Aule nimium nuga-
 tor es, cum maluisti culpam deprecari, quæ culpa uacare. Nam petere ueniam so-
 lemus, aut cum imprudentes errauimus, aut cum noxam imperio compellen-
 tis admisimus. Te, inquit, oro, quis perpulit, ut id committeres, quod priusque fa-
 ceres, peteres uti ignosceretur? Nunc argumentum, quod huic operi dedimus,
 uelut sub quodam prologi habitu dicemus. **D**

Gelli. II. xl.
cap. viii.

¶ Argumentum operis totius quod sit, Caput .i.

Aturnalibus apud Vectium Prætextatū nobilitatis Romanæ pro-
 ceres doctique alii congregantur, & tempus sollemniter feriatum depu-
 tant colloquio liberali: conuiuia quoque sibi mutua comitate præ-
 bentes, nec discedentes a se nisi ad nocturnam quietē. Nam per omne
 spatiū feriarum, meliorem diem partem seriis disputatiōibus occupantes, cenæ tēpore
 cōuiuiales sermones agitant: ita ut nullū diem tēpus, docte aliquid uel lepide pferēdi

uacuum

- E** uacuum relinquatur. Sed erit in mensa sermo iucundior, ut habeat uoluptatis amplius, seueritatis minus. Nam cum apud alios quibus sunt adscripta conuiuia, tum illo Platonis symposio, non austeriore aliqua de re conuiuiarum sermo, sed cupidinis uaria & lepida descriptio est. In quo quidem Socrates, non arctioribus, ut assolet, nodis urget atq; implicat aduersarium: sed eludendi magis q̄ decertandi modo, apprehensis dat elabendi prope atq; effugiendi locum. Oportet enim uersari in conuiuio sermones, ut castitate integros, ita appetibiles uenustate. Matutina erit robustior disputatio, quæ uiros, & doctos, & præclarissimos deceat. Necq; em̄ Cottæ, Lælii, & Scipiones, amplissimis de rebus, quoad Romanæ literæ erunt, in ueterum libris disputabunt: Prætextatos uero, Flauianos, Albinos, Symmachos, & Eustachios, quorum splendor similis, & non inferior uirtus est, eodem modo loqui aliquid licitum non erit. Nec mihi fraudi sit, si uni aut alteri ex his q̄s coetu coegit matura ætas, posteriori seculo Prætextati sint, quod licito fieri Platonis dialogi testimonio sunt. Quippe Socrate ita Parmenides antiquior, ut huius pueritia uix illius apprehenderit senectutē: & tamen inter illos de rebus arduis disputatur. Inclytum dialogum Socrates habita cum Timæo disputatione consumit, quos cōstat eodem seculo non fuisse. Paralus uero & Xantippus, quibus Pericles pater fuit, cum Protagora apud Platonem differunt, secundo aduentu Athenis morante, quos multo ante infamis illa pestilentia Athenis absumpserat. Annos ergo coeuntium mitti in digitos (exemplo Platonis nobis suffragante) non cōuenit. Quo autem facilius quæ ab omnibus dicta sunt, apparere ac secerni possent, Decium de Posthumiano, quoniam ille sermo, aut inter quos fuisset, sciscitātem fecimus. Et ne diutius lectoris desideria moremur, iam Decii & Posthumiani sermo palam faciet, quæ huius colloqui uel origo fuerit, uel ordo processerit.

¶ Quæ conuiuialis huius sermonis origo fuerit & ordo. Caput .II.

- E**ntanti mihi Posthumiane aditus tuos, & mollissima consultandi tēpora, cum modo adsunt feriæ, quas indulget magna pars mensis Iano dicati. Cæteris enim ferme diebus, qui causis opportuni perorandis sunt, hora omnino reperiri nulla potest, quin tuorum clientium negotia uel defendas in foro, uel domi discas. Nunc autem (scio te enim non ludo sed serio feruari) si est commodum respōdere id quod rogatum uenio, tibi ipsi quantum arbitror non iniucundum, mihi uero gratissimum feceris. Requiro autem abs te id primum, interfueris ne conuiuio per plusculos dies continua comitate renouato, eiq; sermoni quem prædicare in primis, quemq; apud omnes maximis ornare laudibus diceris: quem quidem ego ex patre audissem, nisi post illa conuiuia Roma profectus Neapoli morare. Aliis uero nuper interfui admirantibus memoriæ tuæ uires, uniuersa quæ tunc dicta sunt per ordinē sæpe referētis. Hoc unū Deci nobis (ut & ipse, quantum tua sinit adoleſcētia, uidere, & ex patre Albino audire potuisti) in omni uitæ cursu optimum uisum est, ut quantum cessare a causarū defensione licuisset, tū ad eruditorū hoīm tuicq; similiū cōgressum aliquē sermonēq; conferre. Necq; em̄ recte institutus aius requiescere, aut uti-

aut utilius, aut honestius usque potest, quam in aliqua opportunitate docte ac liber-
 aliter colloquendi, interrogandi & respondendi comitate. Sed quodnam istud
 conuiuium? An uero dubitandum est, quin id dicas, quod doctissimis procerum
 caeterisque nuper apud Vectium Praetextatum fuit, & discurrens post inter reli-
 quos grata uicissitudo uariavit? De hoc ipso quaesitum uenio. & explices ue-
 lim, quale illud conuiuium fuerit, a quo te abfuisse propter singularem omnium
 in te amicitiam non opinor. Voluissim equidem, neque id illis (ut existimo)
 ingratum fuisset. Sed cum essent amicorum complures mihi causae illis diebus
 pernoscendae, ad coenam tum rogatus, meditandi, non edendi illud mihi tempus
 esse respondi. hortatusque sum, ut alium potius nullo inuolutum negotio, atque cu-
 ra liberum quaerent. Itaque factum est. Nam facundum & eruditum uirum Eu-
 sebius rhetorem inter Graecos praestantem omnibus, id est, nostra aetate pro-
 fectis, doctrinae latialis haud inscium, Praetextatus meum in locum inuitari im-
 perauit. Vnde igitur illa tibi nota sunt, quae tam iucunde & comiter ad insti-
 tuendam uitam exemplis, ut audio, rerum copiosissimis, & uariae doctrinae uber-
 tata prolata, digesta sunt. Cum solstitialis dies qui Saturnaliorum festa, qui-
 bus illa conuiuia celebrata sunt, consecutus est, forensi cura uacuum, laetiore ani-
 mo essem domi. eo Eusebius cum paucis e sectatoribus suis uenit. statimque uul-
 tu renidens, permagna me, inquit, abs te Posthumiane cum ex aliis, tum hoc ma-
 xime gratia fateor obstrictum, quod a Praetextato ueniam postulando, mihi in coe-
 na uacuefecisti locum. Itaque intelligo, non studium tantum tuum, sed ipsam quo-
 que, ut aliquid abs te mihi fiat commodi, consentire atque aspirare fortunam. Vis
 ne, inquam, restituere id nobis, quod debitum tam benigne ac tam libenter fa-
 teris, nostrumque hoc otium, quo perfrui raro admodum licet, eo ducere, ut his
 quibus interfueris tunc tu, nunc nos interesse uideamur? Faciam, inquit, ut uis.
 Narrabo autem tibi, non cibum aut potum, tamen si ea quoque ubertim castaque
 affuerunt: sed ea quae uel in conuiuio, uel maxime extra mensam, ab iisdem per
 tot dies dicta sunt, in quantum potero animo repetam. Quae quidem ego cum
 audirem, ad eorum mihi uitam qui beati a sapientibus dicerentur, accedere ui-
 debar. Nam & quae pridie quam adessem inter eos dicta sunt, Auieno mihi insinu-
 ante, comperta sunt. & omnia scripto mandauit, ne quid subtraheret obliuio.
 Quae si ex me audire gestis, caue existimes diem unam referendis, quae per tot
 dies sunt dicta, sufficere. Quemnam igitur, & inter quos, aut unde ortum ser-
 monem Posthumiane fuisse dicebat? Ita praesto sum indefessus auditor. Tum
 ille. Declinate, inquit, in uesperum die, quem Saturnale festum erat infecuturum,
 cum Vectius Praetextatus domi conuenire se gestantibus copiam faceret, eo
 uenerunt Aurelius Symmachus, & Cecinna Albinus, cum aetate, tum etiam mo-
 ribus ac studiis inter se coniunctissimi, Hos Seruius inter grammaticos docto-
 rem recens professus, iuxta doctrinam mirabilis & amabilis, uerecunde terram
 intuens, & uelut latenti similis sequebatur. Quos cum perspexisset, obuiamque processis-
 set, ac perblande salutauisset, conuersus ad Furium Albinum, qui tunc forte cum Auie-
 no aderat, Vis ne, ait, mi Albine cum his quos aduenisse peropportune uides,
 quosque iure ciuitatis nostrae lumina dixerimus, eam rem de qua inter nos nasci
 coeperat

A

B

C

D

E coeperat sermo, communicemus: Quid ni maxime uelim Albinus inquit: Nec em̄ ulla alia de re, q̄ de doctis quaestionibus colloqui, aut nobis aut his potest esse iucundius. Cumq̄ cōsedissent, tum Cecinna, Quidnam id sit mi Prætextate, tamen adhuc nescio, dubitare tamen non debeo, esse scitu optimum. Cum & uobis ad colloquendum causam attulerit, & nos eius expertes esse non sinatis. Atqui scias, inquit, oportet, eum inter nos sermonem fuisse, ut cum dies crastinus festis Saturno dicatis initium dabit, quando Saturnalia incipere dicamus, id est, quando crastinum diem initium sumere existimemus. Et inter nos quidē parua quaedam de hac disputatione libauimus. uerum quia te, quicquid in libris latet, inuestigare notius est, q̄ ut per uerecundiam negare possis, pergas uolo in medium proferre, quicquid de hoc quod quaerimus edoctum tibi comprehendere sumq̄ est.

F

¶ De principio ac diuisione ciuiliſ diei. Caput .III.

Vm Cecinna, cum uobis, qui me in hunc sermonem adducitis, nihil ex omnibus quæ ueteribus elaborata sunt, aut ignoratio neget, aut obliuio subtrahat, superfluum uideo inter scientes nota proferre. Sed ne quis me existimet dignatione consultationis grauari, quicquid de hoc mihi tenuis memoria suggesserit, paucis reuoluā. Post hæc cum oēs paratos ad audiendum erectosq̄ uidisset, ita exorsus est. Marcus Varro in rerū humanarum libro, quem de diebus scripsit, Homines, inquit, qui ex media nocte ad proximam mediam noctem his horis uigintiquatuor nati sunt, uno die nati dicuntur. Quibus uerbis ita uidetur dierum obseruationem diuississe, ut qui post solis occasum ante mediam noctem natus sit, illo quem nox consecuta est: cōtra uero qui in sex noctis horis posterioribus nascitur, eo die uideatur natus, qui post eam noctem diluxerit. Athenienses autem aliter obseruare idem Varro in eodem libro scripsit, eosq̄ a solis occasu ad solem iterum occidentem, omne id medium tempus, unum diem esse dicere. Babylonios porro aliter, A sole em̄ exorto, ad exortum eiusdem incipientem, id spacium unius diei nomine uocare. Umbros uero unum & eundem diem esse dicere, a meridie ad sequentem meridiem. Quod quidem (inquit Varro) nimis absurdum est. Nam qui Calendis hora sexta apud Umbros natus est, dies eius natalis uideri debet, & Calendarum dimidiatus, & qui post Calendas erit, usq̄ ad horam eius diei sextam. Populū autem Romanum ita, uti Varro dixit, dies singulos annumerare a media nocte ad mediam proximam, multis argumentis ostenditur. Sacra sunt enim Romana, partim diurna, partim nocturna. Et ea quæ diurna sunt, ab hora sexta noctis sequentis nocturnis sacris tempus impenditur. Ad hoc ritus quoq̄ & mos auspicandi, eandem esse obseruationem docet. Nam magistratus, quando uno die eis & auspicandum est, & id agendum, super quo processit auspicium, post mediam noctem auspicantur, & post exortum solem agunt, auspicatq̄ & egisse eadē die dicuntur. Præterea tribuni plebis, quos nullum diem integrū abesse Roma licet, cum post mediam noctem proficiscuntur, & post primam facem ante mediam noctem sequentem reuertuntur, non uidentur abfuisse diem: quoni-

Ex Gell. li. ij. ca. ij. de diei initio

quoniam ante horam noctis sextam regressi, partem aliquam illius in urbe cōsumunt. Quintum quoque Mutium iuriconsultum dicere solitum legi, non esse usurpatam mulierē, quæ cum Calēdis Ianuariis apud uirum matrimonii causa esse cœpisset, ad diem quartum Calendas Ianuarias sequentes usurpata esset. Non enim posset impleri trinoctium, quo abesse a uiro usurpandi causa ex duodecim tabulis deberet, quā tertiæ noctis posteriores sex horæ, alterius anni essent, qui inciperet ex Calendis. Vergilius quoque id ipsum ostendit, ut hominē decuit poeticas res agentem, recondita atque operata ueteris ritus significatione.

Torquet, inquit, medios nox humida cursus,

Et me sæuus equis oriens afflauit anhelis.

His enim uerbis diem quem Romani ciuilem appellauere, a sexta noctis hora oriri admonet. Idem poeta quando nox quoque incipiat expressit in sexto. Cum enim dixisset,

Hac uice sermonum roseis aurora quadrigis

In medium æthereo cursu traiecerat axem,

Nox ruīt Aenea, nos flendo ducimus horas.

Mox suggestit uates.

Sed ita obseruantissimus ciuiliū definitionum diei & noctis initia descripsit. Qui dies ita diuiditur. Primum tempus diei dicitur mediæ noctis inclinatio. Deinde Gallicinium. Inde conticinium, cum & galli conticescunt, & homines etiam tum quiescunt. Deinde diluculum, id est, cum incipit dignosci dies. Inde mane, dum dies clarus. Mane autem dictum, aut quod ab inferioribus locis, id est, a manibus exordium lucis emergat. aut, quod uerius mihi uideat, ab omine boni nominis. Nam & Lanuini mane pro bono dicunt. sicut apud nos quoque contrarium est immane, ut immanis belua, uel immane facinus, & hoc genus cætera, non pro bono. Deinde a mane ad meridiem, hoc est ad medium diem. Inde iam supra uocatur tempus occiduum, & mox suprema tempestas, hoc est diei nouissimum tempus, sicut expressum est in duodecim tabulis, Solis occasus suprema tempestas esto. Deinde uespera, quod a Græcis tractum est. illi enim *ἑσπέρων* a stella hespero dicunt. unde & Hesperia Italia, quod occasui subiecta sit, nominat. Ab hoc tempore prima fax dicitur, deinde concubia, & inde intempesta, quæ non habet idoneum tempus rebus gerendis. Hæc est diei ciuilis a Romanis obseruata diuisio. Ergo noctu futura, cum media esse cœperit, auspiciū Saturnaliorum erit, quibus die craftini mos inchoandi est.

¶ Latine dici, Saturnaliorum, noctu futura, & die craftini. Caput .III.

Hic cum omnes quasi uetustatis promptuarium, Albini memoriam laudauissent, Prætextatus Auienum uidens Furio insufurrantem, quidnam hoc mi Auiene inquit, quod uni Albino indicatū clam cæteris esse uelis? Tum ille, Moueor quidem autoritate Cecinnæ, nec ignoro errorem in tantam non cadere doctrinam. Aures tamen meas ista uerborum nouitas perculit, cum noctu futura, & die craftini, magis, quam futura nocte, & die craftino dicere (ut regulis placet) maluit. Nam noctu non appellatio, sed aduerbium est. Porro futura, quod nomen est, non potest cum aduerbio

uerbo conuenire. Nec dubium est, hoc inter se esse noctu & nocte, quod diu & die. Et rursus, die & craftini non eodem casu sunt, & nisi casus idem nomina in eiusmodi elocutione non iungit. Saturnaliorum deinde cur malimus quæ Saturnalium dicere, opto dignoscere.

AD HAEC CŪ Cecinna renidens taceret, & Seruius a Symmacho rogatus esset, quidnā de his existimaret. Licet, inquit, in hoc coetu nō minus doctrina quæ nobilitate reuerēdo, magis mihi discendum sit quæ docendum, fabulabor tamen arbitrio iubentis, & insinuabo primum de Saturnalibus, post de cæteris, unde sit sic eloquendi non nouitas sed uetustas. Qui Saturnalium dicit, regula innititur. Nomina enim quæ datiuum pluralem in bus mittunt, nunquam genitiuum eiusdem numeri syllaba creuisse patiuntur. sed aut totidem habet, ut monilibus

Saturnaliū

moniliū, sedilibus sedilium. aut una syllaba minus est, ut carminibus carminū,

Saturnalio
rum

luminibus luminum. Sic ergo Saturnalibus rectius Saturnalium quæ Saturnaliorum. Sed qui Saturnaliorum dicunt, autoritate magnorum muniuntur uiro- rum. Nam & Sallustius in.iii. Bacchanaliorum ait. Et Masurius fastorum secūdo, Vinaliorum, inquit, dies Ioui sacer est, non ut quidam putant Veneri. Et ut ipsos quoque grammaticos in testimonium citem, Verrius Flaccus in eo libello qui Saturnus inscribitur: Saturnaliorum inquit, dies apud Græcos quoque festi habentur. Et in eodem libro. Dilucide me, inquit, de constitutione Saturnaliorum scripsisse arbitror. Item Iulius Modestus de feriis. Saturnaliorum, inquit, feriae. Et in eodem libro. Antias inquit, Agonaliorum repertorem Numā Pō-

Cur aucto-
res saturna-
liorū dicere
maluerint,
quæ saturnu-
lium.

piliū refert. Hæc tamen, inquires, autoritas quæro an possit aliqua ratione defendi. Plane, quatenus alienum nō est committi grammaticum cum sua analogia, tentabo suspitionibus eruere, quid sit, quod eos solita enuntiatione detorserit, ut mallent Saturnaliorum quæ Saturnalium dicere. Ac primum æstimo, quæ hæc nomina quæ sunt festorum dierum neutralia, carentque numero singulari,

diuersæ conditionis esse uoluerunt ab his nominibus, quæ utroque numero figurantur. Compitalia enim & Bacchanalia, & Agonalia, & Vinalia, & reliqua his similia, festorum dierum nomina sunt, nec singulariter nominantur. aut si singulari numero dixeris, non idem significabis, nisi adieceris festum, ut Bacchinalc festum, & Agonale festum, & reliqua, ut iam non positum sit, sed adiectiuum, quod Græci ἐπιθετόν uocāt. Animati sunt ergo ad faciendam discretionem in genitiuo casu, ut ex hac declinatione exprimerent nomen solennis diei, scientes in nonnullis sæpe nominibus datiuo in bus exeunte, nihilominus genitiuum in rum

finiri, ut domibus domorum, duobus duorum, ambobus amborum. Ita & uiridiacum ἀντι ἐπιθετόν accipiuntur, genitiuum in ium faciunt, ut uiridā prata, uiridiū pratorum. Cum uero ipsam loci uiriditatem significare uolumus, uiridiorum dicimus. ut cum dicitur formosa facies uiridiorum. Tunc enim uiridia quasi positiuum ponitur, non accidens. Tanta autem apud ueteres fuit licentia huius genitiui, ut Asinius Pollio Vectigaliorum frequenter usurpet, quod uectigal non minus dicatur quæ uectigalia. Sed & cum legamus, Læuacque ancile gerebat, tamen & anciliorum relatum est. Videndum ergo, ne magis uarietas delectauerit, quæ ad amissum uerum sit, festorum dierum nomina sic uocata. Ecce enim

enim

enim & præter solennium dierum uocabula, alia quoque sic declinata reperimus, ut præcedens sermo patefecit, uiridiorum, & uectigaliorum, & anciliorum. Sed & ipsa festorum nomina secundum regulam declinata apud ueteres reperio. Si quidem Varro Ferialium diem ait a ferēdis in sepulchra epulis dici. Non dixit ferialiorum. Et alibi, Floralium non floraliorum ait, cum idem non ludos floralis illic, sed ipsum festum floralia significaret. Masurius etiam secundo fastorum, Liberalium dies, inquit, a pontificibus agonium martiale appellatur. Et in eodem libro. Eam noctem deinceps, quæ in sequentem diem qui est Lucarium, non dixit lucariorum. Itemque Liberalium multi dixerunt, non Liberaliorum. Unde pronuntiandum est ueteres indulsisse copiam per uarietatem, ut dicebant exanimos & exanimes, inermes & inermos, tum hilares atque hilares. Et ideo certum est, licito & saturnalium & saturnaliorum dici, cum alterum regula cum autoritate, alterum etsi sola, sed multorum defendit autoritas. Reliqua autem uerba quæ Auieno nostro noua uisa sunt, ueterum nobis sunt testimoniis asserenda. Ennius enim, nisi cui uideat inter nostræ ætatis politiores munditia respiciens, noctu concubia dixit his uerbis.

Qua Galli furtim noctu summa arcis adorti

Mœnia concubia, uigilescque repente cruentant.

Quo in loco animaduertendum est, non solum quod noctu concubia, sed etiam quod qua noctu dixerit. Et hoc posuit in annalium septimo, in quorum.iii. clarius quidem idem dixit.

Hac noctu filo pendebit Hetruria tota.

Claudius etiam Quadrigarius annali.iii. Senatus autem de noctu conuenire, noctu multa domum dimitti. Non esse ab re puto hoc in loco id quoque admonere, quod decemuirum in.xii. tabulis inusitatissime nox pro noctu dixerunt. Verba hæc sunt. Si nox furtum factum sit, si im aliquis occisit, iure cæsus esto. In quibus uerbis id etiam notandum est, quod ab eo quod est is, non eum casu accusatiuo, sed im dixerunt.

Sed nec diecraftini a doctissimo uiro sine ueterum autoritate prolatum est, quibus mos erat, modo diequinti, modo diequinte, pro auderbio copulate dicere. Cuius indicium est, quod syllaba secunda corripitur quæ natura producitur, cum solum dicitur die. Quod autem diximus, extremam istius uocis syllabam tum per e, tum per i scribi, consuetum id ueteribus fuit, ut his literis plerumque in fine indifferenter uterentur, sicut pristina & pristini, procliue procliui. Venit ecce illius uersus Pomponiani in mentem, qui est ex Atellana, quæ Meuia inscribitur.

Dies hic sextus cum nihil egi, die

Quarte moriar fame.

Die pristina eodem modo dicebatur, quod significabat die pristino, id est, priore, quod nunc pridie dicitur, conuerso compositionis ordine, quasi pristino die. Nec inficias eo, lectum apud ueteres die quarto. Sed inuenitur hoc de transacto, non de futuro positum. Nam Cn. Matius homo impense doctus, in mimiambis pro eo dicit, quod nudiusquartus nos dicimus, in his uersibus, Nuper die quarto ut recordor, & certe aquarium urceum unicum domi fregit. Hoc igitur intererit, ut die quarto quidem de præterito dicamus, die autem quarte de futuro.

g ro. Ve

Noctu.

C

Ex Gel. li. x
ca. xxiii. de
diecraftini.

D

Ero. Verum ne de diecraftini nihil retulisse uideamur, suppetit Coelianum illud ex libro historiarum secūdo, Si uis mihi æquitatem dare, & ipse cum cætero exercitu me sequi, diequinti Romæ in capitolio curabo tibi coenā coctam. Hic Symmachus, Coelius tuus, inquit, & historiam, & uerbum ex originibus. M. Catonis accepit, apud quem ita scriptum est. Igitur dictatorem Carthaginensium magister equitum monuit, Mitte Romam mecum equitatum, diequinti in capitolio tibi coena cocta erit. Et Prætextatus, Existimo nō nihil ad demonstrādam consuetudinem ueterum, etiam & prætoris uerba conferre, qui more maiorum ferias concipere solet, quæ appellantur Compitalia. Ea uerba hæc sunt, Dienoni post Calendas Ianuarii quiribus compitalia erunt.

F De exauctoratis obsoletisq; uerbis. Tum recte ac latine dici. mille uerborum est, &c. Caput .V.

Gelli, lib. i.
cap. x.

Vm Auienus aspiciens Seruium, Curius, inquit, & Fabricius, & Coruncanus antiquissimi uiri, uel etiam his antiquiores Horatii illi trigemini, plane ac dilucide cum suis fabulati sunt: neq; Auruncorum, aut Sicanorum, aut Pelasgorum, qui primi coluisse in Italia dicuntur, sed ætatis suæ uerbis loquebantur. Tu autem proinde quasi cum matre Euandri nunc loquere. Vis nobis uerba multis iam seculis oblitterata reuocare, ad quorum congeriem præstantis quoq; uiros, quorum memoriam continuus legēdi usus instruit, incitasti. Sed antiquitatem uobis placere iactatis, q; honesta, & sobria, & modesta sit. Viuamus ergo moribus præteritis, p̄sentibus uerbis loquamur. Ego enim id quod a C. Cæsare excellentis ingenii ac prudentiæ uiro, in primo de analogia libro scriptum est, habeo semper in memoria atq; in pectore, ut tanq; scopulum, sic fugiam infrequens atq; insolens uerbum. Mille deniq; uerborum taliū est, quæ cū in ore priscae autoritatis crebro fuerint, exauctorata tamen a sequenti ætate repudiataq; sunt. Horum copiam proferre nūc possem, ni tempus iam noctis propinquantis necessariæ discessionis nos admoneret. Bona uerba quæso, Prætextatus morali, ut assolet, grauitate subiecit, ne insolenter parentis artium antiquitatis reuerentiā uerberemus, cuius amorem tu quoq; dum dis

Mille yborum est, ex Gelli, lib. i. cap. xvi.

simulas, magis prodis. Cum enim dicis, mille uerborum est, quid aliud sermo tuus nisi ipsam redolet uetustatem? Nam licet M. Cicero in oratione, quam pro Milone concepit, ita scriptum reliquerit, Ante fundum Clodii quo in fundo propter insanas illas substructiones, facile mille hominum uersabatur ualētium. non uersabantur, quod in libris minus accurate scriptis reperiri solet. Et

H in sexta in Antoniū, Quis unq; in illo Iano inuentus est, qui Lucio Antonio mille nummum ferret expensum? Licet Varro quoq; eiusdem seculi homo in septimodecimo humanarum dixerit, Plus mille & centum annorum est, tamen fidutiam sic componendi, nō nisi ex antecedentium autoritate sumpserunt. Nā Quadrigarius in tertio annalium ita scripsit, Ibi occiditur mille hominū. Et Lucilius in tertio satyrarum,

Ad portam mille, a porta est sex inde Salernum.

Alibi uero etiam declinationem huius nominis executus est. Nam in decimo quinto libro ita dicit,

Hunc

Hunc milli passum qui uicerit atq; duobus,
Campanus sonipes successor nullus sequetur
Maiori spacio diuersus uidebitur ire.

Idem in libro nono.

Tu milli nummum potes uno quaerere centum.

Milli passum dixit, pro mille passibus. & milli nummum dixit, pro mille nummis, aperteq; ostendit, mille & uocabulum esse, & singulari numero dici, & casum etiam capere ablatiuum, eiusq; pluratiuum esse milia. Mille enim non ex eo ponitur quod Graece χίλια dicuntur, sed quod χιλιάς. Et sicut una chiliās & duae chiliades, ita unum mille, & duo milia ueteres certa atq; directa ratione dicebant. Et heus tu: his ne tam doctis uiris quorū M. Cicero, & Varro imitatores se gloriantur, adimere uis in uerborum comitiis ius suffragandi, & tanq; sexagenarios maiores de ponte deiciēs. Plura de hoc differeremus, nisi nos inuitos ab inuito discedere hora cogeret. Sed uultis ne diē sequentem, quē omnes pleriq; abaco & latrunculis conterunt, nos istis sobriis fabulis a primo lucis in coenae tempus, ipsam quoq; coenam non obrutam poculis, non lasciuientem ferculis, sed quaestionibus doctis pudicam, & mutuis ex lectione relationibus exigamus? Sic enim ferias praē omni negotio scetas commodi senserimus, non animum, ut dicitur, remittentes: nam remittere, inquit, Musonius animum quasi amittere est, sed demulcentes eum paulum, atq; laxantes iucundis honestisq; sermonum illectationibus. Quod si ita decernitis, diis penatibus meis huc conueniendo gratissimum feceritis. Tum Symmachus, Nullus, qui quidem se dignum hoc conuentu meminerit, sodalitatē hanc, uel ipsum conuentus regem repudiabit. Sed ne quid ad perfectionem coetus desideretur, inuitandos ad eundem congressum conuictumq; censeo, Flauianum, qui quanto sit mirando uiro & uenusto patre praestantior, non minus morum ornatu uitaeq; grauitate, q̄ copia profundae eruditionis asseruit: simulq; Posthumianum, qui fors defensionum dignatione nobilitat: & Eustachium, qui tantus in omni philosophiae genere est, ut solus nobis repraesentet trium philosophorum ingenia, de quibus nostra antiquitas gloriata est. Illos dico, quos Athenienses quondam ad senatum legauere, impetratum, uti multam remitteret, quam ciuitati eorum fecerat propter Oropi uastationem. Ea multa fuerat talentum fere quingentū. Erant isti philosophi Carneades ex Academia, Diogenes stoicus, Critolaus peripateticus, quos ferunt seorsum quencq; ostentandi gratia, per celeberrima urbis loca, magno hominū conuentu dissertasse. Fuit, ut relatum est, facundia Carneades uiolēta & rapida, scita & teriti Critolaus, modesta Diogenes & sobria. Sed in senatum introducti interprete usi sunt Caelio senatore. At hic noster cū sectas omnis affectus, sed probabiliorem secutus sit, omniaq; haec inter Graecos genera dicendi solus impleat, inter nos tamen ita sui locuples interpretis est, ut nescias qua lingua facilius uel ornatius expleat operam differendi. Probauerunt omnes Quinti Aurelii iudicium, quo edecumatos elegit sodales, atq; his ita constitutis, primum a Praetextato simul, deinde a se discedentes domum quisq; suam regressi sunt.

¶ De origine ac usu Praetextae, & quomodo haec in usum transferit nominis, in ibiq; de aliorum

E orum quorundam nominum priorum origine. Caput .VI.

Ostero die ad ædes Vectii matutini omnes, inter quos pridie conue-
nerat, affuerunt, quibus Prætextatus in bibliothecā receptis, in qua
eos opperiebatur, præclarum, inquit, diem mihi fore uideo, cum &
uos adestis, & affuturos se illi quos ad conuentus nostri societatem rogari pla-
cuit, sponderunt. Soli Posthumiano antiquior uisa est instruendarum cura
defensionum, in cuius abnuentis locum Eusebium Graia & doctrina & facun-
dia clarum rhetorem surrogauit: insinuauiq; omnibus, ut exorto die, se nobis in-
dulgerent. quandoquidem nullis hodie officiis publicis occupari fas esset. To-
gatus certe, uel trabeatus, paludatus ue, seu prætextatus, hac die uidetur nullus.

F Tum Auienus, ut ei interpellandi mos erat. Cum sacrum mihi, ait, ac Reip.
nomen Prætextate tuum inter uocabula diuersi habitus refers, admoneor non
ludicræ, ut extimo, quæstionis. Cum enim uestitus togæ, uel trabeæ, seu palu-
damenti, nullum de se proprii nominis usum fecerit, quæro abs te, cur hoc de so-
lo prætextæ habitu usurpauerit uetustas, aut huic nomini quæ origo contige-
rit? Inter hæc Auieni dicta, Flauianus & Eustachius, par insigne amicitiae, ac
minimo post Eusebius ingressi, alacriorē fecere cœtum, acceptaq; ac reddita sa-
lutatione confederunt, percontantes, quidnam offenderint sermocinationis. Tū
Vectius, peropportune affuistis mihi, inquit, assertorem quærenti. Mouet em̄
mihi Auienus noster mei nominis quæstionē, & ita originem eius flagitat, tan-
q; fides ab eo generis exigenda sit. Nam cum nullus sit qui appelletur suo no-
mine, uel togatus, uel trabeatus, uel paludatus, cur Prætextatus nomen habeat-
G tur, postulat in medium proferri. Sed & cum postea inscriptum sit delphici tem-
pli, & unius e numero septem sapientū eadem sit ista sententia, *ἄνθρωπος οὐδὲν οἶσεν*, quid
in me scire existimandus sim, si nomen ignoro, cuius mihi nunc & origo & cau-
sa dicenda est.

Prætextæ q̄
fuerit ori-
go, & quō
usurpari ce-
perit a pue-
ris.

Tullus Hostilius rex Romanorum tertius, debellatis Hetru-
scis, sellam curulem, lictoresq; & togam pictam, atq; prætextam, quæ insignia
magistratuum Hetruscorum erant, primus ut Romæ haberentur, instituit. Sed
prætextam illo seculo puerilis nō usurpabat ætas. Erat enim ut cætera quæ enu-
merauimus, honoris habitus. Sed postea Tarquinius Demarati exulis Corinthii fi-
lius Priscus, quem quidam Lucumonem uocitatum ferunt, rex tertius ab Ho-
stilio, quintus a Romulo, de Sabinis egit triumphum. Quo bello filium suum,
annos quatuordecim natum, quod hostem manu percusserat, & pro concione
laudauit, & bulla aurea prætextaq; donauit, insigniens puerum ultra annos for-
H tem, præmiis uirilitalis & honoris. Nam sicut Prætexta magistratuum, ita bul-
la gestamen erat triumphantium, quam in triumpho præ se gerebant, inclusis
intra eam remediis, quæ crederent aduersus inuidiam ualentissima. Hinc dedu-
ctus mos, ut prætextæ & bulla in usum puerorum nobilium usurparentur, ad
omen & uota conciliandæ uirtutis, ei similis, cui primis in annis munera ista
cesserunt. Alii putant eundem Priscum, cum is statum ciuium solertia proui-
di principis ordinaret, cultum quoq; ingenuorum puerorum inter præcipua
duxisse, instituisseq; ut patricii bulla aurea cum toga, cui purpura prætextitur,
uterentur, duntaxat illi, quorum patres curulem gesserant magistratum. Cæte-
ris autem, ut prætextæ tantum uterentur indultum: sed usq; ad eos, quorum pa-
rentes

rentes

rentes equo stipendia iusta meruissent. Libertinis uero nullo iure uti prætextis licebat, ac multo minus peregrinis, quibus nulla esset cum Romanis necessitudo. Sed postea libertinorum quoque filiis prætexta concessa est, ex causa tali, quam M. Lælius augur refert, qui bello punico secundo duumuiros dicit ex senatusconsulto, propter multa prodigia, libros Sibyllinos adisse, & inspectis his nuntiasse in capitolio supplicandum, lectisterniumque ex collata stipe faciendum, ita ut libertinae quoque, quæ longa ueste uterentur, in eam rem pecuniam subministrarent. Aucta igitur obsecratio, pueris ingenuis, itemque libertinis, sed & uirginibus patrimis matrimisque pronuntiantibus carmen. Ex quo concessum, ut libertinorum quoque filii, qui ex iusta duntaxat matrefamilias nati fuissent: togam prætextam, & lorum in collo pro bullæ decore gestarent. Verrius Flaccus ait, Cum populus Romanus pestilentia laboraret, essetque responsum, id accidere, quod dii despicerentur, anxiam urbem fuisse, quia non intelligeretur oraculum, euenissetque, ut circensium die, puer de coenaculo pompam superne despiceret, & patri referret, quo ordine secreta sacrorum in arca pilenti composita uidisset. Qui quum rem gestam senatui nuntiasset, placuisse uelari loca ea, qua pompa ueheretur, atque ita peste sedata, puerum, qui ambiguitatem sortis absoluerat, togæ & prætextæ usum munus impetrauisse. Vetus tatis peritissimi referunt, in raptu Sabinarum, unam mulierum nomine Hersiliam, dum adhæreret filia, simul raptam. Quam quum Romulus Hosto cuidam ex agro Latino, qui in asylum eius confugerat, uirum conspicuo uxorem dedisset, natum ex ea puerum antequam ulla alia Sabinarum partum ederet, eumque, quod primus esset in hostico procreatus, Hostum Hostilium a matre uocitatum, & eundem a Romulo bulla aurea, ac prætexta, insignibus honoratum. Is enim cum raptas ad consolandum uocasset, spondisse fertur, se eius infanti, quæ prima sibi ciuem Romanum esset enixa, illustre munus daturum. Nonnulli credunt ingenuis pueris attributum, ut cordis figuram in bulla ante pectus annecterent, quam insipientes, ita demum se homines cogitarent, si corde præstarent. Togam quoque prætextam his additam, ut ex purpuræ rubore, ingenuitatis pudore regerentur.

DIXIMVS unde prætexta, adiecimus & causas quibus existimatur concessa pueritiae. Nunc idem habitus quo argumento transierit in usum nominis, paucis explicandum est. Mos antea senatoribus fuit in curiam cum prætextatis filiis introire. Cum in senatu res maior quæpiam consultaretur, eaque in diem posterum prolata esset, placuit ut hanc rem, super qua tractauissent, ne quis enuntiaret, priusquam decreta esset. Mater Papyrii pueri, qui cum parente suo in curia fuerat, percontatur filium, quidnam in senatu egissent patres. Puer respondit, tacendum esse, neque id dici licere. Mulier fit audiendi cupidior, secretum rei, & silentium pueri eius animumque ad exquirendum euerberat. Quærit igitur compressius uolentiusque. Tum puer urgente matre, lepidi atque festiui mendacii consilium capit. Actum in senatu dicit, utrum uideretur utilius, magisque ex Republica esse, unus ne ut duas uxores haberet, an ut una apud duos nupta esset. Hoc ubi illa audiuit, animo compauescit, domo trepidans egreditur, ad cæteras matronas affert. Postredieque ad senatum copiosæ matrumfamilias cateruæ confluunt, la-

g iii chrymā-

Prætexta
quomodo
in usum no-
minis tran-
sierit. Ex
Gellio li. 4.
ca. xxiii,

D

S chrymantes atque obsecrantes orant, una potius ut duobus nupta fieret, quam uni duæ. Senatores ingredienti curiam, quæ illa mulieris intemperies, & quid sibi postulatio isthæc uellet, mirabantur. & non ut paruæ rei prodigium, illam uerecundi sexus impudicam insaniam pauescebant. Puer Papyrius publicum meum demit. Nam in medium curiæ progressus, quid ipsi mater audire institisset, quid matri ipse simulasset, sicuti fuerat, enarrat. Senatus fidem atque ingenium pueri exosculatur, consultumque facit, uti post hac pueri cum patribus in curiam non introcant, præter illum unum Papyrium, eique puero postea cognomen tum honoris gratia, decreto inditum Prætextatus, ob tacendi: loquēdicque in prætextata ætate prudentiam. Hoc cognomen tum postea familiæ nostræ in nomen hæsit. Non aliter dicti Scipiones, nisi quod Cornelius, qui patrem luminibus carentem pro baculo regebat, Scipio cognominatus, nomen ex cognomine posteris dedit. Sic Messala tuus Auiene, dictus cognomēto Valerii Maximi, qui postquam Messanam urbem Siciliæ nobilissimam cepit, Messala cognominatus est. Nec mirum si ex cognominibus nata sunt nomina, cum contra & cognomina ex propriis sint tracta nominibus, ut ab Aemilio Aemilianus, a Seruio Seruilianus. Hic subiecit Eusebius, Messala & Scipio, alter de pietate, de uirtute alter, ut refert, cognomina repererunt. Sed Scrophæ & Asina, quæ uiris non mediocribus cognomenta sunt, uolo dicas unde contigerint, cum contumeliæ quam honori propiora uideantur. Tum ille, Nec honor, nec iniuria, sed casus fecit hæc nomina. Nam Asinæ cognomen tum Cornelii datum est, quoniam princeps Cornelie gentis empto fundo, seu filia data marito, cum sponsores ab eo solentiter poscerentur, asinam cum pecuniæ onere produxit in forum, quasi pro sponsoribus præsens pignus. Tremellius uero Scrophæ cognominatus est euentu tali. Is Tremellius cum familia atque liberis in uilla erat, serui eius cum de uicino scrophæ erraret, surreptam conficiunt. Vicinus, aduocatis custodibus, omnia circumuenit, ne qua hæc efferi possit, isque ad dominum appellat restitui sibi pecudem. Tremellius qui ex uillico rem cõperisset, scrophæ cadauer sub centonibus collocat, super quos uxor cubabat. Quæstionem uicino permittit. Cum uentum est ad cubiculum, uerba iurationis concipit, nullam esse in uilla sua scropham, nisi illam, inquit, quæ in cetonibus iacet, lectulum monstrat. Ea facetissima iuratio, Tremellio Scrophæ cognomen dedit.

H De Saturnaliorum origine ac uetustate, ubi & alia quædam obiter perstringuntur.
Caput .VII.

Vm ista narrantur, unus e famulatio, cui prouincia erat admittere uolentes dominum conuenire, Euangelum adesse nuntiat cum Dysario, qui tunc Romæ præstare uidebantur cæteris medendi artem professis. Corrugato indicauere uultu plerique de confidentibus, Eaugeli interuentum otio suo inamœnum, minusque placido conuentui congruentem. Erat enim amarulenta dicacitate, & lingua proterue mordaci, procax, ac securus offensarum, quas sine delectu chari uel non amici in se passim uerbis odia serentibus prouocabat. Sed Prætextatus, ut erat in omnes æque placidus ac mitis, ut admitterem

Scipionum
nomē unde

F
Messala,

Asina.

Scrophæ.

mitterentur missis obuiis imperauit, quos Horus ingredientiē commodū con-
 secutus comitabatur, uir corpore atq; animo iuxta ualidus: qui post inter pugi-
 les palmas, ad philosophiæ studia migravit, sectamq; Antisthenis & Cratetis
 atq; ipsius Diogenis secutus, inter Cynicos nō incelebris habebatur. Sed Euā-
 gelus postq; cœtum tātum assurgētem sibi ingressus offendit, casus ne, inquit,
 hos omnes ad te Prætextate contraxit, an altius quiddam, cui remotis arbitris
 opus sit, cogitaturi ex disposito conuenistis? Quod si ita est (ut existimo) abibo
 potius, q̄ me uestris miscebo secretis, a quibus me amouebit uoluntas, licet for-
 tuna fecisset irruere. Tum Vectius, q̄uis ad omnem patientiam constāter ani-
 mi tranquillitate firmus esset, nonnihil tamen cōsultatione tam proterua mo-
 rus, Si aut me, inquit, Euāgele, aut innocētiæ lumina cogitasses, nullū inter nos
 tale secretum opinareris, quod nō uel tibi, uel & uulgo fieri dilucidum posset
 quia neq; ego sum immemor, nec horum quenq; inscium credo sancti illius: B
 præcepti philosophiæ, Sic loquendum esse cum hominibus, tanq; dii audiant
 sic loquendum cum diis, tanq; homines audiant. Cuius secunda pars sancit, ne
 quid a diis petamus, quod uelle nos indecorum sit hominibus confiteri. Nos
 uero, ut & honorem sacris feriis haberemus, & uitarem tamen torporem fe-
 riandi, atq; otium in negotium utile uerteremus, conuenimus, diem totum do-
 ctis fabulis uelut ex symbolo conferendis daturi. Nam si per sacra solennia ri-
 uos deducere religio nulla prohibet, si salubri fluuio mersare oues fas & iura
 permittunt, cur non religionis honor putetur, dicare sacris diebus sacrum stu-
 dium literarum? Sed quia uos quoq; deorum aliquis nobis additos uoluit, faci-
 te, si uolentibus uobis erit, diem communibus & fabulis & epulis exigamus,
 quibus ut omnes hodie qui præsentēs sunt acquiescant, impetratū teneo. Tunc C
 ille, Superuenire fabulis non euocatos, haud equidem turpe existimatur: uerū
 sponte irruere in conuiuium aliis præparatum, nec ab Homero sine nota, uel
 in fratre, memoratum est. Et uide ne nimium arroganter tres tibi uelis Mene-
 laos contigisse, cum illi tanto regi unus euenerit.. Tum omnes Prætextatum
 iuuantes orare, blandeq; ad commune inuitare consortium : Euangelum qui-
 dem sapius & maxime, sed nonnunq; & cum eo pariter ingressos. Inter hæc
 Euangelus petitu omnium temperatus. M. Varronis, inquit, librum uobis ar-
 bitror non ignotum ex satyris menippeis, qui inscribitur, Nescis quid uesper
 uehat. in quo conuiuarum numerum hac lege definit, ut neq; minor q̄ gra-
 tiarum sit, neq; q̄ musarum numerosior. Hic uideo excepto rege conuiuii, tot
 uos esse quot sunt musæ. Quid ergo perfecto numero quæritis adiiciendos? Et
 Vectius, Hoc, inquit, p̄sentia uestra nobis præstabit, ut & musas impleamus, D
 & gratias: quas ad festum deorum omnium principis æquum est conuenire.
 Quum igitur consedisent, Horus Auienum intuens, quem familiaris frequē-
 tare solitus erat: In hoc, inquit, Saturni cultu, quem deorum principem di-
 citis, ritus uidetur ab Aegyptiorum religiosissima gēte, in arcana templorum,
 usq; ad Alexandri Macedonis occasum defuisse: post quem tyrannide Ptole-
 mæorum pressi, hos quoq; deos in cultum recipere, Alexandrinorum more,
 apud quos præcipue colebantur, coacti sunt. Ita tamen imperio paruerunt, ut
 g iiii nō omnino

Gellius li-
 tertio capi-
 tulo xi. de
 numero cō-
 uiuarum

SATVRNALIORVM

- A non omnino religionis suæ obseruata confunderent. Nam quia nunquam fas fuit Aegyptiis, pecudibus aut sanguine, sed precibus & thure solo placare deos, his autem duobus aduenis hostiæ erant ex more mastrandæ, fana eorum extra pomerium locauerunt, ut & illi sacrificii solenni sibi cruore colerentur, nec tamen urbana templa pecudum morte polluerentur. Nullum itaq; Aegypti oppidum intra muros suos aut Saturni aut Serapis fanum recepit. Horum alterum uix ægreq; a uobis admissum audio, Saturnum uero uel maximo inter cæteros honore celebratis. Si ergo nihil est, quod me hoc scire prohibeat, uolo in medium proferatur. Hic Auienus in Prætextatum expectationem consulentis remittens, Licet omnes, ait, qui adsunt, pari doctrina polleant, sacrorum tamē omnium Vectius unice conscius, potest tibi & originem cultus, qui huic deo penditur, & causam festi solennis aperire. Quod cum Prætextatus in alios refundere tentasset, omnes ab eo impetrauerunt, ut ipse differeret. Tunc ille silentio facto ita exorsus est,

Saturnalio
rū origo

SATVRNALIORVM originem illam mihi in medium proferre fas est, non quæ ad arcanam diuinitatis naturam referret, sed quæ aut fabulosis admista disse- ritur, aut a phycis in uulgus aperitur. Nam occultas & manantes ex meri ueri fonte rationes, ne in ipsis quidem sacris enarrari permittitur. Sed si quis illas assequitur, continere intra cōscientiam tectas iubetur. Vnde quæ sciri fas est, Ho- rus noster licebit mecum recognoscat. Regionem istam, quæ nunc uocatur

Saturnalio
rum cā una

- C Italia, regno Ianus obtinuit. Qui (ut Higinus Protarchum Trallianum secutus tradit) cum Cameſe æque indigena terram hanc ita participata potentiam possi- debat, ut regio Cameſene, oppidum Ianiculum uocitaretur. Post ad Ianum so- lum regnum redactum est, qui creditur geminam faciem prætulisse, ut quæ an- te, quæq; post tergum essent, intuerentur. Quod procul dubio ad prudentiam regis solertiamque referendum est, qui & præterita nosset, & futura prospiceret. sicut Anteuortia & Postuortia diuinitatis scilicet aptissimæ comites, apud Ro- manos coluntur. Hic igitur Ianus cum Saturnum classe peruectum excepisset hospitio, & ab eo edoctus peritiam ruris, ferum illum & rudem ante fruges co- gnitas uictum in melius redegisset, regni eū societate munerauit. Cum primus quoque æra signaret, seruauit & in hoc Saturni reuerētiam, ut quoniam ille na- ui fuerat aduectus, ex una quidem parte sui capitis effigies, ex altera uero nauis exprimeretur, quo Saturni memoriam etiam in posteros propagaret. Aes ita fuisse signatum hodieque intelligitur in alexæ lusu, cum pueri denarios in subli- me iactantes, capita aut nauim, lusu teste uetustatis, exclamant. Hos una concor- des regnasse, uicinaque oppida opera communi condidisse, præter Maronem, qui refert, Ianiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen, etiam illud in promptu est, quod posteri quoque duos eis continuos menses dicarunt, ut December sa- crum Saturni, Ianuarius alterius uocabulum possideret. Cum inter hæc subito Saturnus non comparuisset, excogitauit Ianus honorum eius augmentum. Ac primum terram omnem ditioni suæ parentem Saturniam nominauit. Aram de- inde cum sacris tanquam deo condidit, quæ Saturnalia nominauit. Tot seculis Saturnalia præcedunt Romanæ urbis ætatem. Obseruari igitur eum iussit ma- iestate

iestate religionis, quasi uitæ melioris autorem. Simulacrum eius indicio est, cui falcem insigne mellis adiecit. Huic deo insertiones furculorum, pomorumque educationes, & omnium eiuscemodi fertiliū tribuunt disciplinas. Cyrenenses etiam cum rem diuinam ei faciunt, ficis recentibus coronantur, placentasq; mutuo missitant, mellis & fructuum repertorem Saturnum extimantes. Hunc Romani etiam Sterculium uocant, quod prius stercore fecunditatem agris comparauerit. Regni eius tempora felicissima feruntur, cum propter rerum copiam, tum etiam quod nondum quisquam seruitio uel libertate discriminabat. Quæ res intelligi potest, quod Saturnalibus tota seruis licentia permittitur. Alia Saturnaliorum causa sic traditur. Qui erant ab Hercule in Italia relicti (ut quidam ferunt) irato, quod incustoditum fuisset armentum: (ut nonnulli extimant) cōsulto eos relincente, ut aram suam atque ædem ab incursionibus tuerentur: ii ergo cum a latronibus infestarentur, occupato edito colle, Saturnios se nominauerunt, quo ante nomine etiam idem collis uocabatur. Et quia se eius dei senserunt nomine ac religione tutos, instituisse Saturnalia feruntur, ut agrestes uiciorum animos, ad maiorem sacri reuerentiam, ipsa indicti festi obseruatio uocaret. Nec illam causam quæ Saturnalibus assignatur ignoro, quod Pelasgi (sicut Varro memorat) cum sedibus suis pulsi, diuersas terras petissent, confluxerunt plerique Dodonū, & incerti quibus adhærent locis, eiusmodi accepere responsum.

Alia eorūdem causa.

Tertia cā.

Στείχτε μοιόμενοι σικελῶν σατυρῶν αἰῶν
 ἢ δ' ἀβοριγενῶν κοτύλην οὐ νᾶσος ὀχέεται
 Αἶς ἀναμυχδέντης ἀνάπλω ἐπέμψατε φοβῶ,
 καὶ κεφαλὰς ἄδῃ ἢ ὅδ' πατρὶ πέμπετε φῶτα.

Acceptaque sorte, cum Latium post errores plurimos appulissent, in lacu Cutu-
 liensium natam insulam deprehenderunt. Amplissimus enim cespes, siue ille cō-
 tinens limus, seu paludis fuit, coacta compage, uirgultis & arboribus in syluæ
 licentiam comptus, iactantibus per omne mare fluctibus uagabatur, ut fides ex
 hoc etiam Delo facta sit, quæ celsa mōtib; uasta campis, tamen per maria mi-
 grabat. Hoc igit̃ miraculo deprehenso, has sibi sedes prædictas esse didicerunt.
 uastatisq; Siciliensibus incolis, occupauere regionem, decima prædæ secundū
 responsum Apollini consecrata, erectis Diti sacello, & Saturno ara. cuius festū
 Saturnalia noiaucrunt. Cumque diu humanis capitibus Ditem, & uirorum
 uictimis Saturnum placare se crederent, propter oraculum in quo erat,

καὶ κεφαλὰς ἄδῃ ἢ ὅδ' πατρὶ πέμπετε φῶτα.

Herculē ferūt postea cū Geryonis pecore per Italiā reuertentē suasisse illorū po-
 steris, ut faustis sacrificiis infausta mutarēt, inferentes Diti, nō hoīm capita, sed
 oscilla ad humanā effigiē arte simulata. & aras Saturnias, nō maētādo uiros, sed
 accēsis luminibus excolētes, quia nō solū uirū sed & lumina φῶτα, significant.

Inde mos per Saturnalia missitandis cæreis cœpit. Alii cæreos non ob aliud

g v mitti

E mitti putant, quod hoc principe, ab incomi & tenebrosa uita, quasi ad lucem
 Quæ origo mittēdis cē reis. & bonarum artium scientiam editi sumus. Illud quoque in literis inuenio, quod cum multi occasione Saturnaliorum per auaritiam a clientibus ambitiose munera exigerēt, idque onus tenuiores grauaret, Publicius tribunus plebis tulit, ut non nisi cærei ditioribus missitarentur. Hic Albinus Cecinna subiecit, Qualem nunc permutationem sacrificii Prætextate memorasti, inuenio postea compitalibus celebratam, cum ludi per urbem in compitis agitabantur, restituti scilicet a Tarquinio superbo Laribus ac Maniæ ex responso Apollinis, quo præceptum est, ut per capitibus capitibus supplicaret. Idque aliquandiu obseruatum, ut pro familiarium hospitium pueri mactarentur Maniæ deæ matri Larium. Quod sacrificii genus, Iunius Brutus consul pulso Tarquinio aliter constituit celebrandum. Nam capitibus allii & papaueris supplicari iussit, ut responso Apollinis satisfieret de nocte capitum, remoto scilicet scelere infaustæ sacrificeationis. Factumque est, ut effigies Maniæ suspensæ pro singulorum foribus, periculum si quod immineret familiis expiarent. Ludosque ipsos ex uis compitorum in quibus agitabantur, compitalia appellauerunt. Sed perage cætera. Tunc Prætextatus, Bene & opportune similis emendatio sacrificiorum relata est. Sed ex his causis quæ de origine huius festi relatæ sunt, apparet Saturnalia uetustiora esse urbe Romana: adeo, ut ante Romam in Græcia hoc solenne cœpisse, Lucius Accius in annalibus suis referat his uerbis,

Maxima pars Graium Saturno & maximæ Athenæ
 Conficiunt sacra, quæ Cronia esse iterantur ab illis.

G Cumque diem celebrant, per agros urbesque fere omnes
 Exercent epulis læti, famulosque procurant
 Quisque suos, nostrisque itidem, & mos traditus illhinc
 Iste, ut cum dominis famuli epulentur ibidem.

¶ De templo Saturni, deque his, quæ in huius æde aut imagine uisuntur, & quo modo intelligenda sint ea, quæ de hoc deo fabulose dici consuerunt. Caput .VIII.

Saturni templum.

H Vnc de ipso dei templo pauca referenda sunt. Tullium Hostilium cum bis de Albinis, de Sabinis tertio triumphasset, inuenio sanum Saturno ex uoto consecrasset, & Saturnalia tunc primum Romæ instituta. Quamuis Varro libro sexto qui est de sacris ædibus, scribat, ædem Saturni ad forum faciendum locasse Lucium Tarquiniū regem, Titum uero Largium dictatorem Saturnalibus eam dedicasse. Nec me fugit, Gellium scribere senatum decreuisse, ut ædes Saturni fieret, eique rei Lucium Furium tribunum militum præfuisse. Habet aram, & ante se cœnaculum. Illic Græco ritu capite aperto res diuina fit: quia primo a Pelasgis, post ab Hercule ita eam a principio factitatum putant. Ædem uero Saturni ærarium Romani esse uoluerunt, quod tempore quo incoluit Italiam, fertur in eius finibus nullum esse furtum commissum, aut quia sub illo nihil erat cuiusque priuatum, Nec signare solum, aut partiri limite campum fas erat, in medium quærebant. Ideo apud eum locaretur populi pecunia communis, sub quo fuissent cunctis uniuersa communia. Illud non omiserim, Tritonas cum buc

Ædes Saturni quare ærarium.

cum buccinis fastigio Saturni ædis superpositos, quoniam ab eius commemoratione ad nostram ætatem historia elata, & quasi uocalis est. ante uero, muta & obscura & incognita, quod testantur caudæ Tritonum humi mersæ & absconditæ. Cur autem Saturnus ipse in compedibus uisatur, Verrius Flaccus A
Tritones
cur in æde
Saturni.
 causam se ignorare dicit. Verum mihi Apollodori lectio suggerit. Saturnum B
Saturnus
cur laneos
habeat pe-
des,
 Apollodorus alligari ait per annū laneo uinculo, & solui ad diem sibi festū, id est, mense hoc Decembri. Atq; inde prouerbum ductum, Deos laneos pedes habere. Significari uero decimo mense semen in utero animatum in uitam grandescere, quod donec erumpat in lucem, mollibus naturæ uinculis detinetur. Est porro idem $\kappa\rho\acute{o}\nu\omicron\varsigma$ ἢ $\chi\rho\acute{o}\nu\omicron\varsigma$. Saturnum enim in quantum mythici fictionibus distrahunt, in tantum physici ad quandam ueri similitudinem reuocant. Hunc aiunt abscidisse Cælii patris pudenda, quibus in mare deiectis, Venerem procreatam, quæ a spuma unde coaluit $\alpha\pi\epsilon\rho\delta\iota\tau\eta$ nomen accepit. Ex quo intelligi uolunt, cum chaos esset, tempora non fuisse. Siquidem tempus est certa dimensio, quæ ex cæli conuersione colligitur. Tempus cœpit inde. Ab ipso natus putatur $\kappa\rho\acute{o}\nu\omicron\varsigma$, qui (ut diximus) $\chi\rho\acute{o}\nu\omicron\varsigma$ est. Cumq; semina rerum omnium post cælum gignendarum de cælo fluerēt, & elementa uniuersa, quæ mundo plenitudinem facerent, ex illis feminibus funderentur: ubi mundus omnibus suis partibus membrisque perfectus est, certo iam tempore finis factus est procedēdi de cælo semina ad elementorum conceptionem. quippe quæ iam plena fuerant procreata. Animalium uero æternā propagationem ad Venerem generādi facultas ex humore translata est, ut per coitum maris foeminæq; cuncta deinceps gignerentur. Propter abscessorum pudendorum fabulam, etiam nostri cum Saturnum uocitarunt, $\pi\alpha\rho\alpha\tau\epsilon\sigma\acute{\alpha}\delta\eta\mu$, quod membrum uirile declarat, ueluti Sathunnum. Vnde satyros etiam ueluti sathunos (quod sint in libinē proni) appellatos opinantur. Falcem ei quidam putant attributam, quod tempus omnia metat, excet & incidat. Hunc aiunt filios suos solitum deuorare, eosdemq; rursus euomere. Per quod similiter significatur eum tempus esse, a quo uicibus cuncta gignantur absumanturq; & ex eo denuo renascant. Eundem a filio pulsum, quid aliud est, q̄ tempora senescentia ab his quæ post sunt nata depelli? Vincitum autem, q̄ certa lege naturæ connexa sint tempora, uel quod omnes fruges quibusdam uinculis nodisque alternentur. Nam & falcem uolunt fabulæ in Siciliam decidisse, q̄ sit terra ista uel maxime fertilis.

¶ Quis deus Ianus, deq; uariis eius dei nominibus ac potestate.

Caput .IX. D

IT quia Ianum cum Saturno regnasse memorauimus, de Saturno autem quid mythici uel physici existimēt iam relatum est. de Iano quoq; qd ab utrisq; iactet, in mediū proferremus. Mythici referunt, regnante Iano, omnium domos religione ac sanctitate fuisse munitas. Idcircoque ei diuinos honores esse decretos, & ob merita introitus & exitus ædium eidem consecratos. Xenon quoque primo Italicarum tradit, Ianum in Italia primum diis templa fecisse, & ritus instituisse sacrorum. ideo eum in sacrificiis præfationem meruisse perpetuam. Quidam ideo eum dici bifrontem pu

De Iano

E
Ianus quis
fuerit deus

tem putant, quod & præterita sciuerit, & futura prouiderit. Sed phisici eum magis consecrant argumentis diuinitatis. Nam sunt qui Ianum eundem esse, atque Apollinem & Dianam dicant, & in hoc uno utrumque exprimi numen affirmant. Etenim sicut Nigidius quoque refert, apud Græcos Apollo colitur, qui *Διγαίος* uocatur. Eiusque aras ante fores suas celebrant, ipsum exitus & introitus demonstrantes potentem. Idem Apollo apud illos & *ἄγριος* nūcupatur, quasi uis præpositus urbanis. Illi enim uias quæ intra pomœria sunt, *ἀγρία* appellat, Dianæ uero, ut Triuiæ, uiarum omnium iidem tribuunt potestatem: Sed apud nos Ianum omnibus præesse ianuis nomen ostendit, quod est simile *Διγαίου*. Nam & cum clauis ac uirga figuratur, quasi omnium & portarum custos, & rector uiarum. Pronuntiauit Nigidius Apollinem Ianum esse: Dianamque Ianam, appositam d litteram, quæ sæpe in literæ causa decoris apponitur, ut reditur, redhibetur, redintegratur, & similia. Ianum quidam solem demonstrari uolunt, & ideo geminum, quasi utriusque ianuæ cœlestis potentem, qui exorians aperiat diem, occidens claudit: inuocarique primum, quum alicui deo res diuina celebratur, ut per eum pateat ad illum deum cui immolatur accessus, quasi præces supplicum per portas suas ad deos ipse transmittat. Inde & simulacrum eius plerumque fingitur manu dextra trecetorum, & sinistra sexaginta & quinque numerum tenens, ad demonstrandam anni dimensionem, quæ præcipua est solis potestas.

G Alii mundum, id est, cœlum esse uoluerunt, Ianumque ab eundo dictum, quod mundus semper eat, dum in orbem uoluitur, & ex se initium faciens, in se refertur. Vnde Cornificius Etymorum libro tertio, Cicero inquit, non Ianum, sed Eanum nominat, ab eundo. Hinc & Phœnices in sacris imaginem eius exprimentes, draconem finxerunt in orbem redactum, caudamque suam deuorantem, ut appareat mundum, & ex seipso alii, & in se reuolui. Ideo & apud nos in quatuor partes spectat, ut demonstrat simulacrum eius Phaleris aduectum. Caius Bassus in eo libro, quem de diis composuit, Ianum bifrontem fingi ait, quasi superum atque inferum ianitorem. eundem quadriformem, quasi uniuersa climata maiestate complexum. Saliorum quoque antiquissimis carminibus deorum deus canitur. Metius Messala Cnæi Domitii in consulatu collega, idemque per annos quinquaginta & quinque augur, de Iano ita incipit, Qui cuncta fingit, eademque regit, aquæ terræque uim ac naturam grauem atque pronam in profundum dilabentem, ignis atque animæ leuem immensum in sublime fugientem copulauit circumdato cœlo, quæ uis cœli maxima duas uires dispares colligauit. In sacris quoque inuocamus Ianum geminum, Ianum patrem, Ianum Iunonium, Ianum consuium, Ianum quirinum, Ianum patultium, & clausium. Cur geminum inuocemus, supra iam diximus. Patrem, quasi deorum deum. Iunonium, quasi non solum mensis Ianuarii, sed mensium omnium ingressus tenentem. In ditione autem Iunonis sunt omnes Calendæ. Vnde & Varro libro quinto rerum humanarum scribit, Iano duodecim aras pro totidem mensibus dedicatas. Consuium, a conferendo, id est a propagine generis humani, quæ Iano autore conferitur. Quirinum, quasi bellorum potentem, ab hasta quam Sabini curim uocant. Patultium, & Clausium, quia bello ualuarum eius patent, pace clauduntur.

Huius

Iani uaria
cognomi-
na.

Huius autem rei hæc causa narratur. Cum bello Sabino quod uirginum raptarum gratia commissum est, Romani portam quæ sub radicibus collis Viminalis erat, quæ postea ex euentu Ianualis uocata est, claudere festinarent, quia in ipsam hostes irruebant, postq̄ est clausa, mox sponte patefacta est: cumq̄ iterum ac tertio idem contigisset, armati plurimi pro limine, quia claudere nequibant, custodes steterunt. Cumq̄ ex altera parte acerrimo prælio certaretur, subito fama pertulit, fusos a Tatio nostros. Quam ob causam Romani, qui aditum tuebantur, territi profugerunt. Cumq̄ Sabini per portam patentem irrupturi essent, fertur ex æde Iani per hanc portam magnam uim torrentium, undis scæntibus erupisse, multasq̄ perduellium cateruas aut exustas feruenti aqua, aut deuoratas rapida uoragine, deperisse. Ea re placitum, ut belli tempore, uelut ad urbis auxilium profecto deo, fores reserarentur. Hæc de Iano.

Quo die Saturnalia celebrari consueuerint, & q̄ primum uno tantum, deinde pluribus diebus sint celebrata. Caput .X.

Sed ut ad Saturnalia reuertamur, Bellum Saturnalibus sumere, nefas habitum. Pœnas a nocete iisdem diebus exigere, piaculare est. Apud maiores nostros Saturnalia die uno finiebantur, qui erat ad quartumdecimum Calendas Ianuarias. Sed postq̄ C. Cæsar huic mensi duos addit dies, sextodecimo coepta celebrari. Ea re factum est, ut cum uulgus ignoraret certum Saturnaliorum diem, nonnulliq̄ a C. Cæsare inserto die, & alii uetere more celebrarent, plures dies Saturnalia numerarentur. Licet & apud ueteres opinio fuerit, septem diebus peragi Saturnalia. si opinio uocanda est, quæ idoneis firmatur autoribus. Nouius enim probatissimus Atellanarum scriptor ait. Olim expectata ueniunt septem Saturnalia. Mummius quoq̄, qui post Nouium & Põponium diu iacentem artem Atellaniam suscitauit, Nostri, inquit, maiores uelut bene multa instituere, hoc optime a frigore fecere summo, dies septem Saturnalia. Sed Mallius ait, eos qui se (ut supra diximus) Saturni nomine, & religione defenderant, per triduum festos instituisse dies, & Saturnalia uocauisse. Unde & Augustus, huius inquit rei opinionem secutus, in legibus iudiciariis triduo ferias seruari iussit. Musarius & alii uno die, id est, decimoquarto Calendas Ianuarii affuisse Saturnalia crediderunt. Quorum sententiam Fenestella confirmat dicens, Aemiliam uirginem decimoquinto Calendarum Ianuariarum esse damnatam. Quo die si Saturnalia gererentur, nec causam omnino dixisset. Deinde adiecit, Sequebatur eum diem Saturnalia. Mox ait, Postero autem die qui fuit decimustertius Calendarum Ianuariarum, Liciniam uirginem ut causam diceret iussam, ex quo ostendit decimotertio Calendas profectum esse. Duodecimo uero feriae sunt diuæ Angeroniæ, cui pontifices in sacello Volupiae sacrum faciunt, quam Verrius Flaccus Angeroniam dici ait, quod angores ac animorum sollicitudines propiciata depellat. Musarius adiicit, simulacrum eius deæ ore obligato atq̄ signato in ara Volupiae propterea collocatum, q̄ qui suos dolores anxietateq̄ dissimulat, pueniant patientiæ beneficio ad maximam uoluptatem. Iulius Modestus ideo sacrificari huic deæ dicit, q̄ populus Romanus morbo, qui angina dicit, præmissis uoto, sit liberatus. Undecimo autem Calendas

E lendarum feriae sunt Laribus dedicatae, quibus aedem bello Antiochiae Aemilius Regilius praetor in campo Martio curandam uouit decimo Calen. feriae sunt Iouis, quae appellatur Larentinalia. de quibus, quia fabulari libet, haec sunt opiniones. Ferunt enim regnante Anco, Aedituum Herculis per ferias otiantem, deum tesseriis prouocasse, ipso utriusque manum tuente, adiecta conditione, ut uictus coena scortoque multaretur. Victore itaque Hercule, illum Accam Larentiam nobilissimum per id tempus scortorum intra aedem inclusisse cum coena, eamque postero die distulisse rumorem, quod post concubitum dei accepisset munus, ne commodum primae occasionis, cum se domum reciperet, offerenda aspneretur. Euenisse itaque, ut egressa mox templo a Carutio capto eius pulchritudine compellaretur, cuius uoluntatem secuta, sumptaque nuptiis, post obitum uiri omnium bonorum eius facta compos, cum decederet, populum Romanum nuncupauit haeredem. Et ideo ab Anco in uelabro loco celeberrimo urbis sculpta est, ac solenne sacrificium eidem constitutum, quo diis manibus eius per flaminem sacrificaretur. Iouisque feriae consecratae, quia existimauerunt antiqui animas a Ioue dari, & rursus post mortem eidem reddi. Cato ait, Larentiam meretricio quaestu locupletatam, post excessum suum populo Romano agros Turacem, Semurium, Lincerium, & Solinium reliquisse, & ideo sepulcri magnificentia, & annuae parentationis honore dignatam. Macer historiarum libro primo, Faustuli coniugem Accam Larentiam, Romuli & Remi nutricem esse confirmat. Hanc, regnante Romulo, Carutio cuidam Tusco diuiti denuptam, auctamque haereditate uiri, quam post Romulo quem educasset reliquit, & ab eo parentalia diemque festum pietatis causa statutum. Ex his ergo oibus colligi potest, & uno die Saturnalia fuisse, & non nisi decimoquarto Calendarum Ianuariarum celebrata, quo solo die apud aedem Saturni conuiuio soluto, Saturnalia clamitabantur, qui dies nunc Opalibus inter Saturnalia deputatur, cum primum Saturno pariter & Opi fuerit ascriptus. Hanc autem deam Opem Saturni coniugem crediderunt, & ideo hoc mense Saturnalia, itemque Opalia celebrari, quod Saturnus eiusque uxor, tam frugum quam fructuum repertoires esse credantur. Itaque omni iam foetu agrorum coacto, ab hominibus hos deos coli, quasi uitae cultioris autores, quos etiam nonnullos coelum & terram esse persuasum est, Saturnumque a fatu dictum, cuius causa de coelo est, & terram Opem, cuius ope humanae uitae alimenta quaeruntur, uel ab opere, per quod fructus frugesque nascuntur. Huic deae sedentes uota concipiunt, terramque de industria tangunt, demonstrantes ipsam matrem terram esse mortalibus appetendam. Philochorus Saturno & Opi primum in Attica statuisset aram Cecropem dicit, eosque deos pro Ioue terraeque coluisse, instituisseque, ut patres familiarum, & frugibus, & fructibus iam coactis, passim cum seruis uescerent, cum quibus patientiam laboris in colendo rure tolerauerant, delectari enim deum honore seruorum contemplatu laboris. Hinc est quod ex instituto peregrino, huic deo sacrum aperto capite facimus. Abunde iam probasse nos existimo, Saturnalia uno tantum die, id est, decimoquarto Calendarum solita celebrari. Sed post in triduum propagata, primum ex adiectis a Cesare huic mensi diebus, deinde ex edicto Augusti, quod trium dierum ferias Saturnalibus addixit.

A deci-

A decimosexto igitur coepta in decimumquartum desinunt, quo solo fieri ante
 consueuerant. Sed Sigillariorum adiecta celebritas, in septē dies discursum pu-
 blicum, & lætitiā religionis extendit. A

¶ Non esse contemnendam sortem seruorum, cum & dii horum curam gerant, & multos
 ex his fideles, prouidos, fortes, & philosophos quoque fuisse cōstet, Tum sigillariorum origo
 quæ fuerit. Caput .XI.

Vnc Euangelus, Hoc quidē, inquit, iam ferre nō possum, quod Præte-
 xtatus noster in ingenii sui pompā, & ostentationē loquēdi, uel paulo
 ante honori alicuius dei assignari uoluit, quod serui cum dominis uelce-
 rantur, quasi uero curent diuina de seruis, aut sapiens quisque domi-
 suæ cōtumeliā tam foedæ societatis admittat. uel nūc sigillaria, quæ lusum reptā
 ti adhuc infantia oscillis fictilibus præbent, tentat officio religionis ascribere. B
 Et quia princeps religiosorū putat, nōnulla & superstitiōis admiscet. quasi uero
 nobis fas non sit Prætextato aliquando non credere. Hic cum oēs exhorru-
 issent, Prætextatus renidens. Superstitiosum me Euangele, nec dignum cui cre-
 datur existimes uolo, nisi utriusque tibi rei fidem asserta ratio monstrauerit. Et
 ut primum de seruis loquamur, ioco ne an serio putas esse hominum genus, quod
 dii immortales nec cura sua nec prouidentia dignentur: an forte seruos in homi-
 num numero esse nō pateris? Audi igitur quanta indignatio de serui supplicio
 cœlum penetrauerit. Anno enim post Romam conditam quadringentesimo
 septuagesimoquarto, Atronius quidam Maximus, seruum suum uerberatū, pa-
 tibuloque constrictum, ante spectaculi commissionem per circum egit. Ob hanc C
 causam indignatus Iupiter, Annio cuidam per quietē imperauit, ut senatui nun-
 tiaret, non sibi placuisse plenum crudelitatis admissum. Quo dissimulante, filiū
 ipsius mors repentina consumpsit, ac post secundam denuntiationem, ob ean-
 dem negligentiam, ipse quoque in subitam corporis debilitatem solutus est. Sic
 demum ex consilio amicorū lectica delatus senatui retulit, & uix consummato
 sermone, sine mora recuperata bona uale tudine, curia pedibus egressus est. Ex
 senatus itaque consulto, & Meuia lege, ad propitiandum Iouem additus est illis
 circensibus dies, isque instauratitius dictus est, non a patibulo, ut quidam putant
 Græco nomine ἀπὸ τοῦ σωρῆος, sed a redintegratione, ut Varroni placet, qui in-
 staurare ait esse instar nouare. Vides quanta de seruo ad deorum summum cu-
 ra peruenerit? Tibi autem unde in seruos tantum & tam immane fastidium?
 quasi non ex iisdem tibi, & constent, & alantur elementis, eundemque spiritum
 ab eodem principio carpant. Vis tu cogitare eos, quos ius tuum uocas, iisdem
 feminibus ortos, eodem frui cœlo, æque uiuere, æque mori? Serui sunt, immo
 homines. Serui sunt, immo conserui. Si cogitaueris tantundem in utrosque lice-
 re fortunæ, tam tu illum uidere liberum potes, quam ille te seruum. Nescis D
 qua ætate Hecuba seruire coepit, qua Croesus, qua Darii mater, qua Dioge-
 nes, qua Plato ipse? Postremo, quid ita nomen seruitutis horremus? Seruus est
 quidem, sed necessitate. Sed fortasse libero animo seruus est. Hoc illi nocebit,
 si ostenderis quis non sit. Alius libidini seruit, altus auaritiæ, alius ambitioni,
 omnes

Seruos diis
 curæ esse,

Seruos nō
 esse contemnē-
 dos a diis,
 cū ex iisdem
 elementis cō-
 stent, & ser-
 uitus nō ho-
 minum sed
 fortunæ sit
 uitium.

E omnes spei, omnes timori. Et certe nulla seruitus turpior, quæ uoluntaria. At nos iugo a fortuna imposito, subiacentem tanquam miserum uilemque calcamus. quod uero nos nostris ceruicibus inserimus, non patimur reprehendi. Inuenies inter seruos aliquem pecunia fortiorem, inuenies dominum spe lucri oscula alienorum seruorum manibus infigentem. Non ergo fortuna homines aestimabo, sed moribus. Sibi quisque dat mores, conditionem casus assignat. Quemadmodum stultus est, qui empturus equum, non ipsum inspicit, sed stratum eius ac frænos. sic stultissimus est, qui hominem aut ex ueste, aut ex conditione, quæ modo uestis nobis circumdata est, aestimandum putat. Non est mihi Euangele, quæ amicum tantum in foro & in curia quaeras. Si diligenter attenderis, inuenies & domi. Tu modo uiue cum seruo clementer, comiter quoque, & in sermonem illum, & nonnunquam in necessarium admitte consilium. Nam & nostri maiores omnem dominis inuidiam, omnem seruis contumeliã detrahentes, dominum patrem familias, seruos familiares appellauerunt. Colant ergo te potius serui tui, mihi crede, quam timeant. Dicit aliquis nunc me dominos de fastigio suo deicere, & quodammodo ad pileum seruos uocare, quos debere dixi magis colere quam timere. Hæc qui senserit, obliuiscetur id dominis parum non esse, quod diis satis est. Deinde, qui colitur, etiam amatur, non potest amor cum timore misceri. Unde putas arrogantissimum illud mansisse prouerbum, quod iactatur, Totidem nobis hostes esse quot seruos? Non habemus illos hostes, sed facimus, cum in illos superbissimi, contumeliosissimi, crudelissimi sumus, & ad rabiem nos cogunt peruenire delitiæ, ut quicquid non ex uoluntate respondit, iram furoremque euocet. Domini enim animos nobis induimus tyrannorum, & non quantum decet, sed quantum libet, exercere uolumus in seruos. Nam (ut cætera crudelitatis genera præteream) sunt qui dum se mensuræ copiis & auiditate distendunt, circumstantibus seruis mouere labra, ne in hoc quidem ut loquantur, licere permittunt. Virga murmur omnem compescitur, & ne fortuita quidem sine uerberibus excepta sunt. Tussis, sternutamentum, singultus, magno malo luitur. Sic fit, ut isti de domino loquantur, quibus coram domino loqui non licet. At illi quibus non tantum presentibus dominis, sed cum ipsis sermo erat, quorum os non consuebatur, parati erant pro domino porrigere ceruicem, & periculum imminens in caput suum uertere. In conuiujs loquebantur, sed in tormentis tacebant. Vis exercitas in seruili pectore uirtutes recenseamus? Primus tibi Vrbinus occurrat, qui cum iussus occidi in Reatino lateret, latebris proditis, unus ex seruis anulo eius, & ueste insignitus, in cubiculo ad quod irruebant qui persequabantur, pro domino iacuit, militibusque ingredientibus ceruicem præbuit, & ictum tanquam Vrbinus excepit. Vrbinus postea restitutus, monumentum ei fecit, titulo inscriptionis, qui tantum meritum loqueretur, addito. Aesopus libertus Demosthenis, conscius adulterii, quod cum Iulia patronus admiserat, tortus diutissime perseverauit non prodere patronum, donec alijs coarguentibus conscius, Demosthenes ipse fateretur. Et ne existimes ab uno facile cælari posse secretum, Labienum ope libertorum latentem, ut indicarent liberti, nullo tormentorum genere compulsi sunt. Ac ne quis libertos dicat hanc fidem beneficio potius liber-

Cur serui
dominis interdum
hostes

Seruos in
dominos si
delitas.

liber-

libertatis acceptæ, quæ ingenio debuisset, accipe serui in dominum benignitatem, cum ipse a domino puniretur. Antium enim Restionem proscriptum, solumque nocte fugientem, diripientibus bona eius aliis, seruus compeditus inscripta fronte, cum post damnationem domini aliena esset solutus custodia, fugientem persecutus est: hortatusque ne se timeret, scientem contumeliam suam fortunæ impunitam esse, non domino: abditumque ministerio suo aluit. Cum deinde persequentes adesse sensisset, senem, quem casus obtulit, iugulauit, & in constructam pyram coniecit: qua accensa, occurrit eis, qui Restionem quærebant, dicens damnatum sibi poenas luisse, multo acrius a se uexatum, quam ipse uexarat: & fide habita, Restio liberatus est. Cepionem quoque, qui in Augusti necem fuerat animatus, postquam detecto scelere damnatus est, seruus ad Tyberim in cista detulit, peruectumque Hostiam in agrum Laurentem ad uillam patris nocturno itinere perduxit. Cum is deinde nauigationis naufragio una expulsum dominum, Neapoli dissimulater occuluit, exceptusque a Centurione, nec pretio, nec minis ut dominum proderet, potuit adduci. Asinio etiam Pollione acerbè cogente Patauinos, ut pecuniam & arma conferrerent, dominisque ob hoc latetibus, premio seruis cum libertate proposito, qui dominos suos proderent, constat seruum nullum uictum premio dominum prodidisse. Audi in seruis, non fide tantum, sed & secundum bonæ inuentionis ingenium. Cum premeret obsidio Grumentum, serui relicta domina, ad hostes transfugerunt. Capto deinde oppido, impetum in domum habita conspiratione fecerunt, & extraxerunt dominam, uultu poenam minante, ac uoce obuiis asserente, quod tandem sibi data esset copia crudelem dominam puniendi, raptamque quasi ad supplicium, obsequiis plenis pietate tutati sunt. Vide in hac fortuna etiam magnanimitatem, exitum mortis ludibrio præferentem. Cluentium Pelignum Italicensem, comprehensum a cohortibus suis, ne Pompeio traderetur, seruus eius occidit: ac se, ne domino superstes fieret, interemit. C. Gracchum ex Auentino fugientem Euporus seruus, uel (ut quidam tradunt) Philocrates, dum aliqua spes salutis erat, indiuulsus comes qua potuit ratione tutatus est. Super occisum deinde animam scissis proprio uulnere uisceribus effudit. Ipsum Publium Scipionem Africani patrem, postquam cum Annibale conflixerat, faucium in equum seruus impo-
fuit, & cæteris deserentibus, solus in castra perduxit. Parum fuerit dominis præstitisse uiuentibus. Quid quod in his quoque exigendæ uindictæ reperitur animositas? Nam Seleuci regis seruus, cum seruiret amico eius, a quo dominus fuerat interemptus, cœnantem in ultionem domini confodit. Quid quod duas uirtutes, quæ inter nobiles quoque unice claræ sunt, in uno uideo fuisse mancipio, imperium regendi peritiam, & imperium contemnendi magnanimitatem? Anaxilaus enim Messenius, qui Messanam in Sicilia condidit, fuit Rhegynorum tyrannus. Is cum paruos relinqueret liberos, Mycitho seruo suo commendasse contentus est. Is tutelam sancte gessit, imperiumque tam clementer obtinuit, ut Rhegyni a seruo regi non dedignarentur. Perductis deinde in ætate pueris, & bona & imperium tradidit. Ipse paruo uiatico sumpto profectus est, & Olympiæ cum summa tranquillitate consenuit. Quid etiã in commune seruilis fortuna pro-

Seruorum
opera forti-
tudoque bel-
lis;

h fuerit

SATURNALIORVM

E fuerit, non paucis docetur. Bello Punico, cum deessent qui scriberent, serui pro dominis pugnuros se polliciti, in ciuitatem recepti sunt: & uolones (quia sponse hoc uoluerunt) appellati. Ad Cannas quoque uictis Romanis, octo milia seruorum empti militauerunt. Cumque minoris captiui redimi possent, maluit se Respublica seruis in tanta tempestate committere. Sed & post calamitatem apud Thrasumenum notae cladis acceptam, libertini quoque in sacramentum uocati sunt. Bello sociali, cohortium duodecim ex libertinis conscriptarum opera memorabilis uirtutis apparuit. Caesarem cum milites in amissorum locum substitueret, seruos quoque ab amicis accepisse, & eorum forti opera usum esse comperimus.

F
Ancillarum
facinus in-
signe,

F Caesar Augustus in Germania & Illyrico cohortes libertinorum complures legit, quas uoluntarias appellauit. Ac ne putes haec in nostra tantum contigisse Repub. Borysthenidae oppugnante Zopyrione, seruis libertis, dataeque ciuitate peregrinis, & factis tabulis nouis, hostem sustinere potuerunt. Cleomenes Lacedaemonius, cum mille & quingenti soli Lacedaemonii, qui arma ferre possent, superfuissent, ex seruis manumissis bellatorum nouem milia conscripsit. Athenienses quoque consumptis publicis opibus, seruis libertatem dederunt. Ac ne in solo uirili sexu extimes inter seruos extitisse uirtutes, accipe ancillae factum non minus memorabile: ac ne quo utilius Respublica in ulla nobilitate reperias.

G Nonis Iuliis diem festum esse ancillarum, tam uulgo notum est, ut nec origo, nec causa celebritatis ignota sit. Iunoni enim caprotinae die illo liberae pariter ancillaeque sacrificant sub arbore caprifico, in memoriam benignae uirtutis, quae ancillarum animis pro conseruatione publicae dignitatis apparuit. Nam post urbem captam, cum sedatus esset Gallicus motus, res uero publica esset ad tenue deducta, finitimi opportunitatem inuadendi Romani nominis aucupati, praefecerunt sibi Posthumium Liuium Fidenatium dictatorem. Qui mandatis ad senatum missis, postulauit, ut si uellent reliquias suae ciuitatis manere, maresfamiliae sibi, & uirgines dederentur. Cumque patres essent in ancipiti deliberatione suspensi, ancilla nomine Tutela seu Philotis, pollicita est, se cum caeteris ancillis, sub nomine dominarum, ad hostes ituram: habituque matrumfamilias & uirginum sumpto, hostibus cum prosequentiis lachrymis ad fidem doloris ingestae sunt. Quae cum a Liuiio in castris distributae fuissent, uiros plurimo uino prouocauerunt, diem festum apud se esse simulantes. Quibus soporatis, ex arbore caprifico, quae castris erat proxima, signum Romanis dederunt: qui cum repentina incurfione superassent, memor beneficii senatus, omnes ancillas manu iussit emitti: dotemque eis ex publico fecit, & ornatum quo tunc erant usae gestare concessit, diemque ipsum nonas caprotinas nuncupauit, ab illo caprifico, ex qua signum uictoriae ceperunt. sacrificiumque statuit annua solennitate celebrandum, cui lac quod ex caprifico manat, propter memoriam facti praecedentis ad-

Serui phibetur. Sed nec ad philosophandum ineptum, uel impar seruile ingenium fuit. Phaedon ex cohorte Socratica, Socraticus & Platoni per familiaris, adeo, ut Plato eius nomini librum illum diuinum de immortalitate animae dicaret: seruus fuit forma, atque ingenio liberali. Hunc Cebes Socraticus, hortante Socrate, emisse dicit, habuisseque in philosophiae disciplinis. Atque is postea philosophus illustris

Ex Gel. lib.
xx, c, xviii.

Vmque hic
Perge mi P
antique exper

illustris emerfit, sermonesq; eius de Socrate admodum elegantes leguntur. B
 Alij quoq; non pauci serui fuerunt, qui post philosophi clari extiterunt. Ex qui-
 bus ille Menippus fuit, cuius libros. M. Varro in satyris æmulatus est, quas
 alij cynicas, ipse appellauit Menippeas. Sed & Philostrati peripatetici seruus
 Polus: & Zenonis Stoici seruus, qui Perseus uocatus est: & Epicuri, cui Mys
 nomen fuit, philosophi non incelebres illa ætate uixerunt. Diogenes etiam
 Cynicus, licet ex libertate in seruitutem uænum ierat, quem quum emere uel-
 let Xenias Corinthius, & quid artificii nouisset percõratus esset: noui, inquit
 Diogenes, hominibus liberis imperare. Tunc Xenias responsum eius mira-
 tus, emisit manu: filiosq; suos ei tradens, accipe, inquit, liberos meos quibus im-
 peres. De Epicteto autẽ philosopho nobili, q; is quoq; seruus fuit, recẽtiore est
 memoria, q; ut possit inter oblitterata nesciri. Cuius etiã de se scripti duo uersus
 feruntur, ex quibus illud latenter intelligas, non omnino diis exosos esse, qui
 in hac uita cum ærumnarũ uarietate luctãtur: sed esse arcanas causas, ad quas
 paucorum potuit peruenire curiositas.

Δὲλαθ ἐπίκτιτος γινόμενῃ, ἢ σώματι πρὸς,

καὶ πένη ἰσθῆ, καὶ εἰλῆ ἀδ. ἀτοίς.

Habes (ut opinor) assertum, non esse fastidio despiciendum seruale nomen, quũ
 & louẽ tetigerit cura de seruo: & multos ex his fideles, prouidos, fortes, & phi-
 losophos etiã extitisse constitit. Nũc de Sigillaribus, ne ridẽda me potius G
 existimes, q; sancta dixisse, paucis recensendum est.

Epicadus refert, Herculem occiso Geryone, quum uictor per Italiam armẽta
 duxisset: ponte, qui nunc sublicius dicitur, ad tempus instructo, hominem simu-
 lacra pro numero sociorum, quos casu peregrinationis amiserat, i fluuiũ demi-
 sisse: ut aqua secunda in mare deuecta, pro corporibus defunctorum ueluti pa-
 triis sedibus redderentur. & inde usum talia simulacra fingendi inter sacra mã-
 sisse. Sed mihi huius rei illa origo uerior extimatur, quam pauloante memi-
 ni retulisse, Pelagos postq; felicior interpretatio, capita, non uiuẽtium, sed fi-
 ctilia, & φωτός æstimationem, non solum hominem sed etiam lumen significa-
 re docuisset: cœpisse Saturno cæreos potius accendere, & in sacellũ Ditis aræ
 Saturni cohærẽs, oscilla quædam pro suis capitibus ferre. Ex illo traditum, ut H
 cærei Saturnalibus missitarentur, & sigilla arte fictili fingerẽtur, ac uænalìa pa-
 rarẽtur, quæ homines pro se atq; suis piaculum pro dite Saturno facerent. Ideo
 Saturnalibus talium commerciorum celebritas cœpta, septem occupat dies,
 quos tantum feriatos facit esse, non festos omnes. Nã medio, id est, decimoter-
 tio Calendas festum probauimus: & aliis hoc assertionibus ab his probatum
 est, qui rationem anni mēsium dierumq; & ordinationem a Cæsare digestam
 plenius retulerunt.

¶ Quo modo annum ordinauerit populus.

Caput XII.

Vumq; hic finẽ loquendi facere uellet, subiicit Aurelius Symmachus,
 Perge mi Prætextate eloquio tam dulci de anno quoq; ediffertare,
 anteq; experiaris molestiam cõsulẽtis, si quis forte de præsentibus igno-
 rat, quo

h ii rat, quo

Apud Gel-
 lium Mus
 legitur

F

G

Sigillario
 rum origo
 q; fuerit

SATVRNALIORVM

Erat, quo ordine uel apud priscos fuerit, uel certioribus postea regulis innouatus sit, ad quod discendum, ipse mihi uideris audientium animos incitasse, de diebus mensi additis differendo. Tum ille eodem ductu orandi reliqua cōtextit. **A**nni certus modus apud solos semper Aegyptios fuit, Aliarū gentium dispari numero, pari errore nutabat. Et ut contentus sim referendo paucarum morem regionum, Arcades annum suum tribus mensibus explicabant, Acarnanes sex, Græci reliqui trecentis quinquaginta quatuor diebus annum proprium computabant. Non igitur mirum in hac uarietate Romanos quoq; olim autore Romulo, annum suum decem habuisse mensibus ordinatum, Quia annus a Martio incipiebat, & conficiebatur diebus. ccc. iiii. **V**t sex quidem menses, id est, Aprilis, Iunius, Sextilis, September, Nouember, Decēber tricenum essent dierum: quatuor uero, Martius, Maius, Quintilis, October, tricenis & singulis expedirentur, qui hodieq; septimanas habēt nonas, cæteri quintanas. Septimanas autem habentibus ab Idibus reuertebantur Calendæ ad diem septimumdecimum. Verum habentibus quintanas, ad decimum octauum remeabat initium Calen. Hæc fuit Romuli ordinatio, qui primū anni mensē genitori suo Marti dicauit, quem mensē anni primum fuisse, uel ex hoc maxime probatur, q̄ ab ipso quintilis quintus est, & deinceps pro numero nominabantur. Huius etiam die prima, ignem nouum Vestæ aris accendebant, ut incipiente anno, cura denuo seruandī nouati ignis inciperet. Eodem quoq; ingrediente mense, tam in regia curiisq;, atq; flaminum domibus, laureæ ueteres nouis laureis mutabantur. Eodem quoq; mense & publice & **G** & priuatim ad Annam perennem sacrificatum itur, ut annare perennareq; cōmode liceat. Hoc mense mercedes exoluebāt magistris, quas completus annus deberi fecit. Comitia auspicabantur, uectigalia locabant. Et seruis coenas apponebant matronæ, ut domini Saturnalibus. Illæ ut principio anni ad promptū obsequium honore seruos inuitarent, hi quia gratiā perfecti operis exoluerēt.

Secundum mensē nominauit Aprilem, ut quidam putant, cum aspiratione, quasi Aphrilem, a spuma quam græci uocant ἀφρόν, unde orta Venus creditur. Et hanc Romuli asserunt fuisse rationem, ut primum quidem mensē a patre suo Marte, secundum ab Aenææ matre Venere nominaret, Et hi potissimum anni principia seruarent, a quibus esset Romani nominis origo, cum hodie quoq; in sacris Martem patrem, Venerem genitricem uocemus. Alii putant Romulum uel altiore prudentiā, uel certi numinis prouidētia, ita primos ordinasse menses, ut cum præcedens Marti esset dicatus, deo plerumq; hominum necatori, ut Homerus ait naturæ conscius, ἀρεε ἀρεε βροτολοιγέ μοι φόνε τίχοσι πλῆττα secundus Veneri dicaretur, quæ uim eius, quasi benefica leniret. Nā & in duodecim Zodiaci signis, quorum certa certorum numinum domicilia cum primum signum aries Marti assignatus sit, sequens Mox Venerem, id est, taurus accepit. Et rursus e regione scorpius ita diuisus est, ut deo esset utriq; communis. Nec existimatur cœlesti ratione carere ipsa diuisio. Siquidē aculeo uelut potentissimo telo pars armata posterior, domicilium Martis est, Priorem uero partem, cui ζυγός apud græcos nomen est, nos libram uocamus.

Venus

Anni incertitudo
Anni ordinatio
Romulorum

F

Prius mensis Martius

G

Secundus Aprilis

H

Venus accepit, quæ uelut iugo concordie iungit matrimonia, amicitiaque componit. **B**
 Sed Cingius in eo libro quem de Fastis reliquit, ait imperite quosdam opinari
 Aprilem mensẽ antiquos a Venere dixisse: cum nullus dies festus, nullumque
 sacrificium in signe Veneri per hunc mensẽ a maioribus institutum sit. Sed
 ne in carminibus quidem Saliorum Veneris ulla, ut cæterorum cœlestium, laus
 celebratur. Cingio etiam Varro consentit, affirmans nomẽ Veneris ne sub re-
 gibus quidẽ apud Romanos, uel Latinum, uel Græcum fuisse, & ideo nõ po-
 tuisse mensem a Venere nominari. sed cum sere ante æquinoctium uernũ triste
 sit cœlum & nubibus obductum, sed & mare nauigantibus clausum, terræ etiã
 ipsæ aut aqua, aut pruina, aut niuibus cõtægatur, eaq; omnia uerno, id est, hoc
 mensẽ aperiantur: arbores quoque, nec minus cætera quæ continet terra aperire **F**
 se in germen incipiant: ab his omnibus mensẽ Aprilem dicimerito creden-
 dum, quasi Aperilem. sicut apud Athenienses *ἀπριλιος* idem mensis uocatur,
 ab eo quod hoc tempore cuncta florescant. Non tamẽ negat Verrius Flaccus hoc
 die postea constitutum, ut Matronæ Veneri sacrum facerent, cuius rei causam,
 quia huic loco non conuenit, prætereundum est.

Maium Romulus tertium posuit, de cuius nomine inter autores lata dissen- **Tertius,**
 sio est. Nam Fuluius Nobilior in fastis, quos in æde Herculis musarum posuit, **Maius**
 Romulum dicit postquam populum in maiores iunioresque diuisit, ut altera pars **G**
 consilio, altera armis rempublicam tueretur, in honorem utriusque partis, hunc
 Maium, sequentem lunium mensẽ uocasse. Sunt qui hunc mensẽ ad nostros
 fastos a Tusculanis transisse commemorant, apud quos nunc quoque uocatur de-
 us Maius, qui est Iupiter, a magnitudine scilicet ac maiestate dictus. Cingius
 mensẽ nominatum putat a Maia, quam Vulcani dixit uxorem, argumetumque
 utitur, quod flamme Vulcanalis Calendis Maiis huic deæ rem diuinam facit. Sed Pi-
 so uxorem Vulcani Maiestam non Maiam dicit uocari. Contendunt alii Ma-
 iam Mercurii matrem mensi nomen dedisse, hinc maxime probantes, quod hoc mense
 se mercatores omnes Maiæ pariter Mercurioque sacrificant. Affirmant quidam, **H**
 quibus Cornelius Labeo consentit, hanc Maiam cui mensẽ Maio res diuina
 celebratur terram esse, hoc adeptam nomen a magnitudine, sicut & mater ma-
 gna in sacris uocatur. assertionemque extimationis suæ etiam hinc colligunt, quod
 Ius prægnans ei mactatur, quæ hostia est propria terræ. Et Mercurium ideo il-
 li in sacris adiungi dicunt, quia uox nascenti homini terræ contractu datur. Sci-
 mus autem Mercurium uocis & sermonis potentem. Autor est Cornelius La-
 beo, huic Maiæ id est terræ ædem Calendis Maiis dedicatam, sub nomine Bo-
 næ deæ, Et eandem esse Bonam deam & terram, ex ipso ritu occultiore sacrorum
 doceri posse confirmat. Hanc eandem etiam Bonam, Faunamque, Opemque, &
 Fatuam pontificum libris indigitari. Bonam, quod omnium nobis aduictum bo-
 norum causa est. Faunam, quod omni usui animantium fauet. Opem, quod ipsius au-
 xilio uita constet. Fatuam a fando, quod (ut supra diximus) infantes partu editi, nõ
 prius uocem edunt, quam attigerint terram. Sunt qui dicant hanc deam potestatem
 habere lunonis, ideoque regale sceptrum in sinistra manu ei additum. Eandem
 alii Proserpinam credunt, porcaque ei rem diuinam fieri, segetem quam Ceres
 h iij mortali-

- E** mortalibus tribuit, porca depasta est. Alii $\chi\delta\omicron\upsilon\iota\omega\ \epsilon\kappa\acute{\alpha}\tau\omega\upsilon$. Bocotii Semelam credunt, nec non eandem Fauni filiam dicunt, obstitisseque uoluntati patris in amorem suum lapsi, ut & uirga myrtea ab eo uerberaret, cum desiderio patris nec uino ab eodem pressa cellisset. Transfigurasse se tamen in serpentem pater creditur, & coisse cum filia. Horum omnium hoc proferunt indicia, quod uirgam myrteam in templo haberi nefas sit: quod super caput eius extendatur uitis, qua maxime eam pater decipere tentauit: quod uinum in templum eius non suo nomine soleat inferri, sed uas in quo uinum inditum sit, mellarium nominetur, & uinum lac nuncupetur: serpentesque in templo eius nec terrentes, nec timentes indifferenter appareant. Quidam Medeam putant, quod in aede eius omne genus herbarum sit, ex quibus antistites dant plerumque medicinas: & quod templum eius uirum introire non liceat, propter iniuriam, quam ab ingrato uiro Iasone perpessa est. Haec apud Graecos $\delta\iota\omicron\varsigma\ \gamma\alpha\upsilon\alpha\upsilon\eta\epsilon\iota\alpha$ dicitur, quam Varro filiam Fauni tradidit, adeo pudicam, ut extra $\gamma\alpha\upsilon\alpha\upsilon\eta\omega\upsilon\tau\eta\rho$ nunquam sit egressa, nec nomen eius in publico fuerit auditum, nec uirum unquam uiderit, uel a uiro uisa sit: propter quod nec uir templum eius ingreditur. Unde & mulieres in Italia sacro Herculis non licet interesse, quia Herculi (cum boues Geryonis per Italiae agros duceret) sitienti respondit mulier, aquam se non posse praestare, quod foeminarum deae celebraretur dies, nec ex eo apparatu uiris gustare fas esset. Propter quod Hercules facturus sacrum detestatus est praesentiam foeminarum, & Potitio ac Pinario sacrorum custodibus iussit, ne mulierem interesse permitterent. Ecce occasio nominis, quo Maiam esse eandem, & terram, & Bonam deam diximus, coegit nos de Bona dea quaecumque comperimus protulisse.

Quartus,
Iunius,

- I**UNIVS Maium sequitur, aut ex parte populi (ut supra diximus) nominatus, aut (ut Cingius arbitratur) quod Iunonius apud Latinos ante uocitatus, diuque apud Aricinos Praenestinosque hac appellatione in fastos relatus sit, adeo, ut (sicut Nisus in commentariis fastorum dicit) apud maiores quoque nostros haec appellatio mensis diu manserit: sed post detritis quibusdam literis, ex Iunonio Iunius dictus sit. Nam & aedes Iunoni Monetae Calen. Iuniis dedicata est. Nonnulli putauerunt Iunium mensem a Iunio Bruto, qui primus Romae consul factus est, nominatum: quod hoc mense, id est, Calendis Iuniis, pulso Tarquinio, sacrum Carinae deae in Caesio monte uoti reus fecerit. Hanc deam uitalibus humanis praesse credunt. Ab ea denique petitur, ut iecinora & corda, quaeque sunt intrinsecus uiscera, salua conseruet. Et quia cordis beneficio, cuius dissimulatione Brutus habebatur idoneus emendationi publici status, extitit, hanc deam quae uitalibus praestit, templo sacrauit. Cui pulte fabaria & larido sacrificatur, quod uires maxime his rebus corporis roborentur. Nam & Calendae Iuniae, fabariae uulgo uocantur: quia hoc mense adultae fabae diuinis rebus adhibentur.

Quintus, Iu
lius, qui
ante dictus
fuit quinti
lis

SEQVITVR Iulius, qui cum secundum Romuli ordinationem Martio anni tenente principium, quintilis a numero uocaretur: nihilominus tamen etiam post praepositos a Numa Ianuarium ac Februarium, retinuit nomen, cum non uideretur iam quintus esse, sed septimus. Sed postea in honorem Iulii Caesaris dictatoris, legem ferente M. Antonio Marci filio consule, Iulius appellatus est:

quod hoc

quod hoc mense, ad quartum idus quintilis, Iulius procreatus sit.

AUGVSTVS deinde est, qui sextilis antea uocabatur, donec honori Augusti daretur ex senatusconsulto, cuius uerba subieci. Cum imperator Cæsar Augustus mense sextili, & primum consulatum inierit, & triumphos tres in urbem intulerit, & ex laniculo legiones deductæ secutæque sint eius auspicia ac fidem, & Aegyptus hoc mense in potestatem populi Romani redacta sit, finisque hoc mense bellis ciuilibus impositus sit, atque ob has causas hic mensis huic imperio felicissimus sit ac fuerit, placere senatui, ut hic mensis Augustus appelletur. Idem plebiscitum factum ob eandem rem, Sexto Pacubio tribuno plebis rogante.

MENSIS September principalem sibi retinet appellationem, ex Germanici appellatione.

OCTOBREM uero suo nomine Domitianus inuaserat. Sed ubi infaustum uocabulum ex omni ære uel saxo placuit eradi, menses quoque usurpatione tyrannicæ appellationis exuti sunt. Cautio postea principum cæterorum diris omnibus infausta uitantium, mensibus a Septembri usque ad Decembrem prisca nomina referuauit.

HAEC FUIT a Romulo annua ordinata dimensio, qui (sicut supra iam diximus) annum decem mensium, dierum uero quatuor & trecentorum habendum esse constituit: mensesque ita disposuit, ut quatuor ex his tricenos & singulos: sex uero tricenos haberent dies. Sed cum is numerus neque solis cursui, neque lunæ rationibus conueniret, nonnunquam usu ueniebat, ut frigus anni æstiuis mensibus, & contra calor hyemalibus proueniret. Quod ubi contigisset, tantum dierum sine ullo mensis nomine patiebantur assumi, quantum ad id anni tempus adduceret, quo cæli habitus instanti mensi aptus inueniretur.

De ordinatione anni per Numam, & quæ causa fuerit intercalandi, quoque tempore primum intercalatum sit.

Caput XIII.

Ed secutus Numa, quantum sub cælo rudi & seculo adhuc impolito, solo ingenio magistro comprehendere potuit: uel quia Græcorum obseruatione forsan instructus est, quinquaginta dies addidit, ut in trecentos quinquaginta dies, quibus duodecim lunæ cursus confici credidit, annus extenderetur: atque his quinquaginta, a se additis, adiecit alios sex, retractos illis sex mensibus, qui triginta habebant dies, id est, de singulis singulos: factosque quinquaginta & sex dies, in duos novos menses pari ratione diuisit: ac de duobus priorem Ianuarium nuncupauit, primumque anni esse uoluit, tantumque bicipitis dei mensē, respicientem ac prospicientem transacti anni finem, futurique principia. Secundum dicauit Februo deo, qui lustrationum potens creditur. Lustrari autem eo mense ciuitatem necesse erat, quo statuit, ut iusta diis manibus soluerentur. Numæ ordinationem finitimi mox secuti, totidem diebus, totidemque mensibus, ut Pompilio placuit, annum suum computare ceperunt. Sed hoc solo discrepabant, quod menses undetricenorum, tricenumque, in numero alternauerunt. Paulo post Numa in honorem impari numeri, secretum hoc

h iiii & ante

A

Sextus, Augustus, qui antea sextilis

B

Septimus, september,

C

Octauus october, cui nouem ber decem berque succedunt

D

Anni diuisio per Numam

E

SATURNALIORVM

& ante Pythagoram parturiente natura, unum adiecit diem, quem Ianuario dedit, ut tam in anno, quàm in mensibus singulis, præter unum Februarium, impar numerus seruetur. Nam quia duodecim menses, si singuli aut pari aut impari numero putarentur, cōsummationem parem facerent. unus pari numero institutus, uniuersam putationē imparem fecit. Ianuarius igitur, Aprilis, Iunius, Sextilis, September, Nouember, December, undetricenis censebantur diebus, & quintanas nonas habebant. Ac post idus in omnibus septemdecim ad Calēdas computabantur. Martius uero, Maius, Quintilis, & October, dies tricenos singulos possidebant. Nonæ in his septimanæ erant. Similiterque post idus, decem & septem dies in singulis, usque ad sequentes Calendas computabantur. Sed solus Februarius uiginti & octo dies, quasi inferis & diminutio & par numerus conueniret.

F
intercalari
nis causa

CVM ERGO Romani ex hac distributione Pompilii, ad lunæ cursum, sicut Græci, annum proprium computarent, necessario & intercalarem mensem instituerunt more Græcorum. Nam & græci cum animaduertent, temere se trecentis quinquaginta quatuor diebus ordinasse annum, quoniam appareret de Solis cursu, qui tricenis sexagintaquinque diebus & quadrante zodiacum conficit, deesse anno suo undecim dies & quadrantē, intercalares statuta ratione cōmenti sunt. Ita octauo quoque anno nonaginta dies, ex quibus tres menses tricenorum dierum composuerunt, intercalarent. Id Græci fecerunt, quoniā erat operosum atque difficile, omnibus annis undecim dies & quadrantem intercalare. Itaque maluerunt hunc numerū octies multiplicare, & nonaginta dies qui nascuntur si quadrans cum diebus undecim octies componatur, inserere, in tres menses (ut diximus) distribuendos. Hos dies *ἡπτεκαίδοντα*, Menses uero *εμβολισμοὶ* appellabāt. Hūc ergo ordinē Romanis quoque imitari placuit, sed frustra quippe fugit eos, diem unum (sicut supra admonuimus) additum a se ad Græcū numerum, in honorem imparis numeri. Ea re per octennium cōuenire numerus atque ordo non poterat. Sed nondum hoc errore comperto, per octo annos nonaginta quasi superfundēdos Græcorum exemplo cōputabant dies, alternisque annis binos & uicenos, alternis ternos uicenosque intercalares expensabant intercalationibus quatuor. Sed octauo quoque anno intercalatores octo affluebāt dies ex singulis, quibus uertentis anni numerum apud Romanos super Græcum abundasse iam diximus. Hoc quoque errore iā cognito, hæc species emendationis inducta est. Tertio quoque octennio ita intercalādos dispensabāt dies, ut non nonaginta, sed sexaginta sex intercalarent, compensatis quatuor uiginti diebus pro illis, qui per totidem annos supra Græcorum numerum creuerant. Omni autem intercalationi mēsis Februarius deputatus est, quoniam is ultimus anni erat. Quod etiā ipsum de græcorū imitatione faciebāt. Nam & illi ultimo anni sui mēsi, superfluos interserebāt dies, ut refert Glaucippus, qui de sacris Atheniensiū scripsit. Verū una re a græcis differebat, nam illi cōfecto ultimo mense, Romani non cōfecto Febuario, sed post uigesimūtertium diē intercalabant. Terminalibus scilicet iā pactis. Deinde reliquos Februarii mēsis dies, qui erant quinque, post intercalationem subiungebant: credo, uetere religionis suæ more, ut Februarium

bruarium omnino Martius sequeretur.

SED CVM sæpe eueniret, ut nūdinæ, modo in annī principē diē, modo i nonas caderēt, utrūq; aut pnciosum reipublicæ putabatur, remediū quo hoc auerteret excogitatū est. Qd̄ aperiemus, si prius ostēderimus, cur nundinæ uel primis Calēdis, uel nonis oibus cauebātur. Nā quoties incipiēte āno, dies cœpit qui adiectus est nundinis, omnis ille ānus infauis casibus luctuosus fuit, maximeq; Lepidiano tumultu opinio ista firmata est.

NONIS AVTEM cōuentus uniuersæ multitudinis uitādus existimabat, qm̄ populus Romanus, exactis etiā regibus, diē hūc nonarū maxime celebrabat, quē natalē Seruī Tullī existimabat. Qui cū incertū esset, quo mēse Seruius Tullius natus esset, nonis tñ natū esse cōstaret, oēs nonas celebri notitia frequētabāt. Veritos ergo, qui diebus p̄erāt, nequid nūdinis collecta uniuersitas ob regis desiderīū nouaret, cauisse, ut nonæ a nūdinis segregarēt. Vñ dies ille, quo abūdare ānū diximus, eorū est pmissus arbitrio, qui saltis p̄erāt, ut cū uellet̄ intercalaret: dūmodo eū i medio terminaliorū, uel mēsis intercalaris ita locaret, ut a suspecto die celebritatē auerteret nūdinarū. Atq; hoc ē, qb̄ pdā ueterū retulerūt nō solum mēsem apud Romanos, uerumetiā diem intercalarem fuisse. QUANDO AVTEM primū intercalatū sit, uarie referi, & Macer quidē Licinius eius rei originē Romulo assignat. Antias li. secun̄ Numā Pōpiliū sacrorū causa id inuenisse contēdit. Iunius, Seruīū Tullīū regē, primū intercalasse cōmemorat, a quo & nundinas istitutas Varroni placet. Tuditanus refert libro trium magistratuū, decē uiros qui decē tabulis duas addiderunt, de intercalando populum rogasse. Cassius eisdē scribit autores. Flauius id egisse M. consulem dicit, ab urbe cōdita āno quingentesimo sexagesimosecundo, inito mox bello Aetolico. Sed hoc arguit Varro, scribēdo antiquissimam legem fuisse incisam in columna ærea, a Lucio Pinatio & Furio consulibus, cui mentio intercalaris ascribitur. Hæc de intercalandi principio satis relata sint.

¶ Quem in modum, primum Iulius, deinde Augustus Cæsares annum correxerint.

Ca. XIII.

VERVM FUIT tēpus cum propter superstitionē intercalatio omnis ommissa est, nōnunq; uero p̄ gratiā sacerdotum, q̄ cū publicanis p̄ferri, uel imminui cōsulto āni dies uolebāt, modo auctio, mō retractio die rum pueniebat, & sub specie obseruatōis emergebat maior cōfusiōis occasio.

Sed postea C. Cæsar omnem hanc incōstantiam temporum, uagam̄ adhuc & incertam, in ordinē statutz definitionis coegit, adnitenti sibi M. Flauio scriba, qui scriptos dies singulos ita ad dictatorem retulit, ut & ordo eorum inueniri facillime posset, & inuento certus status perseueraret. Ergo C. Cæsar exordium nouæ ordinationis initurus, dies omnes qui confusionem adhuc poterāt facere, consumpsit: eaque re factum est, ut annus confusionis ultimus, in quadringētos quadraginta tres dies protenderetur. Post hoc imitatus Aegyptios, solos diuinarum rerum omnium conscios, ad numerum solis, qui diebus tricenis & sexaginta quinque & quadrāte cursum cōficit, annum dirigere cōtēdit.

Nam

B

SATVRNALIORVM

Nam sicut lunaris annus mensis est, quia luna paulo minus quā mensem in zodiaci circuitione consumit, ita solis annus hoc dierum numero colligendus est quem peragit, dum ad id signum se denuo uertit, ex quo digressus est, unde annus uertens uocatur, & habetur magnus, cum lunæ annus breuis putetur. Ho-

ij. Aenei. rum Vergilius utruque complexus est. Interea magnum sol circumuoluitur annum. Hinc Attæius Capito annum a circuitu temporis putat dictū, quia ueteres an pro circum ponere solebant, ut Cato in originibus oratorum, An terminum, id est, circum terminum, & ambire pro circumire. Iulius ergo Cæsar decē dies obseruationi ueteri superadiecit, ut annū trecēti & sexagintaquinq; dies, quibus sol lustrat zodiacum, efficerent, Et ne quadrans deesset, statuit ut

F quarto quoque anno, sacerdotes qui curabant, mensibus ac diebus unum intercalarent diem: eo scilicet mense ac loco, quo etiam apud ueteres mensis intercalabatur, id est, ante quinq; ultimos Februarii mensis dies, idque bisextum cēsuit nominandum. Dies autem decem, quos ab eo additos diximus, hac ordinatione distribuit. In Ianuariū & Sextilem & Decembrem binos dies inseruit. In Aprilem autem, Iunium, Septembrem, Nouembrem, singulos. Sed neque mensi Februario addidit diem, ne deo infero religio immutaretur. Et Martio, Maio, Quintili, Octobri, seruauit pristinum statum, quod satis pleno erant numero, id est, dierum singulorum tricenorumque. Ideo & septimanas habent nonas, sicut Numa constituit, quia nihil in his Iulius mutauit. Sed Ianuarius, sextilis, de-

G cember, quibus Cæsar binos dies addidit, licet tricenos singulos habere post Cæsarem coeperint, quintanas tamen habent nonas, & ab idibus illis sequentes Calendas, in undeuicesimum reuertuntur: quia Cæsar quos addidit dies, neque ante nonas, neque ante idus inserere uoluit, ne nonarum aut iduum religionem, quæ statuto erat die, nouella comperendinatione corrumpere. Sed nec post idus mox uoluit inserere, ne feriarum quarumque uiolaretur indictio. Sed per-

H actis cuiusque mensis feriis, locum diebus aduenis fecit. Et Ianuario quidē dies, quos dicimus quartum & tertium Calendas Februarias dedit: Aprili, tertium Calendas Maias: Iunio, tertium Calendas Iulias: Augusto quartum & tertium Calendas Septembris: Septembri, tertium Calendas Octobris: Nouembri, tertium Calendas Decembris: Decembri uero, quartum & tertium Calendas Ianuarias. Ita factum est, ut cum omnes hi menses quibus dies addidit, ante hanc ordinationem habuissent mensis sequentis Calēdas ad septimumdecimū reuertentes: postea ex augmento additorum dierum, hi qui duos acceperunt, ad nonumdecimū: qui uero unum, ad octauumdecimū haberent reditum Calēdarū. Feriarū tamē cuiusque mensis ordo seruatus est. Nā sicui fere tertius ab idibus dies festus aut feriatas fuit, & cū ad sextumdecimū dicebāt, etiā post augmentū dierū, eadē religio seruata est, ut tertio ab idibus die celebraret: licet ab incrementō nō iā ad decimū sextū Calendas, sed ad septimumdecimū si unus, ad decimū octauū si duo sunt additi, diceret. Nā ideo nouos dies circa finē cuiusque mensis inseruit, ubi finē oīm quod in mēse erāt repperit feriarū. adiectosque oīs a se dies fastos notauit, ut maiorē daret actiōibus libertatē, & nō solū nullū nefastū, sed nec comitialē quēque de adiectis diebus instituit, ne abitionē magistratuū augeret

augeret adiectio. Sic annum ciuilem Cæsar habitis ad lunam dimensionibus A
constitutum, edicto palam posito publicauit.

ET HVCV SQVE error stare potuisset, ni sacerdotes sibi errorem nouū ex
ipsa emendatione fecissent. Nam cum oporteret diem, qui ex quadrantibus cō
fit, quarto quoq; anno confecto, antequam quintus inciperet, intercalare: illi
quarto non peracto, sed incipiente, intercalabant. Hic error sex & triginta an
nis permansit, quibus annis intercalati sunt dies duodecim, cum debuerint in
tercalari nouem. Sed hunc quoq; errorem sero deprehensum correxit Au
gustus, qui annos duodecim sine intercalari die transigi iussit, ut illi tres dies, q
per annos triginta & sex uitio sacerdotalis festinationis excreuerant, sequenti
bus annis duodecim nullo die intercalato deuorarentur. Post hoc unum diem,
secundum ordinationem Cæsar, quinto quoq; incipiente anno, intercalari ius
sit, & oēm hūc ordinem æreæ tabulæ ad æternam custodiā incisione mādauit.

Anni cor
rectio ab
Augusto
facta.

B

¶ De calendis, idibus, ac nonis. Caput XV.

Vnc Horus, Dies quidem hic, inquit, intercalaris, antequam quin
tus annus incipiat inferendus, cum Aegypti matris artium ratione
consentit. Sed in illorum mensibus explicandis uidetur operosum,
quos tricenum dierum omnes habent, eo q; explicitis duodecim mensibus, id
est trecentis sexaginta diebus exactis, tunc inter Augustum atq; Septembrem
reliquos quinque dies anno suo reddunt, adnectentes quarto quoq; anno ex
acto intercalarem, qui ex quadrantibus confit. At hic, non a primo in ultimum
mensis diem ad incrementum continuum numerus accedit, sed post Calendas
dirigitur in nonas, inde ad quasdam idus deflecti audio. Post rursus, ni fallor,
imo ut nunc quoq; retulisti, in sequentes Calendas. Quæ omnia quid sibi ue
lint, scire equidem uellem. Nam illud nec consequi posse me spero, ut uocabula
comprehendam, quæ singulis apud uos diebus adduntur, dum alios fastos, uar
riisq; alios nominibus nuncupatis. Nundinas quoq; uestras nescire me fateor,
de quibus obseruatio tam diligens, tam cauta narratur. Hæc nec mihi erubescē
dum est ignorare peregrino, a te uero Prætextate discere nec ciuem puderet.

Proponit
Horus ea,
de quibus
denceps di
sputabitur

C

Tunc Prætextatus, Non solum tibi, inquit, Hore, cum sis Aegypto oriun
dus, sed ne nobis quidem quibus origo Romana est, erubescendum puto, quæ
rere, quod quæsitum dignum omnes ueteres putauerunt. Nam de Calendis, no
nis, & idibus, deq; feriarum uariis obseruationibus, innumeros autores cura
quæstionis exercuit, Et ideo nos quæ de his ab omnibus dicta sunt, in unū bre
uiter colligemus. Romulus cū ingenio acri quidem, sed agresti, statum pro
prij ordinaret imperij, initiū cuiusq; mēsis ex illo sumebat die, quo nouā lunā
cōtigisset uideri. Quia uero nō cōtinuo euenit, ut eodē die semp; appareat, sed
modo tardius modo celerius ex certis causis uideri solet: cōtigat, ut dum tardius
apparuit, pcedēti mensi plures dies: aut cū celerius, pauciores darētur: & singu
lis qbusq; mēsis perpetuā numeri legē primus casus addixit. Sic factū est, ut
alii triginta & unū, alii undetriginta sortiret dies. Oibus tñ mēsis ex die nonarq;
idus .ix. die representari placuit, & iter idus ac sequētes Calē. cōstitutū ē. xvi. dies
esse

Initiū men
sis cuiusq;
& quot sin
gularū fue
rint dies ex
ordinatiōe
Romuli

D

- A** esse numerandos. Ideo mensis uberior, duos illos, quibus augebatur, dies, inter Calendas suas & nonas habebat. Hinc aliis quintus a Calendis dies, aliis septimus Nonas facit. Cæsar tamē (ut supra diximus) statuta sacra custodiens, nec in illis mēlibus quibus binos adiecit dies, ordinem uoluit mutare nonarum, quia peractis totius mensis feriis, dies suos rei diuinæ cautus inseruit. Priscis ergo temporibus, anteq̄ fasti a Cn. Flauio scriba inuitis patribus, in omnium notitiam proderentur, pontifici minori hæc prouincia delegebatur, ut nouæ lunæ primum obseruaret aspectum, uisamq̄ regi sacrificulo nuntiaret. Itaq̄ sacrificio a rege & minore pontifice celebrato, idem pontifex, calata, id est, uocata in capitolii plæbe, iuxta curiam Calabrā, quæ casæ Romuli proxima est, quot numero dies a Calēdis ad nonas superessent, pronūtiabat. & quintanas quidē quinq̄s dicto uerbo καλῶ, septimanas repetito septies prædicabat. † Verbū aut καλῶ Græcum est, id est, uoco. Et hunc diē q̄ ex his diebus qui calarētur primus esset, placuit Calendas uocari. Hinc & ipsi curiæ, ad quam uocabantur, Calabræ nomē datum est. & classi, q̄ omnis in eam populus uocaretur. Ideo autem minor pōtifex numerum dierum qui ad nonas superessent calando prodebat, q̄ post nouam lunam oportebat nonarum die populares qui in agris essent confluere in urbem, accepturos causas feriarū a rege sacrorum, sciturosq̄, quid esset eo mense faciendum. Vnde quidam hinc nonas extimant dictas, quasi nouæ initium obseruationis, uel q̄ ab eo die semper ad idus nouem dies putentur: sicut apud Tuscos nonæ plures habebantur, q̄ hi nono quoq̄ die regem suum salutabāt, & de propriis negotiis consulebant. Iduū porro nomen a Tuscis, apud quos is dies Itis uocatur, sumptum est. Item autem illi interpretabantur Iouis fidutiā. Nam cum Iouem accipiamus lucis autorem, unde & Lucetium Salii in carminibus canunt, & Cretenses *Δία, ἡμῆραν* uocant, ipsi quoq̄ Romani Diespitem appellant, ut diei patrem: iure hic dies Iouis fidutiā uocatur, cuius lux cū solis occasu non finitur, sed splendorem diei & noctis continuat, illustrante luna, quod semper in plenilunio, id est, medio mense fieri solet. Diē uero, qui uel nocturnis caret tenebris, Iouis fidutiā Tusco nomine uocauerunt: unde & oēs idus Iouis ferias obseruādas sanxit antiquitas. Alii putant idus, q̄ ea die plena luna uideatur, a uidendo uidus appellatas, mox literam u detractam. Sicut contra, quod Græci *ἰδέω* dicunt, nos u ligera addita, uidere dicimus. Nonnullis placet, idus dictas uocabulo Græco *ἀπὸ τοῦ εἰδους*, q̄ eo die plenam speciem luna demōstret. Sunt qui existimant idus ab oue iduli dictas, quam hoc nomine uocant Tusci, & omnibus idibus ouis immolatur a flamine. Nobis illa ratio nominis uero propior existimatur, ut idus uocemus diē qui diuidit mensem. Iduare em̄ Hetrusca lingua diuidere est, unde uidua quasi ualde idua, id est, ualde diuisa, aut uidua, id est, a uiro diuisa.
- B**
- C**
- D**
- Calēdæ Iunoni sacræ.** Vt autem idus oēs Ioui, ita oēs Calendas Iunoni tributas, & Varronis & pōtificalis confirmat autoritas. Qd̄ etiā Laurentes patriis religionibus seruāt, qui & cognomē deæ ex ceremoniis addiderūt, Calendarē Iunonē uocātes. Sed & oibus Calēdis a mēse Martio ad Decembrē huic deæ Calendarū die supplicāt. Romæ q̄q̄ Calēdis oibus, p̄terq̄ pōtifex minor, in curia Calabra rē diuinā Iunoni

Calēdæ Iunoni
de dictæ

Nonæ.

Idus unde
uocata.

Calēdæ Iunoni
sacræ.

...faci. Etan
...ummod
...ois ing
...iniuin
...Calend
...cerem m
...luno
...deze cons
...nonas, f
...nonas feria
...in qu
...periti
...aceret, no
...ad m
...prohit
...Nam qui
...uiri
...nonas
...picaretu
...dici
...Ed quia
...quod H
...ma ut in
...felfos, a
...ob
...hominur
...Probit, fasti, o
...diuidentur. Il
...us dicere.
...fari licet. Rurfi
...prophetarum die
...sacrificia dis offeru
...udi in honorem a
...uem publicaru
...aut imperat
...is & constitu
...tate, in quib
...sunt, quæ
...ies, uel certos,
...Imperat

Iunoni facit. Etiam regina sacrorum, id est, regis uxor, porcam uel agnam in re-
 gia Iunoni immolat, a qua etiam Ianum Iunonium cognominatum diximus, quod
 illi deo omnis ingressus, huic deae cuncti Calendarum dies uidentur ascripti.
 Cum enim initium mensium maiores nostri ab exortu lunae serauerint, iu-
 re Iunoni Calendas addixerunt: nam ac Iunonem eandem putantes, uel quia
 Luna per aerem meat, unde & graeci lunam ἀέρησιν nūcupauerunt, quasi ἀερότομη
 quod aera secat, Iuno autem aeris arbitra est, merito initia mensium, id est, Calen-
 das huic deae consecrauerunt. Nec hoc praetermiserim, quod nuptiis copuladis,
 Calendas, nonas, & idus religiosas, id est, deuitandas censuerunt. Hi enim dies
 praeter nonas feriatum sunt, feriis autem uim cuius fieri piaculare est. Ideo tunc ui-
 tantur nuptiae, in quibus fieri uis uirginibus uidetur. Sed Verrium Flaccum iu-
 ris pontificii peritissimum dicere solitum refert Varro, quia feriis tergere ue-
 res fossas liceret, nouas facere ius non esset, ideo magis uiduis quam uirginibus ido-
 neas esse ferias ad nubendum. Subiiciet aliquis, Cur ergo nonis si feriatum
 dies non est, prohibetur celebritas nuptiarum? Huius quoque rei in aperto
 causa est. Nam quia primus nuptiarum dies uerecundiae datur, postridie autem
 nuptiae in domo uiri dominiū incipere oportet adipisci, & rem facere diuinam: omnes
 autem postriduani dies, seu post Calendas seu post nonas idus ue, ex aequo attri-
 buti sunt. Ideo & nonas inhabiles nuptiis esse dixerunt, ne nupta, aut postera die li-
 bertate auspicaretur uxoria, aut atro immolaret, quo nefas est sacra celebrari.

Dies religi-
 osi copulan-
 dis nuptiis

B

Quae discrimina diuersitatesque fuerint dierum apud Romanos.

Caput XVI.

Sed quia nos ad commemorationem dierum ordo deduxit, de hoc quoque
 quod Hori nostri consultatio continet, pauca dicenda sunt. Num-
 ma ut in menses annum, ita in dies mensem quocumque distribuit, diesque
 omnes, aut festos, aut profestos, aut intercisos uocauit. Festi diis dicati sunt. Pro-
 festi hominibus ob administrandam rem priuatam publicamque concessi. Interci-
 si deorum hominumque communes sunt. Festis insunt sacrificia, epulae, ludi, fe-
 riae. Profestis, fasti, comitiales, comperendini, stati, praeriares. Intercisi in se, non
 in alia diuiduntur. Illorum enim dierum quibusdam horis fas est, quibusdam
 fas non est ius dicere. Nam quum hostia caeditur, fari nefas est. Intercisa & por-
 recta fari licet. Rursus quum adoletur, non licet. Ergo de diuisione festorum
 & profestorum dierum latius differendum est. Sacra celebritas est, uel quum
 sacrificia diis offerunt, uel quum dies diuinis epulationibus celebratur, uel quum
 ludi in honorem aguntur deorum, uel quum feriae obseruantur. Feriarum
 autem publicarum genera sunt quatuor. Aut enim staturae sunt, aut concepti-
 uae, aut imperatiuae, aut nundinae. Et sunt staturae uniuersi populi communes,
 certis & constitutis diebus ac mensibus, & in fastis, statis obseruationibus an-
 notatae, in quibus praecipue seruantur agonalia, carmentalia, lupercalia. Con-
 ceptiuae sunt, quae quotannis a magistratibus uel sacerdotibus concipiuntur,
 in dies, uel certos, uel etiam incertos, ut sunt Latinae, Paganalia, Semetinae, Co-
 pitalia. Imperatiuae sunt, quas consules uel praetores pro arbitrio potesta-
 tis indicunt.

C
 Dierum di-
 scrimina.
 Diesfesti

D

- A** tis indicunt. Nundinae sunt paganorum, id est, rusticorum, quibus conueniunt negotiis propriis uel mercibus prouisuri. Sunt praeterea feriae propriae familiarum, ut Claudiae familiae, uel Aemiliae, seu Iuliae, siue Corneliae: & siquas ferias proprias quaeque familia ex usu domesticae celebritatis obseruat. Sunt singulorum, ut natalium, fulgurumque susceptiones. Item funerum atque expiationum. Apud ueteres quoque qui nominassent Salutem, Semoniam, Saianam, Segetiam, Tutilianam, ferias obseruabat. Item Flaminica, quoties tonitrua audisset, feriata erat, donec placasset deos. Affirmabant autem sacerdotes pollui ferias, si indicitis conceptisque opus aliquod fieret. Praeterea regem sacrorum flaminesque non licebat uidere feriis opus fieri: & ideo per praekonium denuntiabant, ne quid tale ageretur, & praeccepti negligens multabatur. Praeter multam uero affirmabant eum qui talibus diebus imprudens aliquid egisset, porco piaculum dare debere, prudentem expiare non posse Scaeuola pontifex asseuerabat. Sed Umbro negat eum pollui, qui opus uel ad deos pertinens, sacrorum uel causa fecisset, uel aliquid ad urgentem uitae utilitatem respiciens actitasset. Scaeuola denique consultus quid feriis agi liceret, respondit, quod praetermissum noceret. Quapropter si bos in specum decidisset, eumque paterfamilias adhibitis operis liberasset, non est uisus ferias polluisse. nec ille qui trabem tecti fractam fulciendo ab imminente uindicauit ruina. Vnde & Maro omnium disciplinarum peritus, sciens lauari ouem, aut lanam purgandam, aut scabiei curandam gratia, pronuntiauit tunc ouem per ferias licere mersari, si hoc remedii causa fieret, Balantumque gregem fluuio mersare salubri. Adiciendo enim salubri, ostendit auertendi morbi gratia tantummodo, non etiam ob lucrum purgandam lanam causa fieri, concessum. Haec de festis & qui inde nascuntur, qui etiam nefasti uocantur. Nunc de profestis, & qui ex his procedunt loquamur, id est, fastis, comitialibus, comperendinis, statibus, praelialibus. Fasti sunt, quibus licet dari praetori tria uerba solennia, do, dico, addico. His contrarii sunt nefasti. Comitiales sunt, quibus cum populo agi licet. Et fastis quidem lege agi potest: cum populo non potest, comitialibus utrumque potest. Comperendini, quibus uadimonium licet dicere. Stati, qui iudicii causa cum peregrino instituuntur, ut Plautus in Curgulione, Status codictus cum hoste, intercessit dies. Hostem nunc more uetere significat peregrinum. Praeliales ab iustis non segregauerim. siquidem iusti sunt continui triginta dies, quibus exercitui imperato uexillum rufi coloris in arce positum est. Praeliales autem omnes, quibus fas est res repetere, uel hostem lacescere. Nam cum Latia, hoc est Latinarum solenne concipitur, item diebus Saturnaliorum, sed & cum mundus patet, nefas est praelium sumere. Quare nec Latinarum tempore, quo publice quondam induciae inter Romanum populum Latinosque firmatae sunt, inchoari bellum decebat: nec Saturni festo, qui sine tumultu bellico creditur imperasse: nec patente mundo, quod sacrum Diti patri & Proserpinae dictum est, meliusque oclusa Plutonis fauce eundem ad praelium putauerunt. Vnde & Varro ita scribit, Mundus cum patet, deorum tristium atque inferum quasi ianua patet, propterea non modo praelium committi, uerumetiam delectum rei militaris causa habere, ac militem proficisci, nauem soluere, uxorem liberem

Pri. Geor.

Profesti dies.

rem liberum quærendorum causa ducere, religiosum est. Vitabant uereres ad uiros uocandos etiam dies, qui essent notati rebus aduersis. Vitabant etiam feriis, sicut Varro in augurum libris scripsit in hæc uerba, Viros uocare feriis nõ oportet. si uocauit, piaculum esto. Sciendum est tamen, eligendi ad pugnandum diē Romanis tunc fuisse licentiā, si ipsi inferrēt bellū, at cū exciperent, nullum obstitisse diem quo minus uel salutem suam, uel publicam defenderent dignitatem. Quis enim obseruationi locus, cum eligendi facultas non supersit?

Dies autem postriduanos ad omnia maiores nostri cauendos putarunt, quos etiam atos, uelut infausta appellatione, damnarunt. Eisdem tamē nonnulli cōmunes, uelut ad emendationem nominis uocitauerunt. Horum causam Gellius annaliū lib. xv. & Cassius Hemina historiarum lib. ii. referunt. Anno ab urbe condita trecētesimo sexagesimotertio, a tribunis militum Virgulo Manlio, Eolio Posthumio, collegisq; eorum, in senatu tractatum, quid esset, propter quod toties inter paucos annos male esset afflicta Resp. & ex pcepto patrū L. Aquinium aruspicem in senatum uenire iussum religionum requirendarum gratia, dixisse. Quintum Sulpitium tribunum militū ad Alliam aduersum Gallos pugnaturū, rem diuinam dimicandi gratia fecisse postridie idus Quintilis. Item apud Cremeram, multisq; aliis temporibus & locis, post sacrificium die postero celebratum, male cessisse conflictum. Tunc patres iussisse, ut ad collegium pontificum de his religionibus referretur. pōtificesq; statuisset, postridie omnes Calēdas, nonas, idus, atos dies habendos. ut hi dies neq; præliares, neq; puri, neq; comitiales essent. Sed & Fabius Maximus Seruilianus pontifex in libro undecimo negat oportere atro die parentare, quia tunc quoq; Ianum Iouemq; præfari necesse est, quos nominari atro die non oportet. Ante diem quoque quartum Calendas uel nonas uel idus, tanq̄ inominalem diem plæricq; uitant. Eius obseruationis an religio ulla sit tradita, quæri solet. Sed nos nihil super ea re scriptum inuenimus, nisi q̄ Quintus Claudius annalium quinto, cladem illam uastissimā pugnae Cānensis factam refert ante diem quartum nonas Sextilis. Ad rem sane militarem nihil attinere notat Varro, utrum fastus uel nefastus dies sit, sed ad solas hoc actiones respicere priuatas.

QVOD AVTEM nundinas ferias dixi, potest argui, quia Titus de feriis scribens, nundinarum dies non inter ferias retulit, sed tantum solennes uocauit. Et quod Iulius Modestus affirmat, Messala augure consulente pontifices, an nundinarum Romanarum nonarumq; dies feriis tenerentur, respondisse eos, nundinas sibi ferias non uideri. Et quod Trebatius in libro primo religionum ait, nundinis magistratum posse manumittere, iudiciaq; adicere. Sed contra Iunius Cæsar decimosexto auspiciorum libro negat nundinis concionem aduocari posse, id est, cum populo agi, ideoque nundinis Romanorum haberi comitia non posse. Cornelius etiā Labeo primo fastorum libro, nundinis ferias esse pronuntiat. Causam uero huius uarietatis apud Granū Licinianum libro secundo diligens lector inueniet. Ait em̄, nundinas Iouis ferias esse, siquidē flaminica oibus nundinis in regia Ioui arietē soleat imolare. Sed lege Horrētia effectum, ut fastæ essent, uti rustici qui nūdinandi causa in urbē ueniebāt, lites

compo-

Eadem fere
Gel. lib. v,
ca. xvii,

Gel. eodem
loco,

Nūdinę an
feriæ sint.

A
Nundina
rū origo.

- componerent. Nefasto enim die prætori dari non licebat. Ergo qui ferias dicunt, a mendacio uindicantur patrocínio uetustatis. Qui contra sentiunt, æstimatu ætatis, quæ legem secuta est, uera depromunt. Harum originem quidem Romulo assignant, quem communicato regno cum Tito Tatio, sacrificiis & sodalitatibus institutis, nundinas quoque adiecisse commemorant, sicut Tuditanus affirmat. Sed Cassius Seruium Tullium fecisse nundinas dicit, ut in urbem ex agris conuenirent, urbanas rusticisque res ordinaturi. Geminus ait, diem nundinarum exactis iam regibus cœpisse celebrari: quia plæricque de plæbe repetita Seruii Tullii memoria, parentarent ei nundinis. Cui rei etiam Varro consentit. Rutilius scribit, Romanos instituisse nundinas, ut octo quidem diebus in agris rustici opus facerent. nono autem die, intermisso rure, ad mercatum legesque accipiendas Romam uenirent. & ut scita atque consulta frequentiore populo referrentur, quæ trinundino die proposita a singulis atque uniuersis facile noscebantur. Vnde etiam mos tractus, ut leges trinundino die promulgarentur. Ea re etiam candidatis usus fuit in comitium nundinis uenire, & in colle consistere, unde coram possent ab uniuersis uideri. Sed hæc omnia negligentius haberi cœpta, & post abolita, postque in trinundino etiam ob multitudinem plæbis frequentes adesse cœperunt. Est etiam Nundina Romanorum dea, a nono die nascentium nuncupata, qui Iustricus dicitur. Est autem Iustricus dies, quo infantes Iustrant, & nomen accipiunt. Sed is maribus nonus, octauus est fœmis.
- PLENE (ut arbitror) anni ac mensium constitutione digesta, habet Horus quoque noster, quod de dierum uocabulis & obseruatione consuluit. Et scire equidem uelim, nunquid sit quod argutus Niligena, & gētis accola numerorum potentis, ex hoc ordine Romanæ dispensationis irrideat: an Tuscum quoque Tyberim aliquid ex disciplinis suis hausisse consentiat. Subiecit Eustachius. Non solum Horus noster grauis uir & ornatus, sed nec quisque alius, ut extimo, tam futilis posset esse iudicii, qui Romani anni sic ad unguem, ut aiunt, emendatum ordinem non probaret. cui maiorem gratiam & tenax memoria & luculenta oratio referentis adiecit. Nec mirum si hæc digeries morsum reprehensionis eua sit, cui accersita est ab Aegypto postremæ correctionis autoritas. Nā Iulius Cæsar, ut siderum motus, de quibus non indoctos libros reliquit, ab Aegyptiis disciplinis hausit: ita hoc quoque ex eadem institutione mutuatus est, ut ad solis cursum finiendi anni tempus extenderet. Latii uero ueteres incolæ, quia nihil iam tum discere ab Aegypto licebat, ad quam nullis illis commeatus patebat, morem Græciæ in numerandis mensium diebus secuti sunt. ut retrouersum cedente numero, ab augmento in diminutionem computatio resoluta desineret. Ita enim nos decimum diem, deinde nonum, & postea octauum dicimus, ut Athenienses δεκάτην καὶ εἰνατὴν φθίνοντος μηνός, soliti sunt dicere. Homerus quoque cum ait, τὸ μὲν φθίνοντος μηνός, τὸ δ' ἰσαμένου, quid aliud nisi illum φθίνοντα, dicit, cuius paulatim deficientis supputatio in nomen desinit secuturi. & ἰσαμένου illum, qui precedit numerum successurus priori in defectum meanti. Quod & Homerus noster Mantuanus intelligens, illud stare dici, ad quod acceditur, ait, Stat sua cuique dies. extremum diem stare dicens, quasi ad quem per omnes eatur. Idem poeta do

Aenci. x.

eta do

eta doctrina ac uerecundia iuxta nobilis, sciens Romanos ueteres ad lunæ cur-
sum, & sequentes ad solis anni tempora digessisse, utriusq; seculi opinioni reue-
rentiam seruās, Vos o clarissima mundi lumina, inquit, labē tem cœlo quæ du-
citis annum, Liber & alma Ceres, tam lunam q̄b̄ solem duces anni hac inuoca-
tione designans.

¶ Omnes deos referri ad solem, Et quod ex uarijs Apollinis ostendatur nominibus, ip̄m
eundem esse deum quem solem dicimus. Caput .XVII.

Hic Auienus, Hoc equidē mecum multum ac frequenter agitauī, qd
sit q̄ solem modo Apollinem, modo Liberum, modo sub aliarum
appellationum uarietate ueneremur. Et quia sacrorum omnium præ-
sulem esse te Vecti Prætextate diuina uoluerunt, perge quæso rationem mihi
tantæ sub uno numine in nominibus diuersitatis aperire. Tum Vectius, Caue
extimes mi Auiene, poetarum gregem, cum de diis fabulantur, non ab adytis
plærunq; philosophiæ semina mutuari. Nam q̄ omnes pene deos duntaxat q̄
sub cœlo sunt, ad solem referunt, non uana superstitio, sed ratio diuina commen-
dat. Si enim sol (ut ueteribus placuit) dux & moderator est reliq̄rum luminum,
& solus stellis errantibus præstat: ipsarum uero stellarum cursus, ordinem rerū
humanarum, ut quibusdam uidetur, pro potestate disponunt, uel (ut Plotino cō-
stat placuisse) significant: necesse est, ut solem qui moderatur nostra moderātes,
omnium quæ circa nos gerūtur, fateamur autorem. Et sicut Maro cum de una
Iunone diceret, Quo numine læso, ostēdit unius dei effectus uarios pro uariis
censendos esse numinibus: ita diuersæ uirtutes solis, nomina diis dederunt. un-
de q̄ τὸ πᾶν sapientum principes prodiderūt. Virtutem igitur solis quæ diuina
tioni curationiq; præest, Apollinem uocauerūt. Quæ sermonis autor est, Mer-
curii nomen accepit. Nam quia sermo interpretatur cogitationes latentes,
ἑρμῆς ἀπὸ τοῦ ἑρμηνεύειν propria appellatione uocitatus ē. Virtus solis quæ fructibus
effectus eiusdem est qui frugibus præest. & hinc natæ sunt appellationes deorū
sicut cæterorum, qui ad solem certa & arcana ratione referuntur. Et ne tanto se-
creto nuda præstetur assertio, autoritates ueterum de singulis consulamus.

Apollinis nomen multiplici interpretatione ad solem refertur, cuius rei ordinē
pergam pandere. Plato solem ἀπόλλωνα, cognominatum scribit, ἀπὸ τοῦ πάλειν τὰς
ἀκτῖνας, id est, a iactu radiorum. Chrysippus Apollinem ὡς οὐχὶ τῶν πολλῶν καὶ
φαύλων οὐσιῶν τῶ πυρὸς ὄντα, primam enim nominis literam retinere significatio-
nem negandi. ἢ ὅτι μόνον ἐστὶ καὶ οὐχὶ πολλοί. Nam & latinitas eum, quia tantam
claritatem solus obtinuit, solem uocauit. Speusippus, q̄ ex multis ignibus cō-
stet uis eius, ὡς ἀπὸ πολλῶν οὐσιῶν πυρὸς, ἀπὸ συνεσῶτος. Cleantes ὡς ἀπὸ ἄλλων τὰς ἀνα-
τολάς ποιέμενον, q̄ ab aliis atq; aliis locorum declinationibus faciat ortus. Cor-
nificius arbitratur Apollinem nominatum ἀπὸ τοῦ ἀναπολεῖν, id est, quia intra cir-
cuitum mundi, quem Græci πόλον appellant, impetu latus ad ortus refertur.
Alii cognominatum Apollinem putant ὡς ἀπολλύντα τὰ ζῶα. Exanimat enim &
perimit animantes, cum pestem intēperie caloris immittit, ut Euripides in Pha-
etonte τὸ χυσοφεγγὲς ἥλι ὡς μὲ ἀπόλλυσας, ὅθεν δ' ἀπόλλων ἐμφανῶς κλήσῃ βροτός. Idem Ar-
chilochus

B
Omnes de-
os qui sub
cœlo sunt,
referri ad
solem.

C

Apollinem
eundem es-
se qui sol ē.

D
Apollo un-
de dictus.

E chilochus. Ἰάναξ ἀπόλλων Ἐσὶ τὸν ματιόνε σήμαινε καὶ σφάε ὀλλὸν ὠσσορ ὀλλύηε. Deniq; inustos morbo ἀπολλωνοβλήτους ἢ ἡλιοβλήτους appellāt. Et quia similes sunt solis effectibus effectus lunæ, in iuuando nocēdoq; ideo scēias certis afflictas morbis σεληνοβλήτους ἢ ἀστειμοβλήτους uocāt. Hinc est q̄ arcu & sagittis Apollinis simulacra decorantur, ut per sagittas intelligat̄ uis emissa radiorum. Vnde Homerus αὐτὰρ ἐπεὶ τ' αὐτοῖσι βέλῳ ἐχεπθικὲς ἐχεις, βόλλε. Idem autor est & publicæ sospitatis, quā credit̄ sol animātibus præstare temperie. Sed quia perpetuā p̄stat salubritatē & pestilens ab ipso casus rarior est, ideo Apollinis simulacra manu dextera gratias gestant, arcum cum sagittis sinistra: q̄ ad noxam sit pigrior, & salutem dextera manus promptior largiatur. Hinc est q̄ eidem attribuitur medendi potestas, quia temperatus solis calor morborum omnium fuga est. Nam tam ὡς ἀπελαύνοντα τὰς νόσους ἀπόλλωνα, ἢ ἀπολούωτα, cognominatum putant. Quæ sententia latini quoq; nominis enuntiat̄iōi congruens, fecit, ne huius dei nomē uerteremus, ut Apollinem aspellētem mala intelligas, quē Athenienses ἀλεξίνακον appellant. Sed & Lindii colunt Apollinē λοίμον, hoc cognomine finita pestilentia nuncupatum. Eadem opinio sospitalis & medici dei, in nostris quoq; sacris fouet̄. Nāq; uirgines uestales ita indigitāt, Apollo medice, Apollo p̄æan. Cum ergo sint huiusce sideris, id est, solis duo maximi effectus, alter quo calore temperato mortalium uitam iuuat, alter quo iactu radiorum nonnunq; pestiferum immittit uirus, duo eademq; cognomina circa singulos effectus propriis enuntiationibus signāt, appellantes deū ἡῖον atq; παῖνα.

G quæ cognomina utriq; effectui sunt apta: ut sit ἡῖος ἀπὸ τοῦ ἰᾶσθαι, id est, a sanādo: & παῖν ἀπὸ τοῦ παῖναι τὰς ἀνίας. & rursus ἡῖος ἀπὸ τοῦ ἰέναι, id est, ab immittendo βέλῳ ἐχεπθικὲς, καὶ παῖν ἀπὸ τοῦ παῖναι, id est, a feriendo. Obtinuit tamen, ut cum sanitate dari sibi precantur, ἡῖε παῖν per η, literam enuntient, id est, medere p̄æan. Cum autem ἡ παῖν per σ, literam dicūt cum aspiratione prioris literæ, significant hoc dici in aliquem aduersa precat̄ione, βόλλε παῖν, id est, immitte feriendo: quæ uoce ferunt Latonam usam, cum Apollinem hortaretur impetum Pythonis incessere sagittis, cuius rei naturalem rationem suo loco reddam. Hanc uocem, id est, ἡ παῖν confirmasse fertur oraculum Delphicū Atheniensibus petentibus opem dei aduersus Amazonas, Theseo regnante. Nāq; inuituros bellum iussit his ipsis uerbis semetipsum auxiliatorem inuocari, hortariq;.

H Apollodorus in libro decimoquarto πορὶ θεῶν, ἡῖον solem scribit appellari, Apollinemque, ἀπὸ τοῦ κατὰ κόσμον ἡῖος ἢ ἰέναι, quod sol per orbem impetu fertur. Sed Timotheus ita Ἰσὶ θεῷ π̄ρ ἀπὸ πόλον οὐράνιον ἅμα τοῖς ἀκτίσιν ἡλιε βόλλων πείφορ ἐκατόλορ ἐχθροῖς βελῶσθε ἀπὸ νῦσσε παῖν. Eundem deum præstantem salubribus causis ὄλλων appellat, id est, sanitatis autorē, ut ait Homerus οὐλί τε Ἐ μάλα χαῖρε. Menandrus scribit Milesios ἀπόλλωνι οὐλίω pro salute sua immolare. Pherecydes refert, Thesea cum in Cretam ad Minotaurum duceretur, uouisse pro salute atque reditu suo ἀπόλλωνι οὐλίω, καὶ ἀστειμοδι οὐλίω. Nec mirum si gemini effectus uariis nominibus celebrantur, cum alios quoque deos

Loemius
apollo.

Ieiua & P̄æa

Vlios

ex con-

ex contrario in eadem re duplici censerī & potestate accipiamus & nomine, ut **A**
 Neptunum, quem alias *γιοσίχθονα*, id est, terram mouentem, alias *ασφαλίωνα*, id
 est stabilientem uocant. Item Mercurius hominum mentes & oculos excitat,
 & sopit, ut ait poeta, *ἔλεπ' ἢ ῥάβδου, τῆ' ἄνορθῶν ὄμματα δέλγῃ*. Vnde & Apollin-
 em, id est solem, modo sospitatem, modo pestem significantibus cognomini-
 bus adoramus. Cum tamē pestis, quæ ab eo noxiis immittit, aperte hunc deū
 bonis propugnare significet. Hinc est quod apud Pachynum Siciliæ promo-
 torium Apollo Libystinus eximia religione celebratur. Nam cum Libyci in-
 uasuri Siciliam, classem appulissent ad id promontorium, Apollo qui ibi co-
 litur inuocatus ab incolis, immissa hostibus peste, & pene cunctis subita mor-
 te interceptis, Libystinus cognominatus est. **B**
 Nostris quoque continetur an-
 nalibus, similis eiusdem dei præsentiae maiestas. Nam cum ludi primo Romæ
 Apollini celebrarent, ex uaticinio Martii uatis, carmineque Sibyllino, repetino
 hostis aduentu plæbes ad arma excitata, hosti occurrit, eoque tempore nubes sa-
 gittarum in aduersos uisa ferri, & hostem fugauit, & uictores Romanos ad spe-
 ctacula dei sospitalis reduxit. Hinc intelligitur, prælii causa, non pestilentia (si-
 cut quidam existimant) ludos institutos. Hæc est autem huius existimationis rati-
 o, quod tunc sol super ipsum nostræ habitationis uerticem fulget, Nam cancer
 in æstiuo tropico est, in quo meante sole, radii temperatam nostram, non emi-
 nus, sed superni demissi rectis fulgoribus lustrant. Vnde extimatum est, a non-
 nullis, ad propitiandum tunc maxime deum calor, Apollinaribus litari. Sed **C**
 inuenio in literis, hos ludos, uictoriae, non ualitudinis causa (ut quidam anna-
 lium scriptores memorant) institutos. Bello enim punico hi ludi ex libris sibyl-
 linis primum sunt instituti, suadente Cornelio Ruffo decemuiro, qui propterea
 Sibylla cognominatus est, & postea corrupto nomine primus Sylla cepit uo-
 citari. Fertur autem in carminibus Martii uatis, cuius duo uolumina illata sunt
 in senatum, inuentum esse ita scriptum, Hostem Romani si ex agro pellere uul-
 tis, uomicamque quæ gentium uenit longe, Apollini censeo uouendos ludos,
 qui quotannis communiter Apollini fiant. His ludis faciendis præsit is prætor, **D**
 qui ius populo plæbique dabit summum. Decemuiro græco ritu hostiis sacra
 faciant. Hoc si recte facietis, gaudebitis semper, fietque respublica melior. Nam
 is diuus extinguit perduellos uestros, qui uestros campos pascunt placide. Ex
 hoc carmine cum procurandi gratia dies unus rebus diuinis impensus esset, post-
 ea Senatusconsultum factum, uti decemuiro (quo magis instrueretur de ludis
 Apollini agendis, recteque diuina recte facienda) libros Sibyllinos adirent, in qui-
 bus cum eadem reperta nuntiatum esset, censuerunt patres Apollini ludos uo-
 uendos faciendosque: inque eam rem duodecim milia æris prætori, & duas hosti-
 as maiores dari, decemque uiris præceptum est, ut græco ritu hæc hostiis sacræ
 facerent, Apollini boue aurato & capris duabus albis auratis: Latonæ, boue
 scæmina aurata. Ludos in circo populus coronatus spectare iussus. Hæc præci-
 pue traditur origo ludorum Apollinarium.

NUNC ex aliis quoque huius dei nominibus eundem esse Apollinem & solem
 probemus. Loxias cognominatur, ut ait Aenopides *ὅτι ἐκπορεύεται τὸν λόζον κύ-*

Loxias

i ij

κλόρ

E κλον ἀπὸ δυσμῶν εἰς ἀνατολὰς κινῶμεν. id est, q̄ obliquū circulū ab occasu ad orientem p̄git. Aut ut Cleātes scribit: ἐπίθῃ καὶ ἑλικας κινῆται, λογαί γούρ εἰσὶ καὶ αὐταί. uel q̄ flexuosum p̄git iter. ἢ ὅτι τὰς λογαίς ἀκτῖνας ἴσῃ ἐφ' ἡμᾶς βορῆας ὄντας νότιον ὄρ. uel q̄ transuersos in nos a meridie immittit radios, cum simus ad ipsum septentrionales. Delius cognominatur ἀπὸ τῶν δὴλα καὶ φωσφὰ πάντα ποιῆν τῶν φωτῶν, q̄ illuminando omnia clara demonstrat. φῶσφον appellat (ut ait Cornificius) ἀπὸ τῶν φοιτᾶν βία, q̄ ui fertur. Plæricq̄ autem a specie & nitore Phœbum, id est, καθαρῶν καὶ λαμπρῶν dictum putant. Item Phaneta appellant ἀπὸ τῶν φαίνων, ἐπεὶ δὲ φαίνεται νῆος, quia sol quotidie renouat sese. Vnde Vergilius. Mane nouum. Camerenses qui sacram soli incolunt insulam, ἀφροντῆ Ἀπολλίνι immolant, τῶν τῶν αὐτῶν ἀεὶ γίνεσθαι καὶ ἀεὶ γινῶν. id est, q̄ semper exoriens gignitur, q̄q̄ ipse generat uniuersa, seminando, fouendo, producendo, alendo, augendoq̄. Apollinis Lycii plures accipimus cognominis causas. Antipater stoicus Lycium Apollinem nuncupatum scribit ἀπὸ τῶν λυκαίνεσθαι πάντα φωτίζοντες ἡλίου. Cleantes Lycium Apollinem appellatum notat, q̄ ueluti lupi pecora rapiunt, ita ipse quoq̄ humorem eripit radiis. Prisci græcorum primam lucem, quæ præcedit solis exortus: λύκηρ appellauerunt, ἀπὸ τῶν λύκου. id est tēporis: hodieq̄ lycophos cognominant. De quo tempore ita poeta scribit, ἤμῃ Δ' οὐτ' ἄρ' παρ' ἡῶς, ἔτι δ' ἄμω λύκη νύξ. Idē Homerus. εὐχεο δ' ἀπόλλων λυκήγενεὶ κλυτοτόξῳ, q̄ significat τῶν γενῶν τῶν λύκηρ, id est qui generat exortu suo lucem. Radium enim splendor propinquans solem longe lateq̄ præcedens, atque caliginem paulatim extenuans tenebrarum, parit lucem. Neque minus Romani ut plæraque alia ex Græco, ita lucem uidentur a lyce figurasse. Annum quoque uetustissimi Græcorum λυκάβαντα, appellant τῶν ἀπὸ τῶν λύκου., id est sole, βανόρμωρ καὶ μετῶ μωρ. λύκηρ autem solem uocari etiam Lycopolitana Thebaidos ciuitas testimonio est, quæ pari religione Apollinē, itemq̄ lupū, hoc est λύκηρ colit, in utroq̄ solem uenerans, q̄ hoc animal rapit & cōsumit omnia, in modum solis, ac plurimum oculorum acie cernēs, tenebras noctis euincit. Ipsos quoq̄ λύκους, ἀπὸ τῶν λύκης, id est, a luce prima appellatos quidam putant, quia hæ feræ maxime id tempus aptum rapiendo pecori obseruant, quod ante lucanum post nocturnam famem ad pastum stabulis expellitur. Et Apollinem πατῆρον cognominauerunt, non propria gentis unius ac ciuitatis religione, sed ut autorem progenerandarum omniū rerum, q̄ sol humoribus exiccatis, progenerandis omnibus præbuit causam, ut ait Orpheus: πατῆρς ἔχοντα, νόον καὶ ἐπίφρονα, βουλῆρ. Vnde nos quoq̄ Ianum patrem uocamus, solem sub hac appellatione uenerātes. Nomius νόμιον ἀπόλλωνα cognominauerunt, non ex officio pastoralis, ut fabula, per quam fingitur Admeti regis pecora pauisse, sed quia sol pascit omnia, quæ terra progenerat. Vnde non unius generis, sed omnium pecorū pastor canitur, ut apud Homerum Neptuno dicente, φῶσφον δ' εἰλίποδας ἑλικας βῆς βουκαλέεσκες. Atq̄ idem apud eundem poctam, equarum pastor significatur, ut ait, τὰς ὧν περὶν θρέψ' ἀργυρότοξος ἀπόλλων ἄμφω διλείας, φόβον ἄριστος φορεῖσθαι. Præterea ædes ut omnium pastorum sunt apud Camirenses ἐπιμηλίον, apud Naxios

Naxios ποιμνίου. Itemq; deus ἀρροκόμης colitur, & apud Lesbios ναπαῖος. Et multa sunt cognomina per diuersas ciuitates ad dei pastoris officium tendentia. Quapropter uniuersi pecoris antistes & uere pastor agnoscit. Apollo ἐλελιός appel-
 laτ, ἀπὸ τοῦ ἐλίηδος πρὶ τῆς γῆς, q̄ aeterno circa terram meatu ueluti uolui uidei, ut ait Euripides, ἡλίας θεοῦ ἰπποιστρ ἐλίωσιν ἰθύνει πολλὸν πυρός. uel ut ait Empedocles, ὄωνεκα ἐλιθίς μέγαν οὐρανόμ ἀμειπολεύει. ὑπαλλοτήσιν, ἀπὸ τοῦ σωελεῖσεως ἢ οὐχὶ συναΐσειζην τοῖς ἀνθρώπους, ὅταν ἀνέτηλε, q̄ exoriens homines conducit in cœtum. Apollo Chry-
 focomos cognominatur a fulgore radiorū, quos uocat comas aureas solis. Vnde & ἰ ἀκροσεκόμης, q̄ nuncq; radii possunt a frōte lucis auelli. Itē Argyrotoxus, q̄ enascens per summum orbis ambitum, uelut arcus quidā figurat̄ alba & argētea specie. ex quo arcu radii in modum emicāt sagittarū. Smytheus cognominatur, ὅτι ζέων θεῖ, quia feruens currit. ἰ καρνέος, ὅτι καιόμενον ὄραται νέος. uel q̄ cum oīa ardentia consumantur, hic suo calore cādens semper nouus constat. Item ἀπόλλων σιαλλίος, ὅτι τὰς κινήσεις ἀλλοίας ποιεῖ, semper nobis ab austro currēs. θυμβραῖος, ὅτι τοῖς θυμβροῦς θεῖς. q̄ est deus imbricator. ἀπόλλων εὐλιόσιος, q̄ lumen eius exoriens amabile amicissima ueneratione oculorum cōsalutamus. ἀπόλλων πύθιος οὐχὶ ἀπὸ τοῦ πύθειδος, id est, non a consultatione occultorū dictus a Physicis existimatur, sed ἀπὸ τοῦ πύθει, id est, σκῆψιν, quod nuncq; sine ui caloris efficii. Hinc ergo πύθειον dictum existimant, licet hoc nomen ex nece draconis inditum deo Græci fabulentur. Quæ tamen fabula non abhorret ab intellectu naturalis arcani, quod apparebit, si percurratur ordo, qui de Apolline nascente narratur, si cut paulo superius enarraturum me esse promisi. Latonæ Apollinem Dianam q̄ parituræ Iuno dicitur obstitisse. Sed ubi quandoq; partus effusus est, draco nem ferunt, qui πύθειον uocitabat, deorum cunas inualisse, Apollinēq; in prima infantia sagittis beluam confecisse. Quod ita intelligendum naturalis ratio demonstrat. Nāq; post chaos, ubi primum cœpit cōsula deformitas in rerum formas & elementa nitescere, terræq; adhuc humida substantia in molli atq; instabili sede nutaret, conualescente paulatim æthereo calore, atq; inde seminibus in eam igneis defluentibus, hæc sidera edita esse creduntur, & Solem maxima caloris ui in superna raptum, Lunā uero humidiorē & uelut fœmineo sexu, naturali quodam pressam tepore inferiora tenuisse, tanq; ille magis substantia patris constet, hæc matris. Siquidem Latonam physici uolunt terram uideri, cui diu interuenit Iuno, ne numina quæ diximus ederentur: hoc est aer, qui tunc humidus adhuc grauisq; obstabat ætheri, ne fulgor hominum per humoris aerii densitatem, tāq; ex cuiusdam partus progressionē fulgeret. Sed diuinæ prouidentiae uicit instantia, quæ creditur iuuisse partum. Ideo in insula Delo ad confirmādam fidem fabulæ, ædes prouidentiae, quam ναὸν προνοίας appellant, apta religione celebratur. Propterea ea in insula dicuntur nati, q̄ ex mari nobis oriri uidentur. Hæc insula ideo Delos uocatur, quia ortus & quasi partus luminum omnia facit δῆλα, id est, aperta clarescere. Hæc est autem de nece draconis ratio naturalis, ut scribit Antipater Stoicus. Nam terræ adhuc humidæ exhalatio, meando in superna uolubili impetu, atq; inde sese postq; calefacta est, instar serpentis mortiferi in inferiora reuoluendo, corrumpebat omnia ui putredinis,

A
 Elele us
 † φλόγα
 † πολλόν
 † σωελεῖσε
 † δερ
 Chryfoco
 mus.
 † ἀκροσεκό
 μης.
 Argyro
 toxus.
 Smytheus
 † καρνέος
 Carneus.
 Sciallius
 Tybraeus
 Philesius.
 Pythius

B
 C
 D

E que non nisi ex calore & humore generatur: ipsumque solem densitate caliginis obtegendo nebula, uidebatur quodammodo lumē eius eximere. Sed diuino seruore radiorum tandem uelut sagittis incidētibus extenuata, exiccata, enecta, interempti draconis ab Apolline fabulā fecit. Est & alia ratio draconis perempti. Nam solis meatus licet ab ecliptica linea nunquam recedat, sursum tamē ac deorsum uentorum uices certa deflexione uariādo, iter suū uelut flexū draconis inuoluit. Vnde Euripides, *πυριγενὴ ἢ δράκων ὄλον ἤγεται ταῖς πῆραμόρφους ὤραις ζεύγλυμ, ὀρμονία ὄπλου το πολυκάρπου ὄχημα.* Sub hac ergo appellatione cœlestis itineris sol cum confecisset suum cursum, draconem confecisse dicebatur. Inde fabula exorta est de serpentis nece. Sagittarum autem nomine nō nisi radiorum

F iactus ostenditur, qui tūc longissimi intelliguntur, quo tempore altissimus sol diebus longissimis solstitio æstiuo conficit annum cursum, unde *ἑκκεῶλ* dicitur *ἢ ἑκαπῶλ*, e longissimo altissimoque radios in terram usque demittens. De Pythii cognomine sufficere ista potuissent, ni hoc quoque ratio eiusdem appellationis ingereret. Cum enim sol in signo cancri æstiuum solstitium facit, in quo est longissimi diei terminus, & inde retrogressum agit ad diminutionem dierum, Pythius eo tempore appellatur *ὡς πύματον δειῶν, ὃ ἐστὶ τελευταῖον δρόμον τρέχων.* Idem ei nomen conuenit & cum capricornum rursus ingrediēs, ultimum breuissimi diei cursum intelligitur peregisse: & ideo in alterutro signorum, peracto annuo spacio, draconem Apollo, id est, flexuosum iter suum confecisse memoratur. Hanc opinionem Cornificius in Etymis retulit. Ideo autem his duobus signis, quæ portæ solis uocantur, cancro & capricorno hæc nomina congerunt, quæ cancer animal retro atque oblique cedit. Eademque rōne sol in eo signo obliquum (ut solet) incipit agere retrogressum. Capræ uero consuetudo hæc in pastu uidetur, ut semper altum pascendo petat. Sed & sol in capricorno incipit ab imis in alta remeare.

Didymæus

Ἀπόλλωνα διδυμῶον uocant, quæ geminam speciem sui numinis præfert ipse, illuminando formandoque lunam. Etenim ex uno fonte lucis, gemino sidere spacia diei & noctis illustrat. Vnde & Romani solē sub noie &

Delphius.

specie anni Didymæi Apollinis appellatione uenerant. *Ἀπόλλωνα δελφίον* uocant, quæ quæ obscura sunt claritudine lucis ostēdit, *ἀπὸ το δελφῶν ἀφανῆ.* Aut ut Numinio placet, quasi unū & solū. Ait em̄ prisca Græcorum lingua *δέλφον* unū uocitari: unde

H

& frater, inquit, *ἑλφός* dicitur, quasi iā nō unus. Hieropolitani præterea qui sunt gentes Assyriorum, omnes solis effectus atque uirtutes ad unius simulacri barbati specie redigunt, eundemque Apollinē appellant. Huius facies proluxa in acutum barba figurata est, eminente super caput calatho. Simulacrum thorace munitum est. Dextera erecta tenet hastam, superstante uictoriæ puulo signo. Sinistra floris porrigit spem, summisque ab humeris gorgoneum uelamentum redimitum anguibus tegit scapulas. Aquilæ propter exprimunt instar uolatus. Ante pedes imago sceminea est, cuius dextera læuaque sunt signa sceminarum. Ea cingit flexuoso uolumine draco. Radios in terram superne iaci, barba demissa signat. Calathus aureus surgens in altum monstrat ætheris summum, unde solis creditur esse substantia. hastæ atque lorice argumento imago adiungitur Martis, quem eundem ac solē esse, pcedens sermo patefecit. Victoria testat cuncta summitti huius sideris potestati. Floris species florē rerum protestat, quas hic deus inseminat, pgenerat,

... mare, maturas
... Signa duo exque
... obstantes. Ex di
... altissimam ue
... uelutis, quæ N
... Porphyrus o
... prudentiam sub
... est, de sum
... quos potest
... Acc que d
... simari. Nar
... Liberum pa
... tum et
... ex quo reddu
... apud Cl
... in sacris qu
... bacico ritu.
... simul tan
... consecratas
... celebratur
... his docet. H
... In ho
... ut affirmi
... Itemque o
... quis opinet
... Lucino Apo
... *ἑλφός*
... *ἑλφός*
... ac solem,
... ex his dubit
... absolute tame
... arcani obseruat
... est, Apollo uoc
... *ἑλφός* *ἑλφός*. Ite
... quem
... cognominant
... uidetur in
... *ἑλφός* breuiss
... augment
... *ἑλφός* iuueni
... æstiuo, qu
... diminutiones u

nutrit, fouet, maturatq̄. Species fœminea terræ imago est, quam sol desuper illu-
strat. Signa duo æque fœminea, quibus ambitur, hylen naturamq̄ significant
confamulantes. Et draconis effigies flexuosum iter sideris monstrat. Aquilæ
propter altissimam uelocitatem uolatus, altitudinem solis ostēdunt. Addita est
gorgonea uestis, q̄ Minerua quam huius præsidem accipimus, solis uirtus sit.
Sicut & Porphyrus testatur Mineruam esse uirtutem solis, quæ humanis men-
tibus prudentiam subministrat. Nam ideo hæc dea Iouis capite prognata me-
moratur, id est, de summa ætheris parte edita, unde origo solis est.

¶ Liberum quoq̄ patrem eum ipsum esse deum quem Solem. Caput .XVIII.

Hæc quæ de Apolline diximus, possunt etiam de Libero dicta exi-
stimari. Nam Aristoteles, qui theologumina scripsit, Apollinem &
Liberum patrem unum eundemq̄ deum esse, cum multis aliis argu-
mētis asseuerat, tum etiam apud Ligyreos ait in Thracia esse adytū Libero cō-
secratum, ex quo redduntur oracula. Sed in hoc adyto uaticinaturi plurimo me-
ro sumpto, uti apud Clarium aqua pota, effiantur oracula. Apud Lacedæmo-
nios etiam in sacris quæ Apollini celebrant, Hyacinthia uocantes, hedera coro-
nantur Bacchico ritu. Item Bœotii Parnasum montem Apollini cōsecratū esse
memorantes, simul tamen in eodē & oraculū Delphicum, & speluncas Bacchi-
cas uni deo consecratas colunt. Vnde & Apollini & Libero patri in eodē mon-
te res diuina celebratur. Qd̄ cum & uarro & Granius Flaccus affirmant, etiam
Euripides his docet. *Διόνυσος Διυεοῖς καὶ νεβροῦ Δορῆς κάδαπρος, ἢ πεύκασι πινάσων
καταπιπλᾶ χορεύων.* In hoc monte Parnaso bacchanalia alternis annis agūtur, ubi
& satyrorum, ut affirmāt, frequens cernitur cœtus, & plærumq̄ uoces propriæ
exaudiuntur. Itemq̄ cymbalorum crepitus ad aures hominum sæpe perueni-
unt. Et ne quis opinetur diuersis diis Parnasum montem dicatum, idem Euri-
pides in Licinio Apollinem Liberumq̄ unum eūdemq̄ deum esse significās
scribit. *Ἄπολλον, Ἐιλολάφνε, βᾶκχε, παιᾶν, ἄπολλον, ἔυλυρε.* Ad eandem sententiam Ae-
schylus, *Ἐκαστὸς ἄπολλον, ἢ βᾶκχε, ἢ μάντις.* Sed licet illo prius asserto, eundem es-
se Apollinem ac solem, edoctoq̄ postea ipsum esse Liberum patrem qui Apol-
lo est, nulla ex his dubitatio sit, solem ac Liberum patrem eiusdem numinis ha-
bendum, absolute tamen argumentis liquidioribus astruetur. In sacris em̄ hæc
religiosi arcani obseruatio tenetur, ut cum sol in supero, id est, in diurno hemi-
sphærio est, Apollo uocitetur: cum in infero, id est nocturno, Dionysius, qui est
Liber pater, habeat. Item Liberi patris simulacra partim puerili ætate, partim
iuuenis fingunt. Præterea barbata specie: senili quoq̄, uti Græci eius quæ Bac-
chapæan, item quem Brissea appellant, & ut in Campania Neapolitani celebrāt
Ebna cognominantes. Hæc autem ætatum diuersitates ad solem referuntur, ut
paruulus uideatur hyemali solstitio, qualem Aegyptii profertunt ex adyto die
certa, q̄ tūc breuissimo die ueluti paruus & infans uideatur. Exinde autem pro-
cedentibus augmentis æquinoctio uernali similiter atq̄ adolescentis adipiscit̄
uires, figuratq̄ iuuenis ornatur. Postea eius ætas statuitur plenissima effigie bar-
bæ solstitio æstiuo, quo tempore summum sui consequitur augmentum. Exin-
de per diminutiones ueluti senescenti quarta forma deus figuratur. Itē in Thra-

E cia eundē haberi solē atq; Liberꝝ accipimus, quē Sebadiū nuncupantes magna religione celebrant, ut Alexander scribit, eiq; deo in colle Zilmisso ædes dicata est specie rotunda, cuius mediū inter patet tectum. Rotunditas ædis mōstrat huiusce sideris speciē, summoq; tecto lumen admittit, ut appareat solē cum ceta uertice summo lustrare lucis immissu, & q̄a oriente eo uniuersa patefiūt. Orpheus quoq; solem uolens intelligi, ait inter cætera.

τῆκω ἀδέρῃα δῖου, ἀκίνητον περὶ ἔοντα
 ἐξ ἀνέφηνε θεοῖς ὤρα καλλιῆρη ἰδέσθῃ
 ὅμ δ' ἠ νῦν καλέουσι φάνητά τε καὶ δῖονυσσον ἐμβουλῆα τ' ἀνακταί.
 ἃ μὴ δ' ἄλλοι καλέουσι ἐπιχθονίων ἀνδρώπορον.
 πρῶτος δ' ἐς φάος ἦλθε, δῖόνυσσος δ' ἐκλήθη.
 ὅυνεκα δινεῖται κατ' ἀπίρωνα μακρὸν ὄλυμπον.
F Ἄλλαχθεῖς ὄνομα, ἔρχε προσωνομίας ἕκασον
 παντοδραπῆς κατὰ κοῦρον, ἀμφοβόμενοιο χρονοιο.

Planeta dixit solē ἀπὸ τοῦ φωτός, id est, a lumine atq; illuminatione, quia cunctis uisit cuncta conspiciens. Dionysius ut ipse uates ait, ἀπὸ τοῦ δάαδος καὶ περιφέρειδος, id est, q̄ circumferatur in ambitum. Vnde Cleanthes ita cognominatum scribit, ἀπὸ τοῦ δινύσσαι, quia quotidiano impetu ab oriente ad occasum diem noctēq; faciēdo cœli cōficit cursum. Physici δῖόνυσσον δίδος νοῶν, quia solē mūdi mentē esse dixerunt. Mundus aut uocat cœlū qđ appellant Iouē. Vnde Aratus de cœlo diciturus ait, ἐκ δίδος ἀρχώμεθα, Liber a Romanis appellat, q̄ liber & uagus est, ut ait Næuius. Hæc qua sol uagus igneas habenas Immittit, p̄pius iungitq; terrā.

G lidē uersus Orphei ἐμβουλῆα, uocantes boni consilii hunc deū p̄stitem monstrant. Nā si cōceptu mentis cōsilia nascunt, mundi aut solē opinant̄ autores a quo in hoies manat intelligēdi principium, merito boni cōsillii solem antistitem crediderunt. Solem liberꝝ esse manifeste p̄nuntiat Orpheus hoc uersu, ἥλιος ὅμ δῖόνυσσον ἐπέκλησιν καλέουσι. Et is quidē uersus absolutior, ille uero eiusdē uaris operosior, εἰς ξένος, εἰς ἄδης, εἰς ἥλιος, εἰς δῖόνυσσον. Huius uersus autoritas fundat̄ oraculo Apollinis Clarii in quo aliud quoq; nomē soli adiicit, qui in eisdem sacris uersibus int̄ cætera uocat̄ ἰάω. Nā cōsultus Apollo Clarius, quis deorꝝ habēdus sit qui uocat̄ ἰάω, ita effatus est ὄρπαμδν. Huius oraculi uim numinis, noiscq; interpretatiōem qua Liber pater & sol ἰάω, significat, executus est Cornelius Labeo in libro cuius titulus est de oraculo Apollinis Clarii. Item Orpheus liberꝝ atq; solem unum esse deum eundemq; demōstrans, de ornatu uestitūq; eius in sacris liberalibus ita scribit, ἀντ' ἅ τε πάντα. Hinc & Vergilius scribens Liberꝝ patrem solem esse, & Cærerem lunā, qui parit̄ fertilitatibus glebæ & maturandis frugibus uel nocturno temperamento uel diurno calore moderant̄, Vestro ait si munere tellus Chaoniā pingui glandem mutauit arista. Solem uero terrenæ eē fœcunditatis autorem, idem poeta profano mox docuit exemplo, cum ait. Sæpe etiam steriles incendere p̄fuit agros, & reliqua. Si em̄ hoim cōmento ignis adhibitus multiplex præstat̄ auxilium, quid ascribendū est æthereo solis calori?

¶ Ne Martis quidem aut Mercurij aliud esse numen q̄ Solis. Caput .XIX.

Liber idē
 qui Sol

Væ de Libero patre dicta sunt, hæc Martem eundem ac solem esse demōstrant, siquidem plærīq; Liberꝝ cum Marte coniungunt unū deū esse mon-

esse monstrantes. Vnde Bacchus *ἑνὸς* cognominat, quod est inter propria Mar-
 tis nomia. Colitur etiam apud Lacedæmonios simulacrum Liberi patris hasta
 insigne non thyrso. Sed cum thyrsum tenet, quid aliud quam latens telum geritur,
 cuius mucro hedera lambente protegitur. Quod ostendit uinculo quodam patien-
 tiæ obligandos impetus belli. Habet enim hedera uinciendi obligandique naturam.
 Nec non & calor uini, cuius Liber pater autor est, sæpe homines ad furorē bel-
 licum usque propellit. Igitur propter cognatum utriusque effectus calorem Martem
 ac liberæ unum eundemque deum esse uoluerunt. Certe Romani utrunque patris
 appellatione uenerant, alteræ Liberæ patrem, alteræ Marspitrem, id est, Martem
 patrem cognominantes. Hinc etiã Liber pater bellorū potens probatur, quod eum
 primum ediderunt autorem triumphi. Cum igitur Liber pater idem ac sol sit,
 Mars uero idem ac Liber pater, Martem solem esse quis dubitet? Acitani etiam
 Hispana gens, simulacrum Martis radiis ornatum maxima religione celebrant,
 Necyn uocantes. Et certe ratio naturalis exigit, ut dii caloris cœlestis parentes
 magis nominibus quam re substantiisque diuersi sint. Feruorem autem quo animus
 excandescit excitaturque, alias ad iram, alias ad uirtutes, nonnunquam ad temporalis
 furoris excessum, per quas res etiã bella nascunt, Martem cognominauerunt.
 Cuius uim poeta exprimendo, & similitudini ignis applicando, ait, *μαίνετο δ' ὧς*
ὄτ' ἄρ' ἐγχεύετο αὐτῷ ἢ ὀλοοῦν πῦρ. In summa pronuntiandum est, effectum solis, de quo
 feruor animorum, de quo calor sanguinis excitatur, Martem uocari.

Homerus
 xv. Iliados,

VT VERO MERCVRIVS sol probetur, superius edocta suffragia sunt. Eum
 dem enim esse Apollinem atque Mercurium uel hinc apparet, quod apud mul-
 tas gentes, stella Mercurii ad Apollinis nomen refertur. Et quod Apollo mu-
 sis præsidem, Mercurius sermonem, quod est musarum munus, impartit. Præ-
 ter hoc quoque Mercurium pro sole cœseri, multa documenta sunt. Primum, quod
 simulacra Mercurii pennatis alis adornantur, quæ res monstrat solis uelocita-
 tem. Nam quia mentis potentem Mercurium credimus, appellatumque ita intel-
 ligimus *ἄπ' ἑρμηνεύειν*, & sol mundi mens est, summa autem est uelocitas men-
 tis, ut ait Homerus, *ὥσπερ πτερόν τε νόημα*, ideo pennis Mercurius quasi ipse natura
 solis ornatur. Hoc argumentum Lucidius Aegyptii absoluunt, ipsius solis simu-
 lacra pennata fingentes, quibus color apud illos non unus est. Alterum enim cæ-
 rulea specie, alterum clara fingunt. Ex his clarum superum, & cæruleum inferi
 uocant. Inferi autem nomen soli datur, cum inferiore hemisphærio, id est, hye-
 malibus signis cursum suum peragit: superi, cum partem zodiaci ambit æstiuam.
 Eadem circa Mercurium sub alia fabula fictio est, cum inter superos & inferos
 deos administer ac nuntius existimatur. Argiphontes præterea cognomina-
 tur, non quod Argum perimit, quem ferunt per ambitum capitis multorum
 oculorum luminibus ornatum, custodisse Iunonis imperio Inachi filiam eius
 deæ pellicem, cōuersam in bouis formam. Sed sub huiusmodi fabula Argus est
 cœlum stellarum luce distinctum, quibus inesse quædam species cœlestium ui-
 detur oculorum. Cœlum autem Argum uocitari placuit a candore & uelocita-
 te *πρὸς τὸ ἀργὸν ταχὺ*. Et uidetur terra desuper obseruari quam Aegyptii hi-
 eroglyppicis literis cum significare uolunt, ponunt bouis figuram. Is ergo

Mercuriū
 esse Solem.

Homerus
 vii. Odyss.

- E** ambitus cœli stellarum luminibus ornatus, tunc existimatur enectus a Mercurio, cum sol diurno tempore obseruando sidera ueluti enecat, ui luminis sui con spectum eorum auferendo mortalibus. Plæræq; etiam simulacra Mercurii qua drato statu figurantur solo capite insignita & uirilibus erectis. Quæ figura significat solem mundi esse caput, & rerum satorem: omnemq; uim eius non in quodam diuisorum ministerio membrorum, sed in sola mente consistere, cuius sedes in capite est. Quatuor latera eadem ratiõe finguntur, qua & tetrachordū Mercurio creditur attributum. Quippe significat hic numerus, uel totidem plagas mundi, uel quatuor uices temporum, quibus annus icluditur: uel q; duobus æquinoctiis, duobusq; solstitiis, zodiaci ratio distincta est, ut lyra Apollinis chordarum septem tot cœlestium sphaerarum motus præstat intelligi, quibus solem moderatorem natura constituit. In Mercurio solem coli etiam ex caduceo claret, puod Aegyptii in specie draconum maris & fœminæ coniunctorum figurauerint Mercurio consecrandum. Hi dracones parte media uoluminis sui inuicem in nodum, quem uocant Herculis, obligantur, primæq; partes eorum reflexæ in circulum, pressis osculis ambitum circuli iungunt. Et postmodum caudæ reuocantur ad capulum caducei, ornaturq; aliis ex eadē capuli parte nascentibus. Argumentum caducei ad genituram quoq; hominum, quæ genesis appellatur, Aegyptii protendunt, deos præstitos homini nascēti quatuor adesse mēorantes, *Δαίμονα, Πύχην, Ήρωτα, Ανάγκην*. & duos priores solem ac lunam intelligi uolunt, q; sol autor spiritus caloris ac luminis humanæ uitæ genitor & custos est, & ideo nascentis dæmon, id est deus creditur. Luna *Πύχη*. quia corporum præsul est, quæ fortuitorum uarietate iactantur. Amor osculo significatur, Necessitas nodo. Cur pinnae adiciantur, iam superius absolutum est. Ad huiuscemodi argumenta draconum præcipue uolumē lectum est, propter iter utriusq; sideris flexuosum.

¶ Qui Aesculapium quoq; & Herculem, & cum Iside ipsum etiam Serapin, alios q; Solem deos non esse. Caput XX.

Aesculapium eē solē.

- H** Inc est q; simulacris & Aesculapii, & Salutis, Draco subiūgitur, q; hi ad solis naturam lunæq; referuntur. Et est Aesculapius uis salubris de substantia solis, subueniens animis corporibusq; mortalium. Salus autem naturæ lunaris effectus est, quo animantium corpora iuantur salutifero firmata temperamento. Ideo ergo simulacris eorum iunguntur figuræ draconum, quia præstant ut humana corpora uelut infirmitatis pelle deposita ad pristinum reuirescant uigorem, ut reuirescunt dracones per annos singulos pelle senectutis exuta. Propterea & ad ipsum solem species draconis refertur, quia sol semper uelut a quadam imæ depressionis senecta, in altitudinem suam ut in robur reuertitur iuuenturis. Esse autem draconem inter præcipua solis argumenta, etiam nominis fictione monstratur, q; sit nuncupatus *ἀπὸ τοῦ ὀφθαλμοῦ*, id est, uidere. Nam ferunt hunc serpentem acie acutissima & peruigili naturam huius sideris imitari: atq; ideo ædium, adytorum, oraculorum, thesaurorum custodiam draconibus assignari. Aesculapium uero eundem esse atq; Apollinem, nō solum hinc probat, sed q; ei & ius diuinationis adiungitur. Nam Apollodorus in libris quibus titulus est

ulus ē περιθεωρ, scribit q̄ Aesculapius diuinationibus & auguriis p̄sit. Nec mirę, A
 siquidem medicinę atq; diuinationis cōsociatę sunt disciplinae. Nam medicus
 uel comoda uel incommoda in corpore futura prænoscit. Sicut ait Hippocra-
 tes, oportet medicū dicere de ægroto τὰ τ' ἔόντα, τὰ τ' ἐσόμενα, ἢ πρῶτ' ἔόντα. id est
 quę sint, quę fuerint, quę mox uentura sequētur. Quod congruit diuinationi-
 bus, quę sciunt τὰ π' ἔόντα, τὰ τ' ἐσόμενα, καὶ πρῶτ' ἔόντα.

SED NEC Hercules a substantia solis alienus est. Quippe Hercules ea est solis Et Hercule
 potestas, quę humano generi uirtutem ad similitudinē pręstat deorę. Nec existi- ad solemre
 stimes Alcumena apud Thebas Bceotias natum solum, uel primum Hercule ferri.
 nuncupatū: immo post multos atq; postremus, ille hac appellatione dignatus
 est, honoratusq; hoc nomine: quia nimia fortitudine meruit nomē dei uirtutem
 regentis. Cæterum deus Hercules religiose quidem & apud Tyron colitur, ue B
 rum sacratissima & augustissima Aegyptii eū religione uenerantur: ultraq; me
 moriam, quę apud illos retro longissima est, ut carentem initio colunt. Ipse cre-
 ditur & Gigātes interimisse, cum pro cœlo pugnasset, quasi uirtus deorum. Gi-
 gantes autem quid aliud fuisse credendum est, q̄ hominum quandā impiā gen- C
 tē, deos negantē, & ideo existimatā deos pellere de cœlesti sede uoluisset. Horę
 pedes in draconū uolumina desinebant, qđ significat, nihil eos rectū, nihil supe-
 rum cogitasse, totius uitę eorę gressu atq; processu in inferna mergēte. Ab hac
 gēte sol pœnas debitas ui pestiferi calorıs exegit. Et re uera Herculem solem es-
 se uel ex nomine claret. Heracles enim quid aliud est, nisi heras, id est, aeris cle-
 os: q̄ porro alia aeris gloria est, nisi solis illuminatio, cuius recessu, p̄funditate,
 spiritus occultitur tenebrarum: Pręterea sacrorę administrationes apud Aegy-
 ptios multiplici actū multiplicem dei asserunt potestatem, significantes Hercu-
 lem hunc esse ἥρ ἢ πᾶσι καὶ διὰ πάντων ἥλιον. Ex re quoq; alibi terrarum gesta
 argumentum non uile colligitur. Nam Theron rex Hispaniæ citerioris, cum
 ad expugnādum Herculis templum ageretur furore, instructo exercitu nauitū,
 Gaditani ex aduerso uenerunt prouecti nauibus longis, commissioq; p̄elio, ad
 huc æquo Marte consistēte pugna, subito in fugam uersę sunt regię naues, si-
 mulq; improuiso igne correptę conflagrauerunt. Paucissimi qui superfuerāt
 hostium capti, indicauerunt apparuisse sibi leones prorıs Gaditanę classis sup-
 stantes, ac subito suas naues immisissis radiis, quales in solis capite pingūtur, ex-
 uistas.

EIDEM Aegypto adiacens ciuitas, quę conditorem Alexandrum Macedonē D
 gloriatur, Serapin atq; Isim cultu pene attonitę uenerationis obseruat: omnem Serapī quo
 tamen illam uenerationem, soli se sub illius nomine testatur impendere, uel dum q̄ & Isida
 calathum capiti eius infigunt, uel dum simulacro signum tricipitis animantis non distin-
 adiungunt, quod exprimit medio eodemque maximo capite leonis effigiem. gui a Sole;

Dextera parte caput canis exoritur mansueta specie blandientis. Pars uero læ-
 ua ceruicis rapacis lupi capite finitur, easque formas animalium draco conne-
 ctit uolumine suo, capite redeunte ad dei dexteram qua conspicitur mon-
 strum. Ergo leonis capite monstratur præsens tempus, quia conditio eius in-
 ter pręteritum futurumque actū præsenti ualida seruensque est. Sed pręte-
 ritum

B ritum tempus lupi capite signatur, qđ memoria rerz tranfactarz, rapit & aufer tur. Item canis blandientis effigies futuri temporis designat euentum, de quo nobis spes, licet incerta, blandit. Tempora aut cui nisi proprio famularent auto ri: Cuius uertex insignitus calatho, & altitudinē sideris monstrat, & potentiam capacitatis ostendit: quia in eum omnia terrena redeunt, dum immisso calore rapiunt. Accipe nunc qđ de sole uel Serapi pronuntietur oraculo. Nam Serapis, quem Aegyptii deū maximū prodiderunt, oratus a Nicocreonte Cypriorum rege, quis deorū haberetur, his uersibus sollicitam religionem regis instruxit.

Εἰμι θεός πῖόςδε μαδῆμ, διορ ἢ ἀγὼ εἶπω.

οὐρανὸς κῶσμος, κεφαλὴ, ἢ ἀσκή δὲ θάλασσα.

F γαῖα δὲ μοι πόδες εἰσὶ, τὰ δὲ οὐατὶ ἐν αἰθέρι κῆτα.

Ὅμμά τε πλανήτες, λαμπρὸν φάος ἡελίοιο.

Ex his apparet Serapis & solis unam esse & indiuiduam naturā. Isis cuncta reli gione celebratur, quæ est uel terra, uel natura rerz subiacens soli. Hinc est qđ cō tinuatis uberibus, corpus deæ omne densetur, quia uel terræ uel rerz naturæ al nutritur uniuersitas.

Adonin, Attinen, Oārim, & Horum, aliud non esse q̄ solem. Præterea & duodecim signa zodiaci ad naturam solis referri. Caput .XXI.

Ne Adoni
quidē aliū
eē q̄ solem

G Donin quoq; solem esse non dubitat, inspecta religione Assyriorz, apud quos Veneris Architidis & Adonis maxima olim ueneratio uiguit, quā nunc Phœnices tenent. Nam Physici terræ superius he misphæriū, cuius partem incolimus, Veneris appellatione coluerūt.

Inferius uero hemisphærium terræ Proserpinā uocauerunt. Ergo apud Assyri os siue Phœnicas lugens inducitur dea, qđ sol annuo gressu per duodecim signo rū ordinē pergēs, partē quoq; hemisphærii inferioris ingredit, quia de duode cim signis zodiaci, sex superiora, sex inferiora censent. Et cū est in inferioribus, & ideo dies breuiores facit, lugere credit dea, tanq̄ sole raptu mortis tempora lis amisso, & a Proserpina retento, quā numen terræ inferioris circuli & Anti podum diximus. Rursumq; Adonin redditū Veneri credi uolunt, cū sol cui ctis sex signis annuis inferioris ordinis, incipit nostri circuli lustrare hemisphæ riū cū incremēto luminis & dierz. Ab apro aut tradūt interemptū Adonin, hy emis imaginē hoc animali singentes: qđ aper hispidus & asper, gaudet locis hu midis & lutosus pruinaq; contactis, propriēq; hyemali fructu pascit glande. Er go hyems ueluti uulnus est solis, quæ & lucē eius nobis minuit & calorem, qđ utrūq; animantibus accidit morte. Simulacrū huius deæ in monte Libano fin git capite obnupto, specie tristi, faciē manu læua intra amictū sustinens, lachry mæ uisione conspicientiū manare credunt. Quæ imago p̄terq; qđ lugētis est (ut diximus) deæ, terræ quoq; hyemalis est, quo tēpore obnupta nubibus, sole uiduata stupet, fontescq; ueluti terræ oculi uberius manāt, agricq; iterz suo cultu ui dui, moestā faciē sui monstrant. Sed cum sol emerferit ab inferioribus partibus terræ, uernaliscq; æquinoctiū transgreditur fines augendo diem: tunc & Venus læta, & pulchra uirēt arua segetibus, prata herbis, arbores foliis. Ideo maiores nostri Aprilem mensē Veneri dicauerunt.

SIMILITER Phryges fabulis & sacrorum administratiōibus immutatis, cir ca matrē

ca matrem deum & Attinen eadem intelligi præstant. Quis enim ambigat matrem deum terram haberi: Hæc dea leonibus uehitur, ualidis impetu atq; feruore animalibus: quæ natura coeli est, cuius ambitu aer continet, qui uehit terram. Solem uero sub nomine Attinis ornat & fistula & uirga. Fistula ordinem spiritus inæqualis ostendit: quia uenti in quibus nulla æqualitas est, propriam sumunt de sole substantiam. Virga, solis potestatem asserit: qui cuncta moderat. Præcipuam autem solis in his ceremoniis uerti rationem, hinc etiam potest intelligi: q; ritu eorum *καταβάσι* finita, simulationeq; luctus peracta: celebratur lætitiae exordium ad octauum Calendas Aprilis, quem diem hilaria appellant, quo primum tempore sol diem longiorem nocte protendit.

IDEM SVB diuersis nominibus religionis effectus est apud Aegyptios, cum Isis Osirim luget, nec in occulto est, neq; aliud esse Osirim, q; solem, nec Isim aliud esse, q; terram, ut diximus, naturam ue rer. Eademq; ratio quæ circa Adonin & Attinen uertitur, in Aegyptia quoq; religione luctum & lætitiā uicibus annuæ administrationis alternat. Hinc Osirim Aegyptii, ut solem esse asserant, quoties hieroglyphicis literis suis exprimere uolunt, insculpunt sceptrum: inq; eo speciem oculi exprimunt, & hoc signo Osirim monstrant: significantes hunc deum solem esse, regalique potestate sublimem cuncta despiciere, quia solẽ Iouis oculum appellat antiquitas.

APVD EOSDEM Apollo qui est sol, Horus uocatur. Ex quo & Horæ uigintiquatuor, quibus dies noxq; conficitur, nomen acceperunt. Et quatuor tempora quibus annuus orbis impletur, Horæ uocantur. Idem Aegyptii uolentes ipsius solis nomine dicare simulacrum, figurauerunt raso capite, sed dextra parte crine remanente. Seruatus crinis docet solem naturæ rerum nunq; esse in operato. Dæpti aut capilli residente radice monstrant, hoc sidus etiã tẽpore q; nõ uisit a nobis, rursus emergẽdi, uti capillos, habere substantiam. Eodem argumẽto significat & tempus, quo angusta lux est, cum uelut abrafis incrementis, angustaq; manente extantia, ad minimum diei sol puenit spaciũ, qd ueteres appellauerunt brumale solstitium, brumam a breuitate dierũ cognominantes, id est, *εραχὺ ἡμαρ*, ex quibus latebris uel angustis rursus emergens, ad æstiuum hemisphæriũ tanq; enascens in augmenta porrigit, & tunc ad regnum suum peruenisse iam credit. Propterea Aegyptii animal in zodiaco consecrauerunt ea coeli parte, qua maxime annuo cursu sol ualido efferuet calore: leonisq; inibi signũ domicilii solis appellant, quia id animal uidet ex natura solis substantiã deducere: primũq; impetu & calore pstat animal, uti pstat sol sidera. ualidusq; est leo pectore & priore corporis parte, ac degenerat posterioribus mēbris, æque solis uis prima parte diei ad meridiem increfcit, uel prima parte anni a uere in æstatem: mox elãguescẽs, deducit uel ad occasum, qui diei, uel ad hyemẽ, quæ anni pars uidet inferior. idẽq; oculis patētibus atq; igneis cernit semp, ut sol patēti igne oq; oculo. terrãq; cõspectu ppetuo atq; infatigabili cernit. Nec solus leo, sed signa quoq; uniuersa zodiaci ad naturã solis iure referunt. Et ut ab ariete icipiã, magna illi cõcordia est. Nã & is p sex mēses hybernales sinistro incubat lateri, ab æquinoctio uerno sup dextrũ latus: sicut & sol ab eodẽq; tẽpore dextrum hemisphæriũ

A
Attinen ali
ud nõ eẽ q;
solem.

B

Osirim etiã
am solẽ esse

C

Horus de
usidem
qui sol,

D

Signa Zo-
diaci ad so-
lis natrã
referri.

misphæriũ

- B** misphærium, reliquo ambit sinistrum. Ideo & Ammonē, quem deum solem occidētem Libyes existimant, arietinis cornibus fingūt, quibus maxime id animal ualet, sicut radiis sol. Nam & apud Græcos ἀπὸ τῶν κίεϛ κίεϛ appellatur. Taurum uero ad solem referri multiplici ratione Aegyptius cultus ostendit, uel quia apud Heliopolim taurum soli consecratum, quem Netiron cognominant, maxime colunt. Vel quia bos Apis in ciuitate Memphi, solis instar excipitur. Vel quia in oppido Herminthi magnifico Apollinis templo, consecratū soli colunt taurum Bacchum cognominantes, insignem miraculis conuenientibus naturæ solis. Nam & per singulas horas mutare colores affirmatur, & hirsutus setis dicitur in aduersum nascentibus contra naturā omnium animalium, unde habetur ueluti imago solis in aduersam mundi partem nitentis. Gemini autem qui alternis mortibus uiuere creduntur, quid aliud nisi solem unum eundemque significant, modo descendentem in ima mundi, modo in summam altitudinem resurgentem. Cancer obliquo gressu, quid aliud nisi iter solis ostendit: qui uitam nūquam rectam, sed per illā semper meare sortitus est, obliquus quae se signorum uerteret ordo: maximeque in illo signo, sol a cursu supero incipit obliquus inferiora iam petere. De leone iam supra dictum est. Virgo autē, quæ manu aristā refert, quid aliud quæ fructibus curuat: & ideo iustitia creditur, quæ sola facit nascentes fructus ad hominum usus peruenire. Scorpius totus, in quo libra est, naturam solis imaginatur, qui hyeme torpescit, & trāfacta hac, aculeum rursus erigit ui sua, nullum natura damnum ex hyberno torpore perpessa. Sagittarius qui omnium Zodiaci domiciliorum imus atque postremus est, ideo ex homine in feram per mēbra posteriora degenerat, quasi postremis partibus suis a superis in inferiora detrusus. Sagittam tamen iacit, quod indicat tunc quoque uniuersorum constare uitam radio solis uel ab ima parte uenientis. Capricornus ab infernis partibus ad supera solem reducens, capræ naturam uidetur imitari: quæ dum pascit ab imis partibus semper prominentium scopulorum alta deposcit. Aquarius nonne ipsam uim solis ostendit. Vnde enim imber caderet in terras, nisi solis calor ad supera traheret humorē: cuius refusio pluuialis est copia. In ultimo ordine zodiaci pisces locati sunt, quos consecrauit soli non aliqua naturæ suæ imaginatio, ut cætera: sed ostentatio potentiae sideris, a quo uita non solum aeris terrenisque animalibus datur, sed illis quoque quorum conuersatio aquis mersa uelut e conspectu solis exulat. Tanta est uis solis, ut abstrusa quoque penetrando uiuificet.

¶ Quod Nemesis, Pan, Saturnus, aliud non sint quæ sol. Caput .XXII.

Nemese[m]
esse solem

Et Pana de
um solē e[ss]e.

T ut ad solis multiplicem potestatem reuertat oratio, Nemesis quæ contra superbiam colitur, quid aliud est quam solis potestas. Cuius ista natura est, ut fulgentia obscuret, & conspectui auferat: quæque sunt in obscuro illuminet, offeratque conspectui Pan ipse, quem uocant Inuū, sub hoc habitu quo cernitur, solem se esse prudentioribus permittit intelligi. Hunc deum Arcades colunt, appellantes τὸν τῆ ὕλησ κύριον: non sylvarum dominum, sed uniuersæ substantiæ materialis dominatorem significari uolentes. Cuius materiæ uis, uniuersorum corporum, seu illa diuina, siue terrena sint, compo-

componit essentiam. Ergo Inui cornua, barbæq; proluxa demissio, naturam lucis ostendunt, qua sol & ambitum coeli superioris illuminat, & inferiora collustrat. Vnde Homerus de eo ait, ἄρουρ δ' ἴν' ἀθανάτοισι φῶς φέροι, ἠδὲ θεοτοιοί. Quid fistula uel uirga significant, superius in habitu Attinis expressimus. Quæ in capræ pedes delinit, hæc argumenti ratio est, quia materia quæ in omnē substantiam sole dispensante porrigitur, diuinis de se corporibus effectis, in terræ finitur elemētum. Ad huius ergo extremitatis signum pedes huius animalis electi sunt, quod & terrenum esset, & tamen semper peteret alta pascendo, sicut sol, uel cum radios superne demittit in terras, uel cum se recolligit, in montibus uisitur. Huius Inui amor & deliciae ἠὲ creditur, nullius oculis obnoxia: quod significat harmoniam coeli, quæ soli amica est, quasi sphaerarum omnium de quibus nascitur moderatori, nec tamen potest nostris unq; sensibus deprehendi.

Hom. xi Iliados

Echo.

B

Saturnus ipse, qui autor ē temporū, & ideo a Græcis immutata litera κρόνος quasi κρόνος uocatur, quid aliud nisi sol intelligendus est: cum tradatur ordo elementorum, temporum numerositate distinctus, luce patefactus, nexis æternitate traductus, uisione discretus, quæ omnia actum solis ostendunt

Saturnus idē qui sol.

Iouem quoq; & Adad, eundem esse quem solem. Tum & Theologorum & Orphet autoritate ostendī posse, omnes deos referri ad solem. Caput .XXIII.

IEc ipse Iupiter rex deorum, solis naturam uidetur excedere, sed eundem esse Iouem ac solem claris docetur indiciis. Nam cum ait Homerus, Ζεὺς γὰρ ἐς ὠκεανόν, Iouis appellatione solem intelligi Cornificius scribit, cui unda Oceani uelut dapes ministrat. Ideo enim, sicut & Possidonius & Cleanthes affirmant, solis meatus a plaga, quæ uista dicitur, nō recedit: quia sub ipsa currit Oceanus, qui terrā & ambit & diuidit. Omnium autem Physicorum assertione cōstat, calorem humore nutriri. Nam quod ait, θεοὶ δ' ἅμα πάντες ἐποιοῦσι, sidera intelliguntur, quæ cum eo ad occasus ortusq; quotidie impetu coeli feruntur, eodemq; aluntur humore: θεοὺς enim dicunt sidera & stellas, ἀπὸ τοῦ διεῖν, id est, τρέχειν, quod semper i cursu sint: ἢ ἀπὸ τοῦ διείσθαι. Addit poeta δ' ἠὲ δ' ἅμα πάντες ἐποιοῦσι, non dierum, sed horarum significans numerum: quibus referuntur ad hemisphaerii superioris exortum. Intellectum nostrum in eandem sententiam ducunt etiam de Timæo Platonis hæc uerba, ὁ μὲν δὲ ἠγλαῶν ἐν οὐρανῷ ὁ Ζεὺς ἐλαίνων πῆνερ ἄρμα, πρῶτος πορεύεται διὰ κόσμον πάντα, καὶ ἐπιμαλόμενος. ὅπῃ δ' ἐπιταί στρατὰ θεῶν ὁ δαμόνων κατὰ δῶδεκα μῆνη κεκοσμημένῃ, μῆνι δ' ἐστὶν ἐν θεῶν οἴκῳ μόνῃ. His enim uerbis magnum in coelo ducem Solem uult sub appellatione Iouis intelligi, alato curru uelocitatem sideris monstrans. Nam quia in quocunq; fuerit præstat omnia signa & sidera, signorumq; præstites deos, uidet cunctos deos ducatu præire, ordinādo cuncta ordinādoq; atq; ideo uelut exercitū eius, cæteros deos haberi p duodecim signorum ptes distributos: qd ipse duodecimi signi in quocūq; signo fuerit locū tenet & occupat. Nomē at demonū cū deorum appellatiōe cōiūgit, aut qd dii sunt δαμόνες, id est, scientes futuri, aut (ut Possidonius scribit in libris quibus titulus est περὶ θεῶν καὶ δαμόνων, qd ex ætherea substantia pta atq; diuisa qualitas illis est: siue

Hom. i, Ili.

Primo Iliad. Homerus,

D

ἢ ἠγλαῶν ἐν οὐρανῷ ὁ Ζεὺς ἐλαίνων πῆνερ ἄρμα, πρῶτος πορεύεται διὰ κόσμον πάντα, καὶ ἐπιμαλόμενος. ὅπῃ δ' ἐπιταί στρατὰ θεῶν ὁ δαμόνων κατὰ δῶδεκα μῆνη κεκοσμημένῃ, μῆνι δ' ἐστὶν ἐν θεῶν οἴκῳ μόνῃ. His enim uerbis magnum in coelo ducem Solem uult sub appellatione Iouis intelligi, alato curru uelocitatem sideris monstrans. Nam quia in quocunq; fuerit præstat omnia signa & sidera, signorumq; præstites deos, uidet cunctos deos ducatu præire, ordinādo cuncta ordinādoq; atq; ideo uelut exercitū eius, cæteros deos haberi p duodecim signorum ptes distributos: qd ipse duodecimi signi in quocūq; signo fuerit locū tenet & occupat. Nomē at demonū cū deorum appellatiōe cōiūgit, aut qd dii sunt δαμόνες, id est, scientes futuri, aut (ut Possidonius scribit in libris quibus titulus est περὶ θεῶν καὶ δαμόνων, qd ex ætherea substantia pta atq; diuisa qualitas illis est: siue

ἀπὸ τοῦ

.XXII.
ratio, Nempe
solis potestas
cui auferat
Pan ipse, que
entioribus per
em significat
ina, siue terren

- E** ἀπὸ τοῦ Ἀδάμ, id est, καίθη, seu ἀπὸ τοῦ λαομένου, hoc est, μωριζομένου. Quod aut̄ addit αὐτῆς ἡ ἑστία ἢ θεῶν οἴκου μόνι, significat quia hæc sola quam terram esse accepimus, manet immobilis intra domum deorum, id est, intra mundum, ut ait Euripides, Ἐ γὰρ μὲν πάντες οἱ θεοὶ οἰκίστην ἢ μὲν ἐν αὐτῆσι. Hinc quoque ostenditur quid de Sole & Ioue sit sentiendum, cum alibi dicatur, πάντα ἰδὼν θεὸς ὀφθαλμοῖς καὶ πάντα νοῦσιν. Et alibi, ἡελίος δ' ὁρᾷ πάντ' ἐφορᾷ, καὶ πάντ' ἐπακέρει. Vnde utriusque constat una potestate censendum. Assyrii quoque solem sub Iouis nomine quem Dia heliopoliten cognominant, maximis ceremoniis celebrant in ciuitate quæ Heliopolis nuncupatur, eius dei simulacrum sumptum est de oppido Aegypti, quod & ipsum Heliopolis appellatur, regnante apud Aegyptios Senemure, seu idem Senepos nomine fuit. perlatumque est primum in eam per Oppiam legatum Delebois regis Assyriorum, sacerdotisque Aegyptios, quorum princeps fuit Parmetis, diuque habitum apud Assyrios, postea Heliopolim commigravit. Cur ita factum, quaque ratione Aegypto profectum, in hæc loca ubi nunc est postea uenerit, ritusque Assyrio magis quam Aegypto colatur, dicere supersedi, quia ad præsentem non attinet causam. Nunc uero eundem Iouem Solemque esse, cum ex ipso sacrorum ritu, tum ex habitu dignoscitur. Simulacrum enim aureum specie imberbi instat, dextra eleuata cum flagro in aurigæ modum, læua tenet fulmen & spicas. Quæ cuncta Iouis Solisque consociatam potentiam demonstrant. Huius templi religio etiam diuinatione præpollet, quæ ad Apollinis potestatem refertur, qui idem atque sol est. Vehitur enim simulacrum dei Heliopolitani ferculo, ueluti uehuntur in pompa ludorum circensium, deorum simulacra: & subeunt plerumque prouinciæ proceres, raso capite, longi temporis castimonia puri: ferunturque diuino spiritu, non suo arbitrio, sed quo deus propellit uehentes, ut uidimus apud Antium promoueri simulacra Fortunarum, ad danda responsa. Cōsulunt hunc deum & absentes missis diplomatibus consignatis, rescribitque ordine ad ea quæ consultatione addita continentur. Sic & imperator Traianus initurus ex ea prouincia Parthiam cum exercitu, constantissimæ religionis hortantibus amicis, qui maxima huiusce numinis ceperant experimenta, ut de euentu cōsuleret rei ceptæ: egit Romano consilio, prius explorando fidem religionis, ne forte fraus subesset humana. Et primum misit signatos codicillos, ad quos sibi rescribi uellet. Deus iussit afferri cartham, eamque assignari puram, & mitti, stupentibus sacerdotibus ad eiusmodi factum. Ignorabant quippe conditionem codicillorum. Hos cum maxima admiratione Traianus excepit, quod ipse quoque puris tabellis cum deo egisset. Tunc aliis codicillis conscriptis signatisque, consuluit an Romam perpetrato bello rediturus esset. Vitem centuriam deus ex muneribus in æde dicatis deferrī iussit, diuisamque in partes sudario condi, ac proinde ferri. Exitus rei, obitu Traiani apparuit, ossibus Romam relatis. Nam fragmentis, species reliquiarum: uitis argumento, casus futuri tempus ostensum est.
- E**T ne sermo per singulorum nomina deorum uagetur, accipe quid Assyrii de solis potentia opinentur. Deo enim, quem summum maximumque uenerantur, Adad nomē dederunt. Eius nominis interpretatio significat, anus. Hunc ergo ut potentissimum adorant deum. Sed subiungunt eidem deam nomine Atargatim,

Hesiodus

Homerus
iii. Iliados

F

G

H

... argumentum
... summis. Ip
... Adad mi
... esse solis,
... ratis rad
... quæcumque terr
... ratione terran
... leonibus
... poem
... Theologi
... his ylibus
... uenit
... cum Pra
... adm
... ille doc
... naturæ cōf
... Euāgelus, E
... comprehend
... testem
... ille cum die
... imitator
... forte ut Gr
... uolumus
... phandi stuc
... diuination
... minuat.
... creabilis est,
... respondeas uol
... iudices, an alia
... uulgatos habere u
... immo uero q
... miramur: inspic
... tamen non quæ
... poema tum le
... curauit: Nec
... deprecantis
... nouerat: uel
... barbaris, seu
... omnes ex
... Maronis gloria,

statem, sed argumentis quibus ornantur, significantes multiplicem præstatiã **A**
 duplicis numinis. Ipsa autem argumenta solis rationem loquuntur. Namq; si-
 mulacrum Adad insigne cernitur radiis inclinatis, quibus monstratur uim cœ-
 li in radiis esse solis, qui dimittuntur in terram. At argatis simulacrum sursum
 uersum reclinatis radiis insigne est: monstrando radiorum uis superne missorũ
 enasci quæcunq; terra progenerat. Sub eodem simulacro species Leonum sunt,
 eadem ratione terram esse monstrantes, qua Phryges finxere matrem deum, id
 est terram leonibus uehi.

POSTREMO potentiam solis ad omnium potestatem summitatemq; referri,
 indicant Theologi, qui in sacris hoc breuissima precatone demõstrant dicẽtes.

Ἡλιε παντακράτωρ, κόσμου πνεῦμα, κόσμου δάναμις, κόσμου φῶς. Solem esse omnia & Or- **B**
 pheus testat̃ his ὕμνibus. † κέκλυδι πόρου λυκλον ὀρωίαις ερωθιγξεί πλι δρομορ ἦλιε ἡέλιος
 ὦρ ἀγλαε ζεύς διόνυσε πάτερ πόντοιο πάτερ αἴης ἡέλιε παγμένετορ πάντα ἰολεχρῦστο φηγίε.

¶ De laudibus uariarq; eruditione Vergilii. Tum de his quæ sequentibus libris per ordi-
 nem sunt explicanda. **C**

Caput .XXIII.

Ic cum Prætextatus fecisset loquẽdi finem, omnes in eum affixis uul-
 tibus admirationem stupore prodebant. Deinde laudare hic memo-
 riã, ille doctrinã, cuncti religionem: affirmãtes hunc esse unum arca-
 nã deorũ naturã cõsciũ, qui solus diuina, & assequi aĩo & eloqui posset igenio.
 Inter hæc Euãgelus, Equidem, inquit, miror potuisse tantorum potestatem nu-
 minum comprehendĩ. Verum q̃ Mantuanum nostrum ad singula, cum de di-
 uinis sermo est, testem citatis, gratiosius est q̃ ut iudicio fieri putetur. An ego **C**
 credam, q̃ ille cum diceret, liber & alma Ceres, pro sole & luna, non hoc in al-
 terius poetæ imitationem posuerit: ita dici audiens, cur tamen diceretur igno-
 rans? Nisi forte ut Græci omnia sua in immensum tollunt, nos quoq; poetas eti-
 am nostros uolumus philosophari, cum ipse Tullius qui non minus professus
 est philosophandi studium, q̃ loquendi, quoties aut de natura deorum, aut de
 fato, aut de diuinatione disputat, gloriam quam oratione conflauit, incõdita re-
 rum relatione minuat. Tum Symmachus, de Cicerone Euangele, qui conui-
 tiis impenetrabilis est, post uidebimus. Nunc quia cum Marone nobis negoti-
 um est, respondeas uolo, utrum poetæ huius opera instituendis tantum pueris
 idonea iudices, an alia illis altiora inesse fatearis. Videris enim mihi ita adhuc
 Vergilianos habere uersus, qualiter eos pueri magistris prælegentibus cane-
 bamus. Immo uero pueri cũ essemus Symmache (inquit Euangelus) sine iudi- **D**
 cio mirabamur: inspicere autem uitia, nec per magistros, nec per ætatẽ licebat:
 quæ tamen non pudenter quisq; negabit, cum ipse confessus sit. Qui enim mo-
 riens poema suum legauit igni, quid nisi famæ suæ conuitia posteritati subtra-
 henda curauit? Nec immerito. Erubuit quippe de se futura iudicia, si legeretur
 petitio deprecantis filio arma a marito, cui soli nupserat, nec ex eo prolem susce-
 pisse se nouerat: uel si mille alia multum pudenda, seu in uerbis modo Græcis,
 modo barbaris, seu in ipsa dispositone operis deprehẽderẽtur. Cuncq; adhuc
 dicentem omnes exhorruissent, subtexuit Symmachus. Hæc est quidem Euan-
 gele Maronis gloria, ut nullius laudibus crescat, nullius uituperatione minuat̃.

k Verum

- E** VERE ista quae praescindis, defenderē quilibet potest ex plebeia grammaticorum cohorte: ne Seruio nostro, qui priscos, ut mea fert opinio, praecipitōres doctrina praestat, in excusandis talibus quae iniuria. Sed quō utraque poetica tibi in tanto poeta displicuerit, nerui tamen oratorii, quae in eodē sunt ualidissimi, placere uideantur: Haec uerba primū Euāgeli rīsus excepit. Deinde subiecit, Id Hercule restat denique ut oratorē Vergiliū renūtiētis: nec mirū cū ad philosophos abitus uester paulo ante puexerit. Si in hac opinione es Symmachus, inquit, ut Maro tibi nihil nisi poeticū sensisse existimet, licet hoc quicquid eidē nomē iuderis, audi quid de opis sui multiplici doctrina ipse pronuntiet. Ipsiū em̄ Maronis epistola, qua cōpellat Augustū, ita incipit, Ergo uero frequentes a te literas accipio. & infra. De Aenea quidē meo si mercede iam dignū auribus haberē tuis, libenter mitterē. Sed tanta inchoata res est;
- F** ut pene uitio mentis tantū opus ingressus mihi uidear: cum praesertim, ut scis, alia quoque studia ad id opus multoque potiora impartiar. Nec his Vergilii uerbis copia rerū dissonat, quā plerique pene omnes literatores pedibus illotis ptereunt, tanquam nihil ultra uerborū explanationē liceat nosse grammatico. Ita sibi belli isti homines certos sententiā fines, & uelut quaedam pomœria & effata posuerunt: ultra quae si quis egredi audeat, introspexisse in aedē deā, a qua mares absterrent, existimāndus sit. Sed nos quos crassa Minerua dedecet, non patiamur abstrusa esse adyta sacri poematis: sed arcanorum sensum inuestigato adytu, doctorum cultu celebranda praebemus reclusa penetralia. Et ne uidear uelle omnia unus amplecti, spōdeo uiolētissima inuenta uel sensa rhetoricā in Vergiliano me ope demonstraturū. Eusebius autē oratorum eloquentissimo non praecipio de oratoria apud Maronē arte tractatū, quae & doctrina & docendi usu melius exequet. Reliquos omnes, qui adestis, impense praecatus sum, ut quid uestrū quisque praecipuum sibi annotauerit de Maronis ingenio, uelut ex symbolo cōferamus. Mirū in modū alacritatē omnibus qui aderant haec uerba pepererunt. Et assurgens quisque in desiderium alios audiendi, non uidit & se in idē munus uocandū. Itaque hortatu mutuo cōcitati, in assensum facile ac libere animati sunt. Intuentisque omnes Praetextatū orabant, ut iudicium suum primus aperiret, caeteris per ordinē quae casus sedendi fecerat secuturis. Et Vectius, Equidem inter omnia quibus eminent laus Maronis, hoc assiduus lector admiror, quia doctissime ius pontificū, tanquam hoc praefessus, in multa & uaria operis sui parte seruauit. Et si tantae disertationis sermo non recesserit, prmitto fore, ut
- H** Vergilius noster pontifex maximus asserat. Post hunc Flauianus, Apud poetam nostrū, inquit, tantā scientiā iuris auguralis inuenio, ut si aliarum disciplinarum doctrina destitueret, haec illū uel sola praefessio sublimaret. Eustachius deinde, Maxime, inquit, praedicarem quanta de Graecis cautus & tanquam aliud agēs, modo artificii dissimulatione, modo praefessa imitatione trāstulerit, ni me maior admiratio de astrologia totaque philosophia teneret, quam parcus & sobrius operi suo nusquam reprehendendus aspersit. Furius Albinus alterum fouens Praetextati latus, iuxtaque eum Cecinna Albinus, ambo uetustatis affectionem in Vergilio praedicabant: alter in uersibus, alter in uerbis. Auienus, Non assumam mihi, inquit, ut unam aliquam de Vergilianis uirtutibus audeam praedicare: sed audiendo quaecumque dicetis, si quid uel de his mihi uidebitur, uel iam dudū

legenti anno
Seruio nostro
omnium longe
Prætextatus
unicum est
Vnde me
professione cet
retro recree, &
moderato et
medicorum ac
annui mor
ultraque tanq̄ a
mela apparat
iam uocar
ad meliorem pa
Nue hor
Eustachius, & post
loqui fune
die penates
effert, ad cet
obstantes, cum

FIN

capitulum libri fu
uoluntati ab u
quidam deum & reli

MACR
THEODOSII VI

de lectis ac dict

IC VE
re fecit
culis p
ro nos
scripsit
ubi fut
Postq̄
aliquid, non
exempla fama

iamdudum legenti annotandum uisum est, opportunius proferam: modo meminertis a Seruio nostro exigendum, ut quicquid obscurum uidebit, quasi literatorum omnium longe maximus, palam faciat. His dictis, & uniuerso cœtui complacitis, Prætextatus cum in se conuersa omnium ora uidisset, Philosophia inquit, quod unicum est munus deorum & disciplina disciplinarum, honoranda est anteloquio. Vnde meminerit Eustachius, primum sibi locum ad differendum omni alia professione cedente concessum. Huic tu mi Flauiane succedes: ut & auditu uestro recreer, & aliquanto silentio instaurem uires loquendi. Inter hæc seruilis moderator obsequii, cui cura uel adolendi penates, uel struendi penum, & domesticorum actuum ministros regendi, admonet dominum, familiam pro solennitate annui moris epulatam. Hoc enim festo, religiosæ domus prius famulos instructis tanquam ad usum domini dapibus honorant, & ita demum patrifamilias mensæ apparatus nouatur. Insinuat ergo præsul famulitii, cœnæ tempus & dominos iam uocare. Tum Prætextatus. Reseruandus ergo est Vergilius noster ad meliorem partem diei, ut mane nouum inspiciendo per ordinem carmini destinemus. Nunc hora nos admonet, ut honore uestro hæc mensa dignetur. Sed & Eustachius, & post hunc Nicomachus meminerint, crastina disertatione seruari sibi anteloquii functionem. Et Flauianus, Ex placita iam uos lege conuenio, ut sequenti die penates mei beari se tanti cœtus hospitio glorientur. His cum omnes assensu essent, ad cœnam, alio aliud de his quæ inter se contulerant remanifeste approbantemque, cum magna alacritate animi concesserunt.

FINIS PRIMI LIBRI.

Facile hic primi huius libri finis ostendit, quæ multa in sequentibus desiderentur: Quota enim pars de rhetoricis obseruationibus extat? Vbi de scientia iuris auguralis ulla fit mentio? Ut ne dicam interim, quæ multa desint & reliquorum, quæ cõfusa omnia sint, uti suis locis sumus indicaturi.

MACROBII AVRELII

THEODOSII VIRI CONSULARIS ET ILLUSTRIS
SATURNALIORVM
LIBER .II.

Qua occasione de iocis ac diceris ueterum, sermo ortus fuerit inter conuiuas.
Caput .I.

IC VBI MODESTVS EDENDI MODVS CESSARE fecit castimoniam ferculo, & conuiuialis lætitia minusculis poculis oriebat: Auienus ait, Bene ac sapienter Maro noster tumultuosum ac sobrium uno eodẽque uersu descripsit sub paucorum uerborum immutatione conuiuium. Nam ubi sub apparatu regio procedere solet luxus ad strepitum, Postquam prima, inquit, quies epulis. At cum heroes castigatis dapibus assidunt, non reducit quietem, quia nec præcessit tumultus. Sed inquit. Postquam exempta fames epulis. Nostrum hoc conuiuium, quod & heroi-

k ij ci seculi